

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X • ГОДИНА XXVIII (LXVII)

2•2021

РЕДАКТОР д-р ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

КОРИЦА ГЕОРГИ ИВАНОВ

ПРЕДПЕЧАТ ЮЛИЯН ДОЙЧИНОВ

ПЕЧАТНИ КОЛИ 5.75 ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 200

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136

E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2021

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

Превод и редакция на резюметата д-р Радослава Стефанова

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Снимка – Стефан Рангелов.

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

гл. ас. д-р Анка Стоилова
доц. д-р Анна Ангелова
гл. ас. д-р Бояна Минчева
д-р Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загоров
проф. д.и.н., д.н.к. Вера Бонева
Веселин Тодоров
проф. Владимир Ключев
Георги Бобев
д-р Джени Иванова
Елизабета Георгиев
доц. д-р Живка Радева
д-р Иван Заров
д-р Камелия Христова-Йорданова
доц. д-р Красимира Александрова
д-р Мариана Кирова
д-р Петър Величков
проф. Роман Мотулски
д-р Руслан Иванов
д-р Силвия Найденова
ас. Силвия Филипова
доц. д-р Тодор Чобанов
доц. д-р Християн Атанасов
Юлия Карадачка-Симеонова

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

**Национална
агенция за ISBN**

5–10

Радослава Стефанова

За българското книгоиздаване по време на пандемия.
Статистически анализ по данни на Националната
агенция за ISBN

**Реставрация и
консервация**

11–16

***Ивайла Богданова-Иванова,
Камелия Христова-Йорданова***

„Осинови книга“ по време на пандемия

**Книжовен
калейдоскоп**

17–21

Бояна Минчева

В Деня на книгата и авторското право – за любовта и
книгите на Шекспир и Сервантес

**Библиотечни
практики**

22–36

Таня Пилева

Експертно-консултантска и методична дейност за
училищните библиотеки в област Пловдив в периода
2014–2020 г.

**Библиотечно-
библиографска
хуманитаристика**

37–51

Александра Куманова, Николай Василев

Информационна роза (*Кълбото на Ариадна*):
метод на обучение „А. Куманова – Н. Василев“.
За целите на библиотечната (каталожната) библиография

**Библиотеките
по света**

52–59

Владимир Арсенич, Мая Качарич, Драгана Сабовлев

Библиотеката в Зренинин насърчава четенето и
развитието на дигиталната грамотност на децата

Минало 60–68	<i>Стоян Райчевски</i> Първото българомохамеданско дружество „Просвещение“. Уставът му е отпечатан от Драган Манчов през 1884 г. в Пловдив
69–85	<i>Невена Граматикова</i> Два източника за религиозната и политическа история на Балканите. Сравнителен анализ на вилаетнаметата на Сейид Али Султан и Демир Баба
Нови книги 86–88	<i>Георги Н. Николов</i> Впечатляващ научен труд
Нови справочници в НБКМ 89–91	<i>Евелина Стойнева</i>
In memoriam 92	д-р Емилия Станева-Милкова (23.ІІ.1964–3.ІІІ.2021)

За българското книгоиздаване по време на пандемия

Статистически анализ по данни на Националната агенция за ISBN

РАДОСЛАВА СТЕФАНОВА

About the Bulgarian book publishing during the pandemic Statistical analysis based on data of the National ISBN Agency

Radoslava Stefanova

Summary

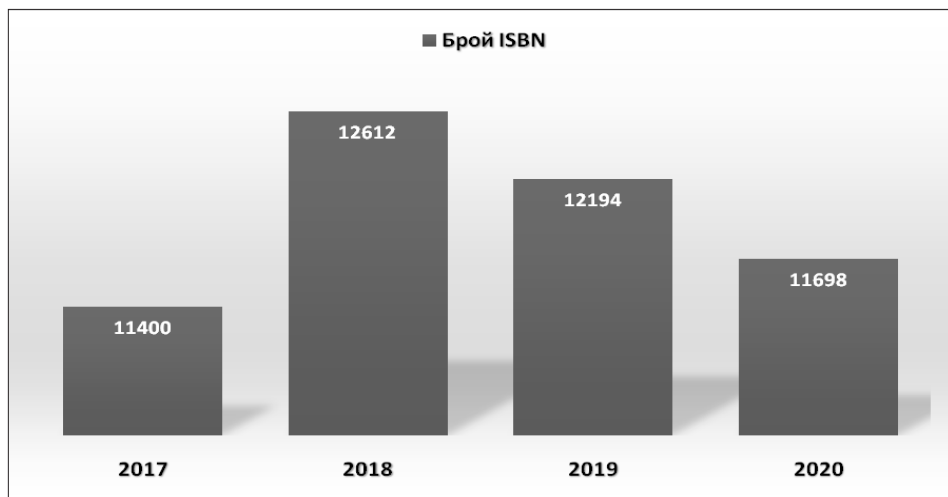
Proposed is a statistical analysis about the situation in the Bulgarian book publishing in 2020 – the year of COVID-19 pandemic. Data is compared with the figures from the previous 3 years to more clearly delineate the consequences and trends in the sector. For the analysis, the following indicators were used: number of assigned ISBNs for 2020, number of newly registered publishers, quantities of editions requested by the different publishers, number of active publishers during the year, ratio between the different categories of editions. Finally, some more important conclusions are drawn.

Key-words: ISBN, National ISBN Agency, book publishing, COVID-19, statistics.

Продължаващата пандемия от COVID-19, белязала всички сфери на обществения живот, има своето неизбежно отражение и върху издателския сектор у нас. Какви ще бъдат пълните измерения на разразилата се криза и последствията от нея, тепърва предстои да се установява в дългосрочен план. Данните, събирани от Националната агенция за ISBN, биха могли да подпомогнат тези анализи, тъй като отразяват издателската активност през периода. В опита си да я изследваме – в създадените от пандемията условия, ще разгледаме следните количествени показатели: брой присъдени ISBN на издания за 2020 г., брой новорегистрирани издателства, количества на заявени книги от отделните издателства, брой активни през годината издателства, съотношение между отделните категории издания. Ще бъдат приложени и сравнения с данните за предходните три години за по-ясно открояване на тенденциите.

По отношение на броя присъдени ISBN, който съответства на броя планирани за издаване издания през годината, се отчита лек спад в сравнение с предишните години (вж *Фиг. 1*). През 2020 г. са присъдени 11 698 ISBN, през 2019 г. броят им е 12 194, а за 2018 г. и 2017 г. са съответно 12 612 и 11 400. Въпреки това обаче, ако сравним този брой с данните от една не-пандемична година, каквато е 2017 г.,

ще видим, че през 2020 г., в която пандемията започна, са присъдени дори повече номера, отколкото се е случвало преди нея. Всъщност спадът е видим още година преди това – от 2019 г. Това означава, че разразилите се през 2020 г. събития не са оказали непосредствен ефект върху активностите на издателствата и те са продължили да изпълняват заложените си книгоиздателски планове. Отделен проблем, разбира се, е колко от тези планирани издания действително са били издадени и съответно пазарно реализирани – въпроси, с които Националната агенция за ISBN не се занимава.

Фиг. 1. Брой присъдени ISBN за периода 2017–2020 г.

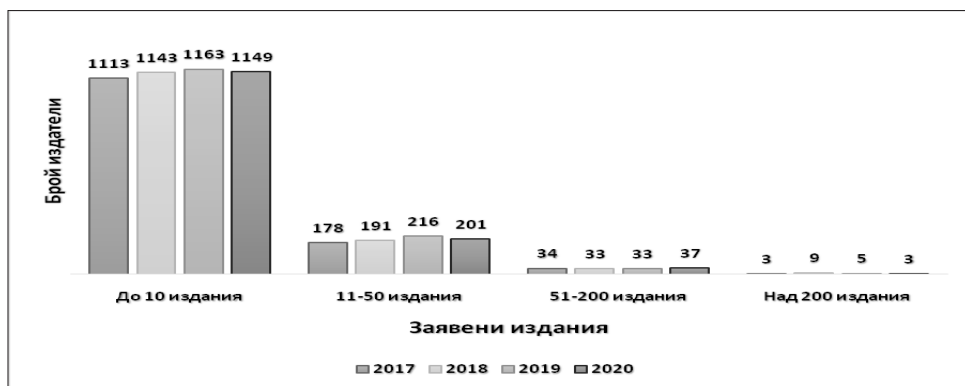
Броят на новорегистрираните издатели през 2020 г. показва обратната тенденция. През годината в системата ISBN са регистрирани повече нови издатели в сравнение с всяка от предишните три години, макар увеличението да е съвсем минимално. Техният брой е 257, докато за 2019 г. са 219, за 2018 г. – 253, за 2017 г. – 235 (вж *Фиг. 2*). По този показател също се забелязва спад в данните за 2019 г., какъвто беше отчетен и по отношение на броя присъдени ISBN за същата година. Наблюдаваната устойчивост на броя регистранти, желаещи да се изявяват на издателското поприще, показва запазване на интереса към тази дейност, независимо от кризисния момент. Този брой продължава да бъде подкрепян и от все повече увеличаващите се самоиздаващи се автори от категорията „автор-издател“. Ако през 2017 г. са регистрирани 76 такива автори, през 2018 г. – 89, 2019 г. – 90, то през 2020 г. техният брой е 101, или това са около 40 % от регистрираните издатели. Самоиздаването е налагаща се тенденция и в световен мащаб. Причините за това могат да се търсят в по-голямата свобода на авторските идеи, по-директната връзка между автори и читатели, възможността за създаване на нови ценови модели, както и за значително намаляване на времето, необходимо за доставяне на съдържание на пазара. Освен това самиздатът е технологично подкрепен от

появилите се специализирани електронни платформи, които подпомагат авторите с широк набор от услуги – от дизайна на корицата до редактирането на съдържанието, маркетинга и продажбите, създавайки условия за подобряване на качеството, а оттук и за повишаване конкурентоспособността на техните продукти. Така че този сегмент остава незасегнат от настъпилата криза.

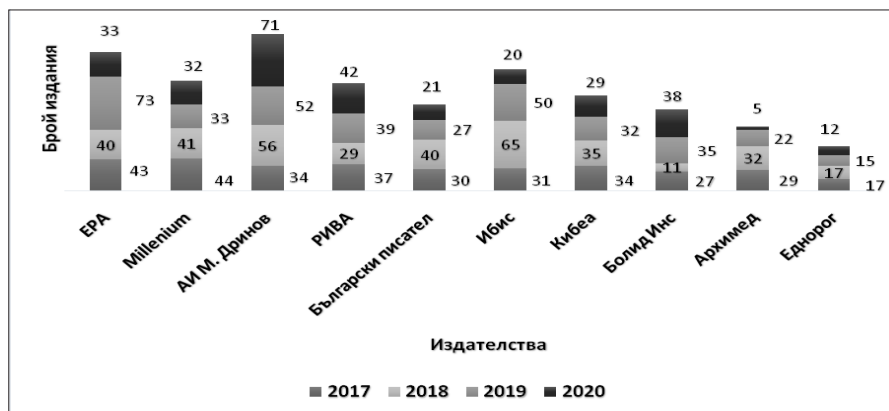
Фиг. 2. Общ брой нови издатели и брой на автор-издателите, регистрирани за периода 2017–2020 г.

През пандемичната 2020 г. заявки за присъждане на ISBN са били подадени от 1396 издателства, което кореспондира с броя на активните през годината издатели. Данните за предходните три години са: 2017 г. – 1328, 2018 г. – 1376, 2019 г. – 1465. Наблюдаваме устойчивост и по този показател, което отново показва, че активността на издателите не е била засегната от пандемията. Динамиката на броя заявени книги от отделните издатели не се е променила – продължават да се заявяват предимно до 10 издания годишно на издател, а издаващите над 200 книги са все още единици: 1149 издатели са заявили до 10 книги (1163 са през 2019 г., 1143 през 2018 г., 1113 през 2017 г.), 201 са заявили между 11 и 50 книги (216 са през 2019 г., 191 през 2018 г., 178 през 2017 г.), 37 – от 51 до 200 книги (33 са през 2019 г., 33 през 2018 г., 34 през 2017 г.), 3 – над 200 книги (5 са през 2019 г., 9 през 2018 г., 3 през 2017 г.) (вж. Фиг. 3).

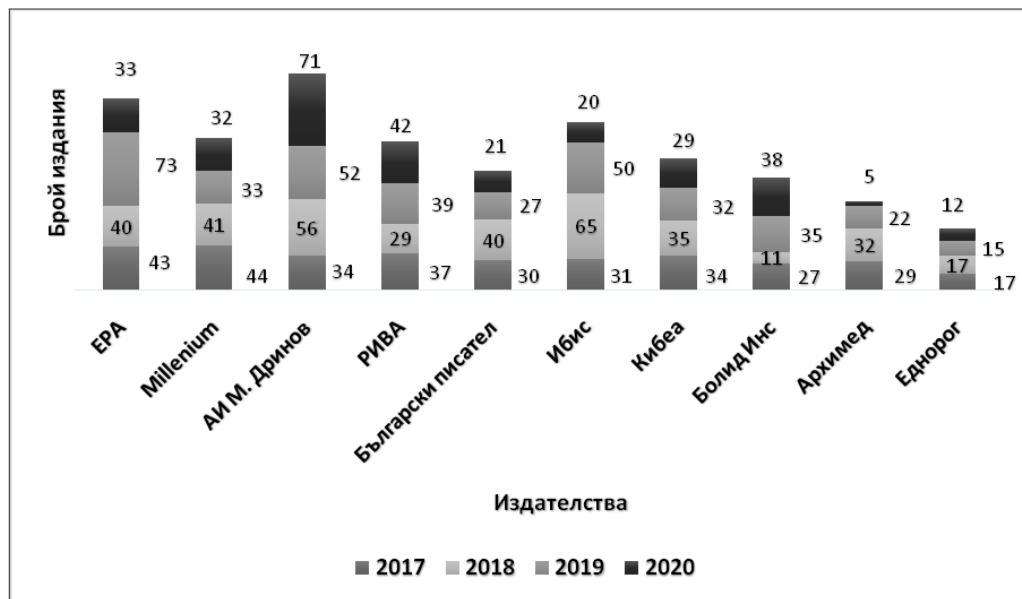
Фиг. 3. Количества заявени издания за 2017–2020 г. по брой на заявителите издатели

В интерес на конкретиката направихме селекция от 10 от „най-големите“ издателства по брой заявявани издания за разглеждания 4–5-годишен период. Те са: „Сиела“, „Просвета“, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, „Изток-Запад“, „Колибри“, „Авангард-Прима“, „Фабер“, „Егмонт България“, „ПАН“ и Издателски комплекс – УНСС. При приблизително половината от тях се наблюдава известно свиване на дейността, докато другата половина запазват или дори увеличават продукцията си (вж *Фиг. 4*). Трябва да се отбележи, обаче че разликите не са твърде големи, поради което не може да се приеме, че говорят за съществени сътресения в дейността. При две от издателствата – „Просвета“ и „ПАН“ – се забелязва по-голям спад в изданията през 2020 г. При други две от издателствата – „Изток-Запад“ и Издателски комплекс – УНСС, изданията за 2020 г. са се увеличили спрямо всяка от предходните три години. Това идва да покаже, че поне в разглеждания сегмент от издателския сектор и поне що се отнася до следване на издателския план не са налице определени негативни тенденции, свързани с пандемията от 2020 г.

Фиг. 4. Брой заявени издания по издателства във висок сегмент за периода 2017–2020 г.

Как стоят нещата в по-масовия сегмент на заявяващите между 11 и 50, до 70 издания годишно? Графиката показва, че при подобрните 10 издателства състоянието на лек спад и забавяне е малко по-видимо, отколкото при по-високия сегмент (вж *Фиг. 5*). Отново, с някои малки изключения, не наблюдаваме драстични изменения спрямо предишните периоди. На двата полюса са Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, което през 2020 г. е отбелязало по-значимо увеличение на продукцията си, и издателство „Архимед“, при което, обратно, се регистрира доста отчетлив спад. През разглеждания период динамиката в броя на заявените книги е редуване на увеличение и спад без резки промени.

Фиг. 5. Брой заявени издания по издателства в среден сегмент за периода 2017–2020 г.

Последният показател, който ще използваме, за установяване на издателската реакция на настъпилата криза е количественото съотношение между отделните категории издания, заявени през периода. Дали е променен профилът на подготвяните за издаване книги в опит за адаптиране в кризисните условия? Ще разгледаме съотношението в категориите българска – чуждестранна литература и печатни – електронни издания (вж *Фиг. 6*). И тук не се забелязват съществени колебания в данните. Налице е лек спад в броя на печатните издания за 2020 г., но той не кореспондира със значимо увеличение на дела на електронни издания, т.е. нямаме видимо преориентиране към е-форматите с цел преодоляване на ограниченията, наложени във връзка с овладяването на пандемията като:

- преустановяване работа на печатниците;
- затваряне на книжарници и други търговски обекти.

Тенденцията за плавно увеличаване на процента на българските заглавия се запазва и през 2020 г., въпреки лекия спад спрямо предходната година. Преводните издания също запазват своя относителен дял.

Фиг. 6. Брой заявени издания по категория и вид за периода 2017–2020 г.

* * *

От статистическите данни се налагат следните изводи:

- в годината на начало на пандемията (2020 г.) не се наблюдават съществени изменения в нито един от използваните статистически показатели: брой присъдени ISBN, брой на новите издатели, брой активни през годината издателства, количества на заявени книги от отделните издателства, съотношение между отделните категории издания;
- установяваните и преди модели в българското книгоиздаване продължават да се следват, като промените са бавни и постепенни;
- издателствата са следвали своите издателски програми и в месеците на пандемията и те изглежда не са претърпели резки модификации под натиска на обстоятелствата;
- в много от показателите през 2020 г. се отбелязва увеличение спрямо предходна година, т.е. пандемията не е оказала очакваното силно негативно въздействие;
- като цяло набелязаните колебания в цифрите не са достатъчно изразени, за да бъде сметнато, че произлизат от събитията от 2020 г.

„Осинови книга“ по време на пандемия

ИВАЙЛА БОГДАНОВА-ИВАНОВА, КАМЕЛИЯ ХРИСТОВА-ЙОРДАНОВА

“Adopt a Book” in time of the COVID-19 Pandemic *Ivayla Bogdanova-Ivanova, Kameliya Hristova-Yordanova*

Summary

The experience of the Adopt-a-Book program at the “St. St. Cyril and Methodius” National Library during the COVID-19 pandemic in 2020 is presented. It is stated what titles the public's interest was focused on and how the program had to change in order to respond to the donors' preferences.

Key-words: Adopt a Book, Adopt-a-Book, COVID-19, “St. St. Cyril and Methodius” National Library.

Изминалата 2020 г. беше необичайна за целия свят. Пандемията даде своето отражение върху ежедневието на хората. Библиотеките и дейностите в тях също бяха засегнати. Предизвикателството беше голямо за всички отдели на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и част от дейностите трябваше да бъдат преустановени за кратко, докато се намери решение как да продължи тяхното изпълнение. Библиотеката взе своевременни мерки и излезе с „Препоръки за безопасност на персонала и дезинфекция на библиотечни документи“¹.

Вече повече от десетилетие дарителската програма „Осинови книга“ е действаща в Националната библиотека². Интересът към опазването на книжовното културно наследство у нас продължава³. Програмата също претърпя известни промени. Обичайните беседи с потенциалните дарители бяха почти изцяло заменени с телефонни разговори и имейли. И въпреки пандемията през 2020 г. набирането на средства за консервационно-реставрационните дейности, необходими за едни от най-заstraшените паметници в Библиотеката, не стихна.

В световен мащаб също се е наложило да се промени обичайното протичане на „Осинови книга“. В зависимост от това по какъв начин са избрали да провеждат инициативата, на места е трябвало да отложат провеждането на кампаниите.

¹ **Александрова**, Красимира, Богданова-Иванова, Ивайла, Владинова, Наталия. Библиотеките в условия на COVID-19: препоръки за безопасност на персонала и дезинфекция на библиотечни документи. София: Нац. библ. Св. св. Кирил и Методий, 2020.

² **Мусакова**, Елисавета. Осинови книга / Adopt-a-Book. – В: *Култура*, бр. 1 (2838), 14.01.2010. [онлайн]. [прегледан 14.01.2021]. <http://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/16474>

³ **Петкова**, Нона. Пазители на паметта – дарителската програма „Осинови книга“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Библиотека*, год. 26 (2019), № 2, с. 21–33.

Например в регионалната библиотека в Нова Скотия, Канада, набирането на средства се провежда веднъж на две години, като е било планирано да се реализира през април–юни 2020 г., но е било отложено за септември–октомври⁴.

В никакъв случай не може да се каже, че пандемията попречи на отношението на обществото ни към опазването на книжовното ни културно наследство, а дори напротив, може да се отбележи своеобразен скок в интереса към в. „Дунав“ – един от най-заstraшените паметници, които се съхраняват в Националната библиотека.

Отчетът на програмата „Осинови книга“ в Националната библиотека за 2020 г. показва, че „осиновените“ паметници могат да бъдат разделени в три групи:

1. Първи издания на произведения от Иван Вазов.
2. Възрожденски учебници и учебни пособия.
3. Вестник „Дунав“.

Вероятно интересът към даряването на средства за книги, чийто автор е Иван Вазов, беше провокиран от това, че 2020 г. беше обявена за „Вазова година“. Празнувахме 170-годишнината от раждането на видния български писател. Националната библиотека взе активно участие в честванията. Бяха подготвени няколко изложби, които включваха Вазови произведения. Една от тях „Зад кулисите на „Под игото“⁵, подготвена от специалисти в отдел „Ръкописи и старопечатни книги“, представи оригиналните илюстрации от първото издание на романа, заедно с кратка информация за всяка една от тях. Първото цялостно издание на „Под игото“ от 1894 г. беше в тежко състояние, тъй като хартията, на която е отпечатано произведението, макар и луксозна за времето си, вече над сто години по-късно беше в състояние на напреднала оксидация. Наблюдаваше се промяна в цвета ѝ, най-силно изразена по обреза на листовите. По-голямата част от тях имаха малки липси, вследствие на това, че хартията е механично отслабнала и деструктирала. Наблюдаваха се и листове с разкъсвания с голяма дълбочина. На места този проблем беше „решен“ чрез нанасянето на хартиени лепенки и тиксо в жълт цвят, което, от своя страна, беше довело до образуването на петна. Освен тях по листовите на книжното тяло се наблюдаваше повърхностно замърсяване, петна от прелистване и фоксинги. Петна от лилаво тампонно мастило бяха видими в горната част на всяка една страница, която предхождаше илюстрация. Не малко листове бяха напълно отделени. Подвързията – с частично облекло от мраморна хартия и заоблен гръб, покрит от естествена кожа, върху която са шамповани със златно печатарско фолио името на автора и заглавието на книгата, беше със следи от протърквания.

⁴ Вж <https://www.cjls.com/2020/09/04/supporting-the-library-adopt-a-book-is-ready-to-start/> [онлайн]. [прегледан 14.01.2021]; <https://www.thechronicleherald.ca/lifestyles/local-lifestyles/yarmouth-library-launching-modified-version-of-its-most-important-fundraiser-487850/> [онлайн]. [прегледан 14.01.2021].

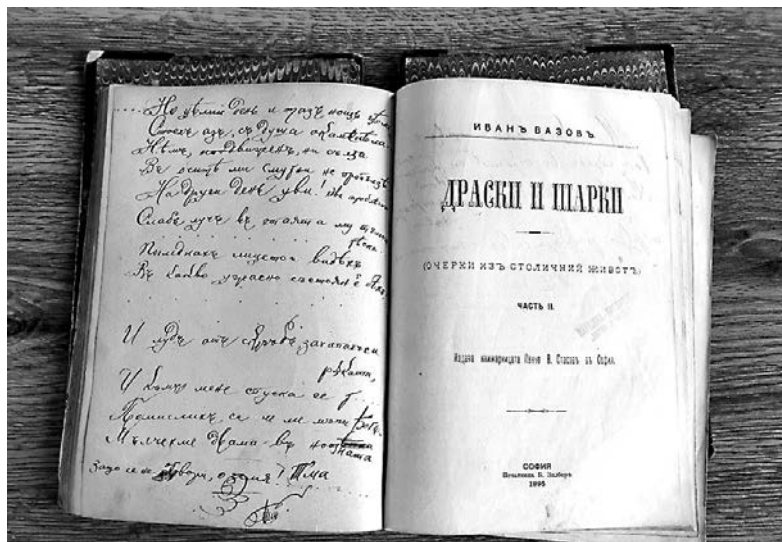
⁵ Изложбата беше представена виртуално през май 2020 г. Вж <http://nationallibrary.bg/podigoto/> [онлайн]. [прегледан 14.01.2021].

Тежкото състояние на първото цялостно издание на екземпляра на „Под игото“ от 1894 г. предизвика реакцията на публиката. Колегите от отдел „Реставрационен център“ направиха експертна оценка, за да може книгата да очаква своите благодетели. Отзова се Адвокатско дружество „Мургова и партньори“. Необходимите средства бяха дарени достатъчно скоро, а колегите от отдел „Реставрационен център“ се справиха със задачата, както обикновено – професионално и експедитивно. Тяхната намеса включи разподвързване на книжното тяло, механично и химично почистване на замърсяванията от различен произход, водна обработка и деацидификация. Въпреки че първоначалното намерение беше всички листове да бъдат ламинирани, заради тежкото състояние на хартията, в процеса на работа се реши, че макар по-трудно и времеемко възстановяването на целостта на листовите ще се извърши чрез ръчна реставрация с японска хартия, за да може да се запази максимално оригиналният вид на книгата. Специално внимание се обърна и на илюстрациите, които с цел укрепване бяха дублирани върху тънка японска хартия. След приключване на работата върху книжното тяло се пристъпи и към изработката на нова подвързия. Реставрацията на „Под игото“ беше завършена за „рождения ден“ на Вазов и през юли романът беше включен в изложбата „Певец на две епохи“. Освен оригинала Националната библиотека подготви и фототипно издание на романа, а също и кутия-макет с илюстрациите и дигитално копие на първото му издание.

В изложбата с първи издания на Вазови произведения не намери място сборникът с разкази „Драски и шарки“ поради лошото му състояние. Листовите на книжното тяло бяха покрити със силно повърхностно замърсяване, фоксинги и петна от прелистване. По обрежите имаше множество липси и цепки с различна дълбочина. Подвързията на сборника беше напълно отделена от книжното тяло, а

екземплярът, съхраняван в колекцията от „Редки български книги“ на Националната библиотека е забележителен и заслужаваше да бъде реставриран. По някои от празните му страници се намират стихове с художествена стойност, ръчно изписани от неизвестен автор.

След изготвянето на експертна оценка негови „осиновители“ пожелаха да станат Интеракт клуб „София-Тангра“ към Първа английска езикова гимназия в София. Реставрацията включи механично почистване на цялото книжно тяло и ръчно възстановяване на всички липсващи части в хартиената основа чрез подходяща по цвят и грамаж японска хартия. В процеса на работа книгата не беше разподвързана. Реставрационната намеса приключи с изработването на нова подвързия, в която обаче бяха използвани част от оригиналните елементи – форзаци от мраморна хартия, кожен гръб от естествена кожа, декориран с надпис и линии, подчертаващи изкуствените биндове.

Към списъка с първи издания на Вазови произведения, които бяха „осиновени“ в годината на Вазов влиза и втората (или първата, подписана с истинското име на автора му) стихосбирка „Тъгите на България“. Към нея проявиха интерес децата, взели участие в кампанията „Дарявай, докато четеш“⁶ – инициатива на сдружение „Инеруил клуб – Шумен“, и избрали да направят дарение за реставрацията на ценни книги.

Освен за Вазовата стихосбирка децата от кампанията „Дарявай, докато четеш“ бяха събрали средства и за други възрожденски издания, насочени най-вече към обучителния процес: „Българска граматика“ от Неофит Рилски, излязла през 1835 г. за нуждите на първото взаимно училище, отворило врати в Габрово през същата

⁶ Вж <http://www.chetidari.bg/> [онлайн]. [прегледан 14.01.2021].

година; „Български буквар“ от Георги Бусилин, 1844 г. – първият български буквар, издаден с граждански шрифт; „Буквар болгарский с различни поучения“ от Петър Берон, 4. и 5. издание, съответно от 1847 г. и 1856 г.; Първа свезка от „Българский речник“ на Найдено Геров от 1856 г.; „Първичка българска словница“ от Иван Богоров, 2. издание от 1848 г.; и сигналният брой на сп. „Любословие“, издадено от Константин Фотинов през 1842 г. Състоянието на всяка една от изброените книги беше различно – някои силно замърсени, други с множество разкъсвания и отделени листове, трети с деформации или проблеми с подвързията. Имаше и книжни тела, чиято хартия беше окислена. В хода на работа за всяка книга беше използван различен подход в зависимост от състоянието. Най-общо обаче може да се обобщи, че книгите, осиновени от децата от кампанията „Дарявай, докато четеш“, бяха подложени на почистване (механично и химично), водна обработка и/или деацидификация и възстановяване на всички по-малки или по-големи липсващи части чрез ръчна реставрация.

Не на последно място средства бяха дарени и за спасяването на в. „Дунав“ (1865–1877) – първия вестник, излизал на български и османотурски у нас. Издаван е в Русе, като преводачи на османотурската част на български са Иван Чорапчиев и Стоил Попов. Вестникът е ценен източник за предосвободенския период у нас. В него са поместени официални известия на турската власт, но също и сведения за българските революционни движения, както и за живота на населението. Физическото състояние на в. „Дунав“ беше тежко, а и като цяло възрожденските вестници са силно застрашени от разрушаване с напредването на времето. Хартията, върху която са отпечатани, е силно окислена, чуплива и ронлива.

Реставрацията на в. „Дунав“ беше започнала, като бяха дарени средства за работа по първата му годишнина преди 2020 г. За щастие през 2020 г. имаше желаещи дарители, които предпочетоха средствата им да отидат за реставрацията на в. „Дунав“. С осиновяването на в. „Дунав“ започна и завърши 2020 г. В навечерието на 24 май учениците от Професионална гимназия по строителство, архитектура и компютърни науки „Проф. арх. Стефан Стефанов“ в гр. Монтана успяха да съберат средства за реставрацията на десетата годишника от вестника. Така се наруши последователността на реставриране годишнина по годишнина, но сумата, която бяха събрали беше напълно достатъчна за тази десета годишнина, затова и предприехме промяната в реда на годишнините.

Реставрационна намеса започна с разподвързване на книжното тяло и отделяне на голямоформатната, деформирана с течение на времето, „библотечна“ подвързия. Следващата стъпка беше премахването на всички хартиени лепенки, които са нанесени, за да укрепят както обрезите и сгъвките на двойните листове, така и отделните разкъсвания в хартиената основа. Реставрацията продължи с почистване на всички замърсявания, водна обработка и неутрализация на киселинността на хартията. Последната стъпка преди монтиране на листовите в нова подвързия, беше затварянето на разкъсванията и възстановяване на всички липсващи части в хартиената основа.

В края на 2020 г. Десислава Кушева прояви интерес директно към предоставяне на средства за в. „Дунав“ – приятна изненада и подарък и с това започна събирането на сумата за реставрирането на втората годишнина на вестника. Това беше лъч надежда, че все пак реставрацията е възможна и вестникът ще оцелее, защото дори и във време на пандемия българското общество остава активно и се грижи за опазването на културното наследство – в частност на книжовното наследство, съхранявано в Националната библиотека. Дори сякаш беше обърнато повече внимание на най-застрашените книжовни паметници, което показва активната социална позиция на обществото.

Реставрацията на в. „Дунав“ е мисия на всички, които по някакъв начин са ангажирани с дарителската програма „Осинови книга“ – на предшестваци, а нека и на бъдещи координатори на програмата, на реставратори и разбира се, не на последно място на настоящите и бъдещи дарители, ако не и на цялото българско общество.

Националната библиотека е винаги благодарна и с радост приема всяко дарение. Всички се надяваме, че скоро „осиновителите“ на 2020 г. ще имат възможност да се докоснат до спасените от тях книги и искрено им го пожелаваме.

В Деня на книгата и авторското право – за любовта и книгите на Шекспир и Сервантес

Бояна Минчева

In the World Book and Copyright Day – for the Love and the books of Shakespeare and Cervantes

Boyana Mincheva

Summary

The publication represents a different view to The World Book and Copyright Day through the books of the world famous authors – William Shakespeare and Miguel de Cervantes, dedicated to the everlasting love. This Day has been celebrated since 1436 on 23 April as a Day of love. Two editions stored in the National library of Bulgaria are presented below. One of them is a facsimile edition of *El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha*, edited in 100 numbered copies by The Hispanic Society of America in 1905. The other one is a beautiful set of 13 volumes of *Shakespeare's plays*, housed in a magnificent burled walnut box, edited by Thomas Keightley and published by Bell and Daldy in London in 1868–1869.

Key-words: “St. St. Cyril and Methodius” National Library, “Book Kaleidoscope”, special collections, old printed books, World Book and Copyright Day, William Shakespeare, Miguel de Cervantes.

Любовта е толкова голяма сила, че може да бъде надмината само от летенето.

Мигел де Сервантес Сааведра

Живеят само влюбените, останалите просто съществуват.

Уилям Шекспир

На 23 април светът отбелязва Деня на книгата и авторското право. Той има своя вековна история и различна символична натовареност във времето. Още от далечната 1436 г. 23 април е отбелязван като Ден на розата в Каталуния (Испания) в пряка връзка с възраждащата се природа и с разцвета на любовта. На тази дата се почита паметта на св. Георги, популярен като светец-закрилник на плодородните сили и създанието. Той е признат и като закрилник на Каталуния. В чест на св. Георги векове наред на 23 април жителите на областта си разменят рози, с което засвидетелстват своите чувства. От 1926 г. 23 април вече е адресиран и към известния испански писател Мигел де Сервантес Сааведра (1547–1616). Датата бележи деня на неговата смърт, а оригиналната идея принадлежи на сънародника

му, писателят Висенте Клавел Андрес. От тази година в подаръците са включени и книгите като израз на почит към писателя, към писаното слово и в цялост към знанието и духовността. А книгата е поставена на общ пиедестал с любовта.

През 1995 г. ЮНЕСКО предлага на 23 април да бъде отбелязван Денят на книгата и авторското право, тъй като датата е свързана с началния и краен момент от биографиите на редица други световноизвестни поети и писатели. През тази година към името на Сервантес е добавено и това на Уилям Шекспир (1564–1616), роден вероятно на 23 април¹ и завършил земния си път също на 23 април² през същата 1616 г. И двамата остават в световната литература със своите творби, които са носители на живия, говорим език. Близко до ума и сърцето на читатели и почитатели, книжовното наследство на Шекспир и Сервантес е неподвластно на времето и флиртува с вечността.

От 1995 г. Денят на книгата и авторското право се чества и в България. По този повод в рубриката „Книжовен калейдоскоп“ Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ представя две от своите книжовни съкровища, свързани с имената на световнопризнатите творци.

През 1905 г. светът отбелязва 300-годишнината от първото издание на знаменития роман на Мигел де Сервантес Саведра – „Дон Кихот“, който и до днес остава в списъка на световните бестселъри. Във връзка с този юбилей Испанското общество на Америка осъществява луксозно факсимилно библиофилско издание на романа в три тома по оригиналните екземпляри, съхранявани в неговите колекции.

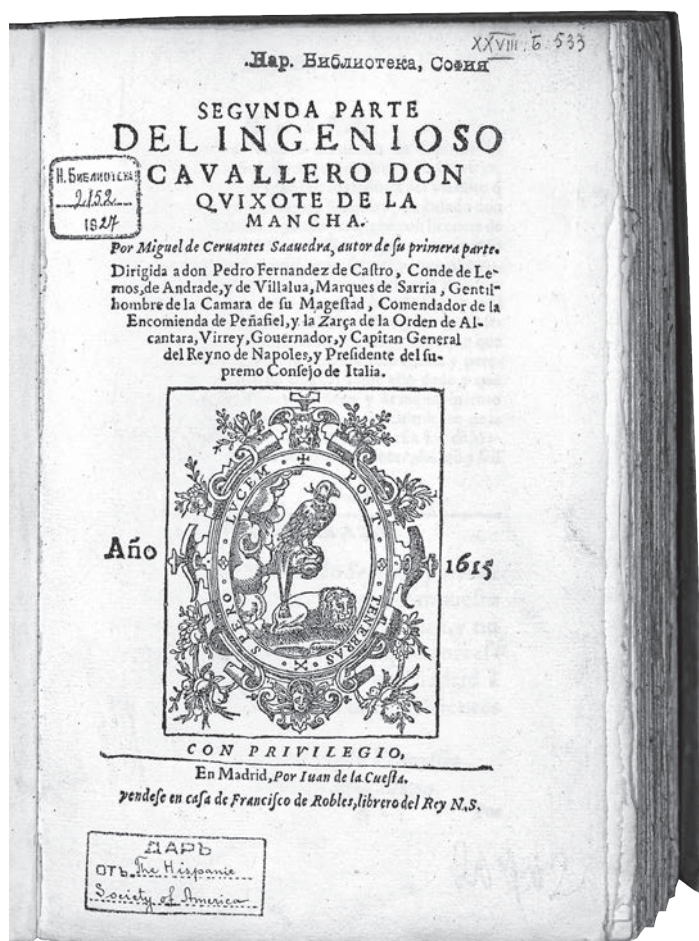
Дори в Ню Йорк малко от жителите на мегаполиса знаят за музея, наречен „Испанското общество на Америка“. В този музей се съхраняват платна на известни испански художници, редица артефакти, които принадлежат към различни периоди на испанското и латиноамериканското изкуство, карта на света от 1526 г. от Хуан Веспучи, племенник на Америго Веспучи. Към музея е организирана и богата библиотека, в която се съхраняват творби на бележити испански и латиноамерикански автори. Някои от посетителите го сравняват с „кутия за бижута“. Музеят се намира в Горен Манхатън и е основан от американския филантроп Арчър Милтън Хънтингтън (1870–1955) през 1904 г. Още от края на XIX в. изследователят и почитател на испанската и португалската литература, история и език – Хънтингтън, започва да преиздава факсимилно творби на изтъкнати автори с цел – популяризация на техните произведения и масовото им разпространение. Представените тук екземпляри са реализирани през 1905 г. в два тома по екземпляр от първото издание на романа и 1 том по екземпляр от четвъртото издание³,

¹ Кръщелното му свидетелство е от 26 април, което позволява да допуснем, че може да е роден на 23 април.

² В Англия тогава още не е възприет Григорианският календар. Исторически погледнато, Шекспир е починал 10 дни след Сервантес – на 3 май.

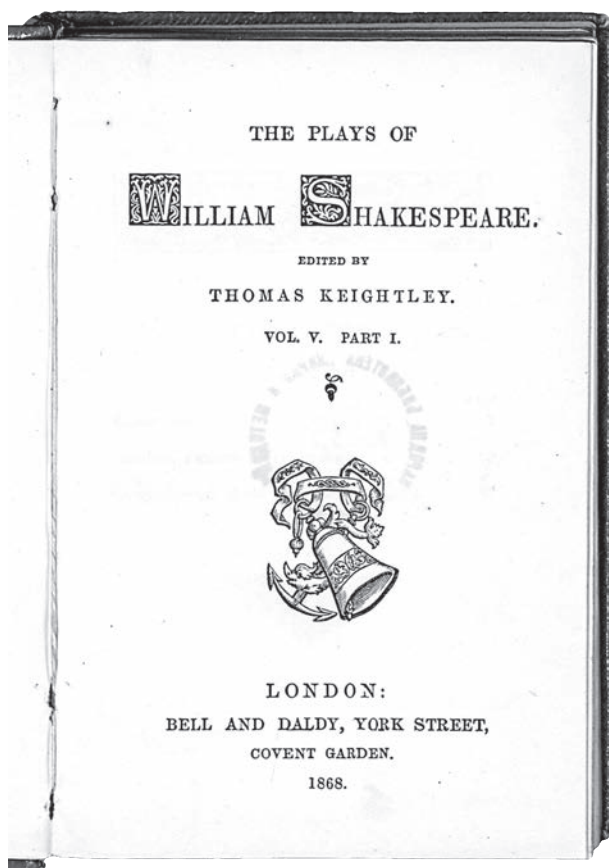
³ Поредността е отбелязана на гърба на тома, издаден от Испанското общество на Америка. Освен известните две издания от 1605 г., реализирани в Мадрид, са установени неопределен брой „нови варианти“ с много подобни заглавни страници и някои отличия в

отпечатани на ръчно произведена хартия с воден знак – печата на музея. Книгите са подвързани със светла кожа, с изпълнен в техниката на слепия отпечатък среден орнамент – отново печата на музея, оцветен със златна боя. Тиражът е 100 екземпляра, ръчно номерирани, според правилата на библиофилията. Вероятно изданието е било предназначено за представителни цели – подаръци на частни лица и институции по преценка на Хънтингтън – създателя и главен уредник на музея. Основен принцип при формирането на подаръчния комплект е бил томове-те да не са от екземпляри с еднаква номерация, за да не се създава предпоставка за засвидетелстване на предпочитания сред бъдещите им собственици.

набора на текста, които са обект на проучване от световните библиографи и библиофили. По-подробно вж: **Knowles**, Edwin B, Jr. Notes on the Madrid, 1605, Editions of Don Quijote. – B: *Hispanic Review*, Vol. 14, № 1 (1946), с. 47–58.

През 1926–1928 г. Народната библиотека в София установява и укрепва отношения с редица научни институти и организации в чужбина. Освен попълване на фондовете чрез международен книгообмен, получени са и множество дарения на екземпляри от редки и ценни издания.⁴ Сред организациите е и Испанското общество на Америка, което подарява комплект от трите тома на библиофилското издание на „Дон Кихот“. В списъка книгата е отбелязана без година и без означение на томове, с единствена бележка в скоби, че е факсимиле.⁵ Томовете от комплекта са номерирани съответно № 61 за т. 1 от четвъртото издание, № 99 за т. 1 от първото издание и № 15 за т. 2 от първото издание. Печат върху заглавната страница свидетелства за волята на дарителя. Дарението от Испанското общество на Америка за Националната библиотека на България е направено през 1927 г. и наброява 91 заглавия ценни книги по тематиката и проблематиката на изкуството, литературата, археологията и др.

⁴ *Годишник* на Народната библиотека в София за 1926–1928 г., 1930, с. 30.

⁵ *Пак там*, с. 42.

Пиесите на английския писател Уилям Шекспир забавляват и вдъхновяват читатели и театрални зрители с непосредственото си внушение, жива образност и достъпност за различните възрастови и социални групи на обществата. Сред изданията от колекцията „Редки английски книги“ към отдел „Ръкописи и старопечатни книги“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ откриваме интересен по своя физически облик комплект от 13 тома с пиеси на автора, събрани в изящно дървено ковчеже с размери 23 x 19 x 12.5 см, с оцветявания, които наподобяват махагон.

Горният и предният капак са скрепени за останалите стени с панти, които осигуряват тяхната подвижност. Липсват крачетата на кутията, изработени в оригинал под формата на топче. Всеки том е подвързан в пурпурночервена подвързия от картон, облечен в мека кожа и орнаменти, изпълнени в техниката на слепия печат. На гърба със златна боя са изписани номерацията на отделния том и неговото заглавие. Изданието е реализирано в годините 1868–1869 от Томас Кийтли – ирландски писател, известен с изследванията си в областта на митологията и фолклора. Издателят записва името си и като един от добрите анализатори на драматургията на Шекспир със своята разработка *Shakespeare Expositor: an aid to the perfect understanding of Shakespeare's plays* (1867). Библиофилският комплект от 13-те пиеси на Шекспир е отпечатан в Лондон, в издателска къща „Бел и Далди“.

Дали Шекспир и Сервантес са се срещали, ще определят документалните свидетелства на времето. А Ромео и Жулиета, Дон Кихот и Дулсинея ще продължат да носят любовта – вечен стимул и жизнеутвърждаващо начало, увековечено в творчеството на техните създатели.

Експертно-консултантска и методична дейност за училищните библиотеки в област Пловдив в периода 2014–2020 г.

ТАНЯ ПИЛЕВА¹

Expert-consulting and methodological activity for the school libraries in Plovdiv district in the period 2014–2020

Tanya Pileva

Summary

The aim of the article is to summarize the expert-consulting and methodological activity in the region for a six-year period, to reflect its importance for the network of school libraries and the opportunities provided for the development of library specialists, respectively increasing the efficiency of their activities. Several different research methods have been used. In conclusion, it should be noted that the role of Methodists in strengthening and developing school libraries is extremely important.

Key-words: expert-consulting and methodological activity, school libraries.

Въведение

В трудните години на българския преход експертно-консултантска и методична дейност по отношение мрежата от училищни библиотеки в България постепенно замира, драстично намалява броят на библиотеките.

В отдел „Методичен“ на Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив ситуацията е различна – училищните библиотеки стоят на вниманието на методиста, отговарящ за тях. Събирани са и обобщавани статистически данни, водени са разговори с различни институции и на различни нива в стремеж да бъдат съхранени и финансово обезпечени. Подготвяни са образци за нормативни документи, утвърждаващи статута и развитието им.

Началото

Поех мрежата на училищните библиотеки в област Пловдив през 2014 г. Посетени бяха всичките 28 работещи в този момент библиотеки с щатно библиотечно обслужване, с цел установяване на състоянието им, обема на тяхната дейност, проблеми по места. Проведох се разговори по повод необходимостта от квалифи-

¹ Авторката е методист в Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, отговарящ за училищните библиотеки в област Пловдив.

кационни занимания. При посещенията бяха проведени дискусии с директорите на училищата относно състоянието и перспективите за развитие на всяка библиотека – заявиха готовност за партньорство с методиста в търсене на решения за различни проблеми. Налага се изводът, че тенденцията за закриване на библиотеки за момента е приключила, но като цяло директорите не са наясно с многобройните задачи и важната роля на библиотечния специалист в образователно-възпитателния процес. Най-общо го отъждествяват с „раздаването на книги“.

След всяко посещение се изпратиха до библиотеката и директора „Констатации и препоръки“, а на финала се изготви обобщен доклад за състоянието на училищните библиотеки, предоставен на г-н Димитър Минев – директор на НБ „Иван Вазов“ – Пловдив, и в РУО – Пловдив.

Обърнато беше внимание на състоянието на помещенията, наличната техника, библиотечния фонд, провери се финансово-счетоводната документация, дневника на библиотеката и цялостната библиотечна дейност.

Често срещан е проблемът с недооценяване на планирането и отчитането на библиотечната дейност. В момента на посещението 12 библиотеки нямаха годишен план и текстови отчет за предходната учебна година, а някои от тях от години не са изготвяли подобни документи. Това говори за хаотичност и неорганизираност на дейностите, липса на ясна представа за развитието и целите за съществуване на конкретната библиотека.

От направените посещения става ясно, че „голяма част от библиотечните ресурси са значително остарели, въпреки че повечето от библиотекарите се стремят да прочистват регулярно фонда. Всички библиотеки набавят нова литература, но тя е или дарение, или закупена по проекти“.²

„Като цяло уроците по информационна грамотност са рядкост, инициативите за насърчаване на четенето – още по-малко. Една от причините е и фактът, че първо библиотекарите трябва да преминат през няколко квалификационни занимания, за да знаят как да подготвят и проведат тези уроци с учениците“.³

Налага се изводът, че основната посока за стабилизиране и развитие на училищните библиотеки от една страна е квалификацията, от друга търсене на взаимодействие с РУО – Пловдив за подпомагане сътрудничеството на библиотечните специалисти с педагогическите екипи за провеждане на уроци по отделни предмети и инициативи от всякакъв вид и с различна цел в библиотеката, което от своя страна ще доведе постепенно до повишаване ефективността на библиотечната дейност.

Изградени партньорства

През юни 2014 г. са проведени редица разговори с началника на РУО (тогава РИО) – Пловдив за партниране на двете институции по отношение на училищните библиотеки в региона. Месец по-късно се сключи „Споразумение за развитие и укрепване на библиотечно-информационното обслужване в системата на средно-

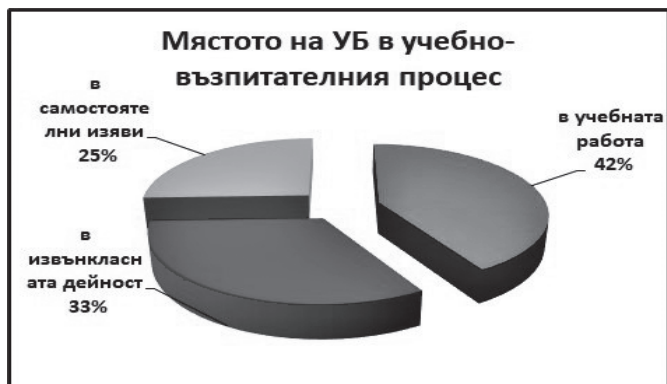
² Доклад за състоянието на училищните библиотеки в област Пловдив, 2014, с. 1.

³ Пак там, с. 3.

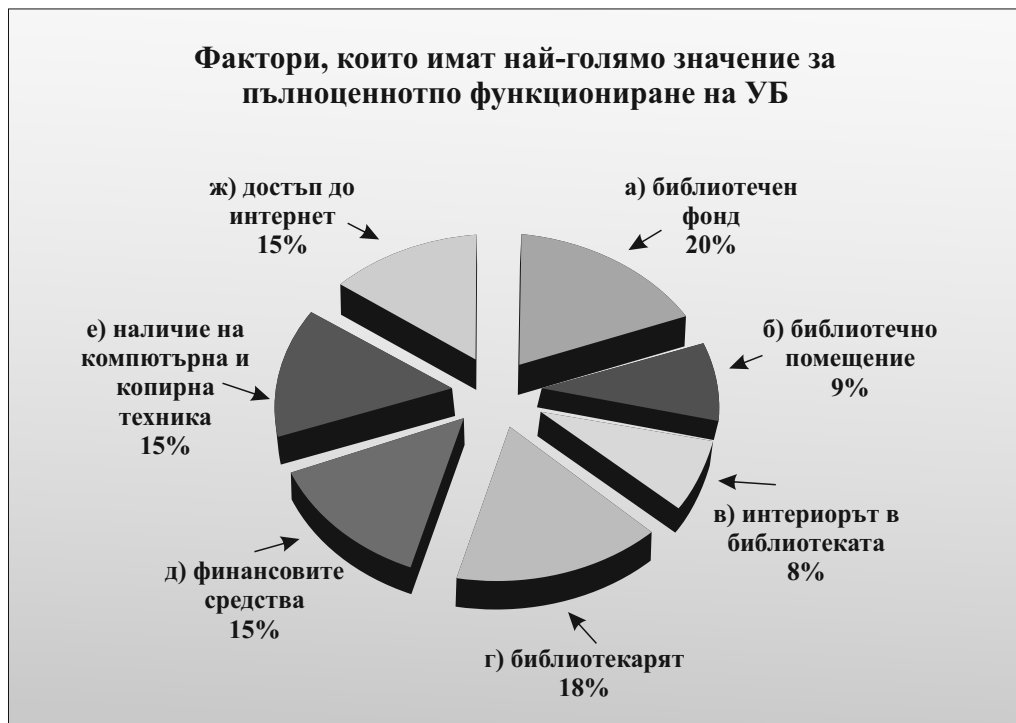
то образование на територията на град Пловдив и Пловдивска област за повишаване качеството на образованието“.

През ноември 2014 г. това сътрудничество направи възможно предложенията за промяна в проектозакона за предучилищното и училищното образование, подготвени от методиста и с подкрепата на ръководството на нашата библиотека, да достигнат до Министерството на образованието и Комисията по образование в Народното събрание, придружени с писмо за подкрепа, подписано от г-жа Киркова, началник на РУО – Пловдив и включени към предложенията на самото управление. Съумяхме да получим подкрепа от още три Регионални библиотеки – във Видин, Шумен и Стара Загора, а също и от Библиотека „Родина“, в Стара Загора, Учителския синдикат „Подкрепа“, Съюза на работодателите в образованието – Пловдив. Петима директори на училища индивидуално заявиха подкрепа, а също и фирмата за библиотечен софтуер СофтЛиб. Съвместните усилия доведоха до включване на училищните библиотеки в Закона за предучилищно и училищно образование в чл. 22. Държавни образователни стандарти, в Стандарт № 12. Физическа среда и библиотечно обслужване. В резултат на това през 2015–2016 г. в Пловдив се разкриха четири нови библиотечни щата – в Спортно училище „Васил Левски“, СУ „Черноризец храбър“ и ОУ „Райна Княгиня“, а също и в една селска библиотека – в СУ „Св. св. Кирил и Методий“, с. Калековец.

През 2015 г. по инициатива на методиста и в партньорство с РУО – Пловдив се проведе кампания за обществена подкрепа „Училищните библиотеки са необходими за нашите деца“, организирана и проведена в три етапа. Началото се постави с анкетно проучване сред учителите от област Пловдив за мнението им относно мястото и ролята на училищната библиотека в образователно-възпитателния процес и цялостното израстване на младите хора, взаимодействието *учител – библиотека* и насърчаване на четенето сред подрастващите. Включиха се 1227 учители от всички образователни области на училищното образование. Най-голям се оказа броят на началните учители, преподавателите по български език и литература, по чужди езици и информационни технологии. Всички анкетирани смятат, че библиотеката трябва да участва както в учебната работа, така и в извънкласната дейност в училище, а освен това да организира и самостоятелни прояви за учениците.

Факторите, които имат най-голямо значение, според анкетираните, за пълноценното функциониране на библиотеката са библиотекарят и библиотечният фонд, след това се нарежда достъпът до интернет, наличието на компютърна и копирна техника и финансовите средства.

От анкетата може да се направи извод, че училищната библиотеката заема важно място в цялостния образователно-възпитателен процес и взаимодействието учител – библиотека е необходимо във всички аспекти на работата с учениците.

Вторият етап от кампанията включва провеждането на дискусии с ученици от I до XII клас на тема: „Училищната библиотека в живота на младите хора. Представата им за идеалната библиотека“. Състояха се три срещи – в ОУ „Алеко Константинов“, ОУ „Димитър Талев“ и ЕГ „Пловдив“ с участието на повече от 100 учаци се. По покана на Ученическия библиотечен съвет към библиотеката в Английската гимназия, създаден същата година и инициран от най-ревностните ѝ почитатели, се присъединиха ученици от ЕГ „Иван Вазов“ и ХГ „Св. св. Кирил и Методий“.

В хода на дискусията се изказаха различни мнения и редица интересни предложения за извършване на промени в училищните библиотеки и разнообразяване на дейността им, за да бъдат по-привлекателни за младите хора и да я посещават с удоволствие и желание. Всички участници смятат, че библиотеките трябва да

имат просторни и светли помещения, боядисани в свежи, топли цветове, с нестандартни и цветни мебели. Да са обособени различни зони, така че да има спокойствие и тишина за сериозни занимания, автоматизирани работни места с достъп до интернет, но и място за разговори и дискусии, почивка и четене за удоволствие; търсят нова, съвременна и разнообразна по съдържание литература, подредена в тематични витрини; нуждаят се от съвременни и качествени системи за слушане на музика.

Срещите с младежите приключиха с идея през есента да се проведе конкурс за рисунка и есе на тема „Училищна библиотека през моите очи. Как си представям идеалната библиотека“.

В третия етап на кампанията се включиха учители и училищни библиотекари за провеждане на дискусия на тема: „Значението на училищната библиотека за интелектуалното и личностно израстване на младите хора и взаимоотношението учител – библиотека“, която се състоя в Актовата зала на ХГ „Св. св. Кирил и Методий“. Присъедини се г-жа Киркова, директор на гимназията и г-н Делов, ст. експерт по български език и литература в РУО – Пловдив, който се включи с встъпителни думи. Методистът, отговарящ за училищните библиотеки, запозна присъстващите с резултатите от проведеното анкетно проучване с учителите и предложенията на учениците, постъпили при състоялите се срещи с тях.

Дискусията се оказва ползотворна. Постъпиха предложения за привличане на повече ученици като доброволци на библиотеката; отчете се фактът, че провеждането на съвместни уроци сред уюта на книгите е от важно значение за децата и юношите; предложи се библиотекарят да се включва в общоучилищни проекти. Изказа се и мнение, че уроците и съвместните инициативи, провеждани в училищната библиотека, най-често са по идея на библиотекаря, а би било добре учителите да проявят повече активност в тази посока.

Като своеобразен четвърти етап на кампанията, по предложение на учениците, се проведе конкурс за съчинение и рисунка на тема: „Училищната библиотека през моите очи. Как си представям идеалната библиотека“. В инициативата се включиха 297 участници от 28 училища. В конкурса за рисунка се състезаваха 221 творби, а писателските си заложби проявиха 76 ученици. От най-красивите картини беше подредена изложба в Детския отдел на НБ „Иван Вазов“ – Пловдив. След церемонията по награждаването, всички присъстващи се отправиха към Детския отдел за разглеждане на изложбата.

През 2016 г. партньорството с РУО – Пловдив предостави възможност на методиста да осъществи среща с учителите по български език и литература, по покана на старши експерта по БЕЛ по време на есенните съвещания, за възможностите, предоставени от учебната програма за провеждане на обучения за изграждане на информационна грамотност и култура сред учениците. Представи се програмата за тези уроци по класове и теми, актуализирана съобразно промените в учебните програми на отделните класове. Подчертано беше, че обученията се осъществяват от библиотекаря със съдействие на учителя. Присъстващите проявиха изключително голям интерес и пожелаха да я получат.

В две поредни години се състояха работни срещи с началните учители, в които методистът взе участие по покана на ст. експерт за обучението в начален етап, Мариана Механджиева, за да се дискутират възможностите за съвместна работа с учителите за насърчаване на детското четене и провеждане на обучения по информационна грамотност – през 2017 г., а през 2018 г. с учителите за целодневна организация на обучението се дискутираха възможностите за провеждане на часовете по интереси в партньорство с библиотеката.

През 2019 г. бяха организирани и проведени два форума с участието на методиста по покана от РУО – Пловдив. Първият беше проведен с участието на начални учители от област Пловдив на тема: „Диференцирано образование и детското четене“, на който представих възможности за взаимодействие между училището и библиотеката. Вторият, „Стратегии и политики за интеркултурно образование в съвременното българско училище“, проведен с участието на учители от всички образователни области. Методистът представи направления и възможности за участие на библиотеките в образователния процес и личностното израстване на децата, за които българският език не е майчин.

През месец март 2020 г., във връзка с обявеното обществено обсъждане на проект за „Наредба за физическата среда и информационното и библиотечно осигуряване на детски градини, училища и центрове за подкрепа за личностно развитие“ според изискванията на Държавен образователен стандарт 12 от ЗПУО, изготвих предложения за промяна в частта за училищната библиотека, придружени с пакет проектопредложения за Длъжностна характеристика, Стандарт за библиотечно-информационно обслужване в библиотеките от системата на училищното образование, Правилник за дейността на училищната библиотека, актуализиран вариант на Наредбата за запазване на библиотечните фондове, по която все още работят училищните библиотеки и предложения за промяна в обучението на библиотекари, работещи и желаещи да работят с деца и младежи. Пакетът документи се подготви по настояване на партньорите от РУО – Пловдив. Те бяха приложени към предложенията на РУО и изпратени в МОН.

Всяка година се изготвя план за съвместна дейност между методиста, отговарящ за училищните библиотеки и партньорите от РУО – Пловдив.

В резултат от проведените застъпнически кампании през 2015 и 2016 г. в партньорство с РУО – Пловдив, дейността на училищните библиотеки се активизира, библиотечните специалисти получиха допълнителна мотивация за пълноценна дейност.

През ноември 2015 г., по предложение на директора на Библиотеката, методистът се включи в комисия за изготвяне на Общински план за действие в изпълнение на Националната стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността в периода 2015 – 2016 година. Това постави началото на ново партньорство – с отдел „Образование“ към Община Пловдив. Така Библиотеката направи мост за сътрудничество между трите институции, имащи най-осезаемо значение за личностното израстване и интелектуалното развитие на децата и младежите в града. Организирах се и се осъществиха няколко инициативи, към които учениците

проявиха завишен интерес – 2016 г.: Кампания за избор на 10-те най-четени книги от учениците в Пловдив с участието на 9933 ученици и Конкурс за драматизация на приказка или част от книга, с награден фонд, включващ плакети с грамоти за първите места, както и индивидуални награди във всяка възрастова категория и книги за всички участници. Представянето на всички състави се оценява от професионално жури – двама актьори и един специалист по костюми и декори от Драматичен театър – Пловдив. Този конкурс отбеляза четири поредни издания – 2016 – 2019 г., като интересът към него нараства с всяка изминала година.

През 2017 г. се проведе конкурс за най-интересна и иновативна инициатива на тема: „Насърчаване на ученическото четене“ за училищни библиотекари в област Пловдив, обявен по повод Международния месец на училищните библиотеки. Приза спечели библиотекарят от ЕГ „Иван Вазов“ и получи плакет с диплом. На това събитие бяха връчени още две награди, удостоени с грамота: едната „за ефективно и системно насърчаване на детското четене 2017 година“, а другата – „най-добре представил се млад библиотекар на 2017 година“. Следва конкурс-рецитал за най-добро изпълнение на стихове за народните будители и българското слово за ученици I–XII клас от училищата в град Пловдив, посветен на 1 ноември – Ден на народните будители. Събитието се превърна в истинско тържество – включените рецитации се редуваха с музикални и танцови изпълнения, а откриването се съпроводи от представяне на исторически преглед за възникването и отбелязването на празника и кратка театрална постановка „Народните будители в училище“ в изпълнение на ученически състав при СУ „Любен Каравелов“.

През 2018 г. се реализира онлайн викторина „Освобождението на Пловдив и България от османско владичество“ за ученици от V до XII клас по повод 140 г. от Освобождението, а по повод Деня на народните будители се проведе съвместна инициатива – кампания за избор на 10-те най-четени български книги за учениците в Пловдив, която приключи на 8 ноември с тържествено обявяване на 10-те книги, получили най-много гласове.

През 2019 г. се проведе конкурс за съчинение и рисунка на тема: „Приносът на цар Симеон Велики и Златният век за развитие на българската култура“ за учениците в Пловдив, по повод 1155 г. от рождението на цар Симеон Велики и 1 ноември – Ден на народните будители. Целта на конкурса беше да се провокират подрастващите да потърсят и прочетат повече информация за цар Симеон Велики и Златния век на българската книжнина и да разсъждават с какво допринасят за развитието на културата в днешния ден. Конкурсът се проведе в три възрастови категории: I–IV клас; V–VII клас; VIII–XII клас. Партньори при всички инициативи бяха и училищните библиотеки.

Квалификационна дейност

Една от основните задачи на методистите е осъществяване на квалификационна дейност за всички библиотекари. През месец април 2014 г. се проведе

анкетно проучване сред училищните библиотекари за изследване нагласите им за квалификационни занимания като тематика и периодичност.

Въз основа на получената информация от посещенията, разговорите при срещите с всеки библиотечен специалист и проведеното анкетно проучване беше изготвен стратегически план за квалификация 2014–2016 г., който се приведе в изпълнение през юни 2014 г. с провеждането на първата работна среща „Организация на работата в училищната библиотека. Управление на библиотеката“. Всяка година квалификационните занимания се планират регулярно.

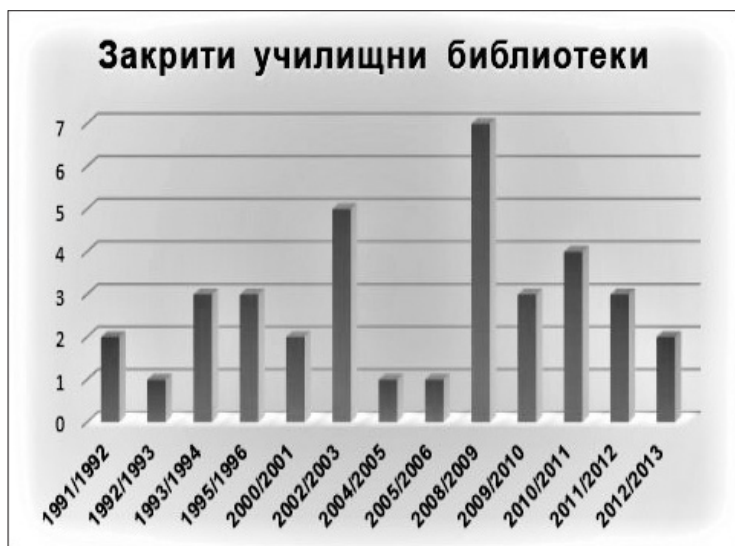
От 2015 г. занятия с библиотекари, работещи в училищни библиотеки се провеждат четири пъти годишно. Темите са различни, съобразени със спецификата на работата в училищната библиотека и промените в обществената среда: „Информационна грамотност и култура за ученици“, „Работа с електронни ресурси и услуги“, „Насърчаване на четенето в училищната библиотека“, „Справочно – библиографската и информационна дейност в библиотеките в контекста на новите информационни и комуникационни технологии“, „Новите учебни програми и работата на училищната библиотека“, „Информационни ресурси в Интернет. Стратегии за информационно търсене“, „Нови и променени стандарти в библиотечната практика“, „Основни понятия и направления на библиотечния маркетинг. Маркетинг в училищната библиотека“, „Маркетингови комуникации“, „Маркетингови изследвания“, „Промоционални техники. Изработване на промоционален план на училищната библиотека“, „Библиотечна реклама. Реклама на училищната библиотека“ и др.

В резултат от регулярно провежданите квалификационни занимания през годините и оживените дискусии по различните теми, библиотечните специалисти се опознаха, добиха увереност и повишена мотивацията за работа, предостави им се възможност за непрекъсната комуникация. На срещите се представят новопостъпилите библиотекари и се работи за тяхното приобщаване към екипа.

В последните години се забелязва повишаване стойността на основните показатели от библиотечната дейност, всяка година се увеличава броя на проведените уроци и инициативи с ученици, както обучения за придобиване на информационна грамотност, така и за насърчаване на четенето и уроци по различни предмети, проведени в библиотеката съвместно с учители.

Изследване 1990–2018 г.

През 2019 г. беше проведено изследване за причините, довели до закриването на 37 училищни библиотеки в периода 1990–2018 г. То беше базирано на наличната информация в отдел „Методичен“: статистически данни за всичките 31 работещи в момента и 37 закрити училищни библиотеки, т. е. общо 68 в периода 1990/1991 – 2017/2018 учебна година; текстовите им отчети за същия период; отчетите на отдел „Методичен“ в този времеви диапазон; информацията за проведени квалификационни занимания; писмени оценки за работещите библиотекари и библиотеки; нормативна база и промените в нея на образователното министерство; библиотечното законодателство за разглеждания период.

Диаграма със закритите училищни библиотеки,
подредени по година на затварянето им:

Очертават се годините, в които са закрити най-голям брой библиотеки – 2008/2009 – 7; 2002/2003 – 5; 2010/2011 – 4 и по 3 библиотеки през 1995/1996, 2000/2001, 2010/2011 и 2011/2012 учебни години. В останалите, до 2013/2014 г. са закривани по една или две библиотеки. Интересно е, че има и години на стабилизация: от 1996/1997 до 1999/2000, включително, няма закрити библиотеки.

В същото време през 2016 г., след включването на библиотеките в чл. 22. Държавни образователни стандарти като част от Стандарт 12 в Закона за предучилищното и училищното образование, след дълго „мълчание“, бяха възстановени две библиотеки – в Спортно училище „Васил Левски“ – Пловдив и в ОУ „Св. св. Кирил и Методий“ – с. Калековец, а на следващата година библиотеката в ОУ „Райна Княгиня“ – Пловдив отново отвори врати, а СУ „Черноризец Храбър“ започна организирането на библиотека в новооборудвано помещение, след повече от 10 години от първоначалното ѝ закриване.

Причините, довели до унищожаването на повече от половината училищни библиотеки в област Пловдив са няколко и са пряко свързани с промените в обществото като цяло, широкото навлизането на новите технологии, неумението или нежеланието на част от библиотекарите да адаптират към новите условия и търсения на потребителите и др.

Смяната на политическата парадигма в страната води след себе си икономическа нестабилност и липса на финансово обезпечаване за всички културни и образователни институции. Особено потърпевши са библиотеките.

За няколко години фондовете са критично остарели и нерелевантни на читателските потребности. От друга страна, влошената икономическа ситуация и отварянето на границите доведе до изключително висока миграция на населението, това рефлектира върху броя на учениците в отделните училища, а от там и върху броя на потребителите.

Изключително ценна информация за случващото се с библиотеките като цяло и в частност с училищните, съдържат текстовите отчети на отдел „Методичен“. Говори се за непрекъснато влошаващо се финансово състояние с всяка изминала година. „Трудностите, които държавата и обществото изпитваха през цялата 1997 г., неминуемо намериха отражение във функционирането, както на библиотечната система като цяло, така и в дейността на всяка отделна библиотека в Пловдивски регион. Най-големи проблеми предизвика оскъдицата на финансови средства. Липсата им затормози сериозно работата на библиотеките във всички направления – от комплектуването на нови документи до личната им квалификация“.⁴

Библиотеките разчитат предимно на дарения за обновяване на библиотечните фондове. За съжаление, често дарените книги са стари или неподходящи за училищната библиотека. Планиране на комплектуването и изпълнението на тематико-типологичен план за комплектуване се оказва невъзможно. Това, от своя страна, води до нерелевантни библиотечни фондове и отлив на читатели. Училищната библиотека не може да изпълнява основната си функция – да бъде партньор в образователно-възпитателния процес в училище.

Не по-малко важна причина се оказва трудната адаптация на част от библиотекарите към новите обществени условия и стремителното навлизане на технологиите в страната като цяло и в частност в библиотеките. Наличието на компютри, смарт телефоните привличат бързо децата към дисплеите и четенето рязко намалява. Само да се предлага хубава книга на подрастващите, когато влязат в библиотеката, се оказва крайно недостатъчно. Възникна необходимост от търсене на нови форми и методи за привличане на младите хора към книгата и четенето, изобщо към библиотеката и утвърждаването ѝ като привлекателен център за задоволяване на необходимостта от информация. Динамично променящата се околна среда не ги мотивира да потърсят адекватна професионална реакция за промяна, а напротив, прави ги неспособни да се справят. Паралелно с това редица библиотеки затварят врати година след година и страха от закриване на поредния библиотечен щат „парализира“ някои от библиотекарите.

Оказва се, че неумението на част от библиотекарите да реагират адекватно на динамиката на времето е една от причините за затваряне на училищни библиотеки, защото създават впечатление за бездействие. Библиотечната дейност, свързана с обработка, обновяване и опазване на библиотечния фонд, справочно-библиографското и информационно обслужване и т. н. за потребителите на библиотеката и училищната общност, остават незабелязани. В годините на прехода част от библиотекарите ограничават дейността си с учениците – през 90-те

⁴ Отчет на ОМ, 1997, с. 1.

години тази част от работата в училищните библиотеки почти замира. Остава едно ядро от 10–12 библиотечни специалисти, които успяват своевременно да се ориентират добре и бързо развиват успешни форми на работа с учащите се, както в обученията за изграждане на информационна грамотност, така и за създаване на трайни навици за четене и желание за пожизнено усвояване на нови знания.

Не може да не се отбележи и значителното технологично изоставане на училищните библиотеки. В годините, когато в големите библиотеки автоматизацията на библиотечните процеси вече е в ход, в училищните библиотеки няма нито един компютър. За първи път информация за налични компютри в отчетите на отдел „Методичен“ се появява през 2004 г. „Най-технологично оборудвани“, с по два компютъра се оказват библиотеките в Математическата гимназия и ОУ „Алеко Константинов“, като в последната има достъп до интернет и библиотеката е включена в локалната мрежа на училището. Още три училища имат по един компютър. Постепенно това закъснение се преодолява – днес няма училищна библиотека без компютър и непрекъснат достъп до интернет, но и това вече е недостатъчно. В настоящия момент шест библиотеки имат електронен каталог, но като цяло електронните ресурси са сравнително мака част от библиотечния фонд.

Не маловажна роля за развитието на училищните библиотеки играе и квалификациялната дейност, извършвана от методиста. От втората половина на 90-те години подобни начинания, свързани със специфичните особености на работата в училищната библиотека са сведени до минимум. Библиотечните специалисти, които не се ориентират сами, не получават и достатъчно информация за чуждия опит, за адекватните методи и форми на работа в новата обществена среда.

Динамично променящите се технологични възможности водят до рязка и честата смяна на поколенията, всяко от които носи своите характерни белези и особености, които в очите на възрастните често изглеждат напълно неприемливи, младите поколения се възприемат като недостатъчно мислещи, с неустойчиво внимание и желание за визуализация на всичко, което им се представя, а вече се говори за последното поколение Алфа – децата на дигиталната ера. Библиотечните специалисти трябва да познават особеностите им, да намерят пътя към тях и адекватни форми и методи, за да ги привлекат към книгата и четенето, но не всички осъзнават този факт.

Особено значима за тежкото състояние и многобройните закрити училищни библиотеки е липсата на нормативна база за техния статут и начин на финансиране. В настоящия момент съществуването на една или друга училищна библиотека е в пълна зависимост от волята на директора. Ако прецени, че библиотечният специалист е ценен за училищната общност, библиотеката продължава да функционира и обратно.

Още в първите години на политическия и икономически преход в страната се правят редица промени в действащия тогава Закон за народната просвета и в правилника за неговото прилагане, които лишават от финансово обезпечаване библиотеките. Независимо от факта, че в чл. 16. *Държавни образователни изисквания* от Закона продължава да фигурира в т. 16 библиотечното обслужване,

то вече е формулирано като „научното, информационното и библиотечното обслужване“ и от текста не става ясно как и кой го извършва, а терминът „училищна библиотека“ напълно отсъства.

Още в отчета на отдел „Методичен“ за 1991 г. се казва: „Отсъствие на национална нормативна база!“⁵, а през 1996 г. – „С две думи казано, липсата на нова, модерна нормативна база, уреждаща библиотечното дело у нас, в цялост и в частност, създава и ще създава конфликти и излишно напрежение между хора, работещи всъщност на едно поприще, за една кауза“.⁶

През 2000 г. е извършено проучване „Обновяване на фондовете на училищните библиотеки в град Пловдив“ за десетгодишен период (1990–1999) и анализирани са получените резултати. В изводите се посочва, че „липсата на държавна политика за изграждане и развитие на училищните библиотеки влияе негативно на облика на библиотечните фондове в училищата в гр. Пловдив. Крайно наложително е създаване на нова нормативна уредба за училищните библиотеки, включително и на нови нормативи за средства на ученик за нова литература и отделяне на специален параграф в държавния бюджет за обновяване на библиотечните фондове.

Сериозен недостатък на този етап от дейността на училищните библиотекарите, че те не заемат полагащото им се място в учебно-възпитателния процес. Слаби са връзките с Училищните настоятелства“.⁷

В годините са правени опити за прокаране на проекти за създаване на нормативна база за училищните библиотеки от Златка Иванова, методист на училищните библиотеки до 2014 г., многократно е търсено съдействието и подкрепата на библиотечната колегия, Регионалното управление на образованието и партньорски институции за тяхното утвърждаване, но без успех.

През 2007/2008 учебна година започва поетапното въвеждане на делегирани бюджети в училищата. Директорите получават възможността да оперират с наличните средства както сметнат за необходимо. При отсъствието на каквато и да било законова база, при пълната власт на директорите, закриването на библиотечни щатове се оказва лесен вариант за спестяване на средства. Още през следващата учебна година затварят врати най-голям брой библиотеки за целия период на прехода – 7. Това са предимно училища, които поради малкия брой ученици, се оказват с недостатъчен финансов ресурс и най-лесно се посяга на библиотечния щат.

Там, където училищата продължават да ползват щатно библиотечно обслужване, твърде често библиотечният специалист е товарен с несвойствени задачи, които пречат на пълноценната библиотечна дейност и особено на работата с учащите се.

По отношение на библиотечното законодателство училищните библиотеки са изключени като грижа и отговорност и на методичните отдели. С промените,

⁵ Отчет на ОМ, 1991, с. 5.

⁶ Отчет на ОМ, 1996, с. 5.

⁷ Отчет ОМ, 2000, с. 6.

направени през 2006 г. в Постановление 153 от 28 юли 2000 г. за преобразуване на културни институти в регионални библиотеки и музеи. В чл. 1, ал. 4, т. 5 е записано: „(изм. ДВ, бр. 33 от 2006 г., в сила от 21.04.2006 г.) – да извършват координационна, експертно-консултантска и квалификационна дейност за всички обществени библиотеки“. С приемането на Закона за обществените библиотеки през 2009 г., в чл. 27, ал. 1, регламентираща функциите на регионалните библиотеки, т. 5 гласи: „...извършват координационна, експертно-консултантска и квалификационна дейност за библиотеките от региона“, т. е. отново се връщат ангажиментите и към училищни, специални и др. видове библиотеки в съответния регион.

Изводи от направеното изследване:

- основният фактор, оказващ влияние върху съдбата на училищните библиотеки, е липсата на подзаконова нормативната база, която да гарантира задължителния характер на библиотеката в училище, да регламентира финансирането ѝ, статута и професионалното щатно библиотечно обслужване;

- непосредствена връзка методист – библиотекари и своевременно предоставяне на необходимата им експертно-консултантска и методическа помощ, адекватна и навременна квалификационна дейност;

- промени в обществената и технологична среда и липсата на адекватна реакция от страна на част от библиотечните специалисти.

В заключение трябва да се отбележи, че ролята на методистите за укрепване и развитие на училищните библиотеки е изключително важна. Тяхна е задачата да изготвят предложения към съответните институции и изпълнителната власт за осигуряване на необходимата нормативна база, регламентираща ефективна и пълноценна библиотечна дейност в училищата.

Училищен библиотекар на годината

Октомври е обявен за международен месец на училищните библиотеки от Международната асоциация на училищните библиотеки. По този повод през месец октомври 2019 г. беше учредена и връчена за първи път награда „Училищен библиотекар на годината“. Изработиха се критерии за неговото определяне на база статистическите и текстови отчети на училищните библиотеки за изтеклата година. Осигурена беше специална статуетка и диплом за наградата на победителя, която беше връчена на специално тържество на 28 октомври 2019 г. Преди обявяването на победителя бяха прочетени изготвените от методиста специални визитки на номинираните библиотекари, които получиха грамоти за номинацията си и подарък книги за училищната библиотека. Голямата награда (статуетка и диплом) връчи г-н Д. Минев – директор на НБ „Иван Вазов“ – Пловдив.

На 30.X.2020 г., за втора поредна година, бе връчена наградата „Училищен библиотекар на годината“. Като един от основните фактори за определянето на победителя през тази година се утвърди дейността на библиотеките в дигитална среда по време на дистанционното обучение на учениците. Голямата награда (статуетка и диплом) отново бе връчена от г-н Д. Минев. Всички номинирани получиха грамота за номинацията и книги за училищната библиотека.

Изследване дейността на библиотеките в дигитална среда

В качеството си на методист, отговарящ за училищните библиотеки в област Пловдив, поисках от библиотекарите информация за дейността на всяка библиотека по време на дистанционното обучение на учениците. Събраните данни обобщих и анализирах, за да направя извод доколко училищните библиотеки са в състояние да работят и да бъдат полезни на своите потребители в дигитална среда.

Оказа се, че не всички библиотечни специалисти са имали възможността да работят и да направят възможното за подпомагане на образователния процес в училище, когато децата не присъстват физически. Почти една трета от библиотекарите са изпратени в принудителен отпуск, а библиотеките са затворени по нареждане на училищните директори. Според тяхното мнение библиотекарят няма работа в отсъствието на учениците за периода на дистанционното обучение.

По-голямата част от библиотекарите са били на работа, но повечето тях не са имали достъп до платформите за обучение, което ги принуждава да използват социалните мрежи като единствена възможност за връзка с учениците. Там публикуват информация за помагала, тестове по различни предмети, както и текуща информация за зрелостните изпити и Националното външно оценяване на седмоласниците. Предоставят се любопитни факти, възможностите за достъп до електронни книги и т.н.

Малка част съумяват да се включат активно през платформите за дистанционно обучение и провеждат различни инициативи – ХГ „Св. св. Кирил и Методий“, ЕГ „Иван Вазов“, Национална търговска гимназия, ПГ по архитектура, строителство и геодезия, ПГ по хранителни технологии и техника в Пловдив и СУ „Иван Вазов“ – Сопот.

Отделни изяви има и от други библиотеки.

Като цяло училищните библиотеки в Пловдивски регион не са готови да работят пълноценно в дигитална среда, както и повечето библиотеки в България.

Заклучение

За ефективната си работа с учениците библиотечните специалисти би трябвало да имат и педагогическо образование, както е във всички развити държави по света. Това предполага промени в образователните програми на студентите в университетите, подготвящи библиотечни специалисти. По този начин библиотекарите ще бъдат не просто членове на Педагогическия съвет в училище, а част от педагогическия екип и ще могат да изпълняват мисията и функциите на библиотеката в училище максимално пълноценно и ефективно.

Наложително е библиотечната колегия и професионалната ни асоциация да търсят възможности за преговори с Министерство на образованието и науката за изграждане на структура към Министерството и съответно Регионалните управления на образованието по места, които да осъществяват законодателни и контролни функции спрямо училищните библиотеки, в партньорство и взаимодействие с методистите в съответния регион и в същото време да съдействат за доброто им финансиране и развитие в полза на училищната общност.

Училищните библиотеки имат един много сериозен проблем – съществуването и дейността им зависят изцяло от волята на директорите. Това може да се промени единствено чрез изграждане на пълноценна и задължителна за изпълнение нормативна база, регламентираща статута, финансирането им и наличието на библиотечен специалист с необходимата квалификация, разполагащ с неоспоримата възможност да определя посоката и дейността на съответната библиотека в качеството си на единствен професионално подготвен за тази цел специалист. Относителната самостоятелност ще доведе до разгръщане на творческия и интелектуален потенциал на библиотекарите като участници не само в образователния процес, но и в цялостното изграждане на подрастващите като знаещи, мислещи и креативни личности, приобщени към книгата и четенето, с осъзната необходимост за намиране, анализиране и оценка на търсената информация, което от своя страна води до увереност и самочувствие за справяне с предизвикателствата на реалните житейски ситуации и бъдещото им развитие като пълноценни граждани на обществото.

Информационна роза (Кълбото на Ариадна): метод на обучение „А. Куманова – Н. Василев“

За целите на библиотечната (каталожната) библиография

АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА, НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ

Information rose (Ariadne's clew) training method A. Kumanova – N. Vasilev
For the library (cataloging) bibliography
Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev

Summary

The system cycle of subjects in the higher education degrees – *bachelor's: Academic writing, Infosphere: Cognitionology, Bulgarian literature, Methodology of the scientific research, Cultural anthropology, Annotation and referring of documents, Bibliographic model of the knowledge* and *master's: Historiographic model of e-library, Bibliographic integral (e-libraries)* in the University of library science and information technologies (ULSIT) is represented through the scope of operation of the method of INFORMATION ROSE – ARIADNE'S CLEW as a laboratory for structuring of the reference – encyclopedic base for creating of the modern library (cataloging) bibliography, designed for markedly fine creation, retrieval and dissemination of information. It is presented the ontology, gnoseology and theory of the method in the context of the ideas, attached in the so-called ABSENT STRUCTURE OF THE INFORMATION (U. Eco): screen – T. Borov; reticulum – A. Lyubishchev] rhizome – J. Deleuze, F. Guattari; frame – M. Minsky; scale – U. Eco.

Are revealed the sense, etymology and didactics of the method. It is presented a historiographic panorama of the universally important periodicals in the general humanitaristics in which order are *Proceedings of the Student Scientific Society at ULSIT* where was approbated the method used in the carrying out of the 16 e-libraries of ULSIT (2005–).

The study gives a lapidary description of the algorithmic function of the method for creation of a universal information picture encompassing the diversity of views for establishing of a linguistic code of text / texts (at the cynosure are literary texts).

Key-words: information-communication subjects: complex training, method *A. Kumanova – N. Vasilev* – Information Rose (Ariadne's clew): ontology, gnoseology, theory, sense, etymology, didactics, linguistic code of text / texts (algorithm).

Посвещава се на 120-годишнината от рождението на проф. Тодор Боров (30.I.1901–27.V.1993) – първопроходец в именуването и прилагането (1937 г.) на метода на информационните решетки в навечерието на планетарния информационен бум

I. Онтология[13] на научното изследване, провеждано от студентите (същност)

Комплексна е методиката на преподаване по системния цикъл от надграждащите се дисциплини в степените на висше образование:

- бакалавърска (*Академично писане, Инфосфера: Когнитология, Българска литература, Методика на научните изследвания, Културна антропология, Анотиране и рефериране на документи, Библиографски модел на знанието*);

- магистърска (*Историографски модел на е-библиотека, Библиографски интеграл (е-библиотеки)*).

Тази методика се основава на научно-практическия възглед на компаративистичната теория на информацията за самата информатизация като част от УНИВЕРСАЛНОТО ХУМАНИТАРНО ПОЗНАНИЕ[12].

От позицията на *тази* платформа е моделирането на установяваните връзки между информационните реалии от различни порядъци (факти, документи, метасистеми, философски картини) чрез инструментариума на ИНФОРМАЦИОННАТА РЕШЕТКА – СИТОТО, СЪЛБАТА, РОЗАТА (КЪЛБОТО НА АРИАДНА) (срещат се и други названия – *вж: по-долу*)[19].

Методът на ИНФОРМАЦИОННАТА РОЗА (КЪЛБОТО НА АРИАДНА) на установяване на връзки между порядъците на РЕАЛНОСТТА (*факти, документи*) и СЪЗНАНИЕТО (*факти, метасистеми, философски картини*) е градиво за надстрояване на знанията на студентите в посочените дисциплини.

Надграждането на знанията на студентите върви по две преплитачи се и отразяващи се една в друга ЛИНИИ, пораждащи ПЪРВИЧНО- и ВТОРИЧНО-ДОКУМЕНТАЛНАТА ОСМОЗА за СЪЗДАВАНЕ от страна на самите студенти в процеса на обучение (на който те са автори) на ТЕКСТ:

- ПЪРВИЧНО-ДОКУМЕНТАЛЕН текст със справочно-информационни атрибути (библиографско описание, бележки: феномен на цитиране, ключови думи) – *вж: I. Академично писане: Създаване на универсална информационна картина*;

- ВТОРИЧНО-ДОКУМЕНТАЛЕН текст със справочно-информационни атрибути (библиографско описание, анотиране, рефериране, рецензиране: феномен на цитиране, ключови думи, моделирани като *входна* информация за изграждане *информационно-търсещи* системи: списъци на литература, библиографски указатели (в т.ч. и автобиобиблиографии), бази от данни, е-библиотеки, показалци към тези ресурси) – *вж: II. Библиографски модел на: а) творба (автор) от българската изящна словесност; б) справочно-енциклопедично издание – традиционна или е-публикация; и в) библиографски списък на литература и указател, база от данни, библиотека, в т.ч. и е-библиотека.*

Информацията за създадените студентски изследвания чрез метода *Информационна роза (Кълбото на Ариадна)* по 16 е-библиотеки на Студентското научно общество при УниБИТ е отразена в компендиума[21], в който са библиографирани 3287 публикации на студенти на УниБИТ, направени в универсалния и специализирания научен печат[26].

II. Гносеология[13] на научното изследване, провеждано от студентите (практика)

Избраните форми на обекти на изследване от страна на студентите (творби / автори от българската изящна словесност и справочно-енциклопедични издания на Университета по библиотекознание и информационни технологии – УниБИТ) са принципно вариативни в историята на преподаване на посочените дисциплини от водещите ги от 2003 г. – авторите на *наст. изложение*.

Тези форми съответстват на актуалния съвременен момент на внедряване на стратегията на *учебния процес* learning by doing („учене чрез правене“) и learning by writing („учене чрез писане“), когато този процес (учебния) се трансформира в *научноизследователски* с пряк ПРАКТИЧЕСКИ АРСЕНАЛ – справочно-информационен и историографски.

Резултатите от следването на *посочената* стратегия в *учебния научноизследователски процес* на студентите е библиографиран и историографиран за 2003–2021 учебна година в т. I–XVI на „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ“[27] във вид на създадена интерактивна *справочно-информационна база*, предназначена за *информационно-търсещи цели*, която е плод на натрупване на значителен опит в проучване на:

- *световните информационни ресурси* (международната универсална библиография и планетарното е-пространство)(1);

- *националните информационни реалии* (и библиографските фондове, и първично-документалните потоци: отделните ръкописни, традиционно и е-публикувани форми на първична и вторична документална информация)(2).

Посочените *информационни ресурси (потоци)* и *отделни първични документални реалии*(1–2) са системно РЕЦЕНЗИРАНИ и КОМЕНТИРАНИ от страна на Студентското научно общество при УниБИТ като акцентът е върху:

- осмисляне на *значими образци* на появяващите се *нови трудове* от сферата на *справочно–енциклопедичното историографско монографично равнище на информационно моделиране* – плод на дейността на центровете на информатизацията и у нас, и в чужбина (: рецензиране – I);

- историографско следване на *белите полета* на *интерпретиране на образците на българската изящна словесност* с насоченост за създаване от студентите на *ново поколение знание по материята* (: коментиране – II).

И рецензирането, и коментирането (I–II) на студентите са водени от ЦЕЛТА – да се създадат не само образци на *информационно моделиране*, характерни за съвременната *постнекласическа парадигма на знанието*[18].

И рецензирането, и коментирането (I–II) на студентите са водени от ЦЕЛТА – да се създадат и образци на *информационно-търсеици бази от данни – е-библиотеки*, изградени в УниБИТ като *методологичен център на информатизацията в България с широк международен резонанс*[21].

Върховият метод на обучение по системния цикъл от дисциплини, представени в *наст. излож.*, е ПРАКТИЧЕСКИ – МЕТОДЪТ НА ИНФОРМАЦИОННИТЕ РЕШЕТКИ: СИТО – РЕТИКУЛА – РИЗОМА – ФРЕЙМ – СТЬЛБА – РОЗА / КЪЛБОТО НА АРИАДНА (по него са ранжирани в цялостен многомерен план на *реалността* и *съзнанието* резултатите от прилагането на множество общи и частни методи на познанието в зависимост от спецификата на съответната учебна дисциплина и поставяните цели и задачи в разработваните от студентите научни изследвания чрез *извеждане на съответствието* на ЗНАНИЕТО за ТЕКСТА / ДОКУМЕНТА):

- СЕМА (компонентен анализ – синтез);
- ФОРМА (*вътрешна* форма – същност)[13].

III. Теория на на познанието и научната информация (феноменология на моделиране чрез метода на *Информационната роза (Кълбото на Ариадна)*)

Същността на МЕТОДА, който *тук* съвсем условно наричаме СЪЗДАВАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННА КАРТИНА на ИЗОМОРФНИ КОГНИТИВНИ ВЕЛИЧИНИ, се обуславя преди всичко от създадения в УниБИТ комплексен източник на информация по целия хронотоп на българската изящна словесност (IX–XXI в.) за целите на учебния научноизследователски процес „*Златна христоматия на България*“[4, 7, 8].

Постнекласическото разбиране за *игровата естетика на научното познание* – породена от възгледа на феномена *историографията* като боравене с *множество гледища и подходи*, е форма на интерпретация и работа с *метода на информационното КЪЛБО – КЪЛБОТО НА АРИАДНА от връзки (РИЗОМА, СТЬЛБА, РОЗА)*[16–17].

Ако методът на *Информационната роза (Кълбото на Ариадна)* се прилага последователно и безкомпромисно при анализа на всяко произведение, включено в отделните програми (*Академично писане, Инфосфера: Когнитология, Българска литература, Методика на научните изследвания, Културна антропология...*), конкретните знания винаги се превръщат в изоморфни когнитивни величини, без които анализът на всяко художественото произведение е невъзможен: биография на автора, биография на творбата, тема, сюжет, фабула, герои, особености на художествения стил (*звукописни техники, метафори, метонимии, синоними, омоними, пароними, оксиморони...*).

Така създаването на *академична теза, литературна интерпретация с аргументативни техники* или *есе* [...] се превръща в *евристична учебна научноизследователска игра*, която просто преподрежда *дефрагментира*, обговаря, съчетава, пресъздава – но винаги по нов начин, защото авторът на изследвания (коментиран

от студента) текст от историята на българската изящна словесност (IX–XXI в.) е винаги *различен* (!) – като част от съкровището (*гр., англ.: thesaurus*).

Подобна игра с *тезауруса* може до такава степен да се усложни, че да се превърне и в упражнение по практическата граматика на съвременния български книжовен език.

IV. Смисъл, етимология и дидактика на метода на обучение *Информационна роза (Кълбото на Ариадна)*

Уместно е *тук* да се прояснят корените и значението на *метода на Информационната роза (Кълбото на Ариадна)*.

...С аналогично име се свързва метод в климатологията, който се основава на познаването на екосистемите...

...И в други научно-експериментални евристични сфери се срещат методи с аналогично название...

...Названието на метода „А. Куманова – Н. Василев“ (*Информационна роза (Кълбото на Ариадна)*) има следната онтология.

Повсеместният информационен бум от 40-те години на XX в.[1] и възникването от средата на 60-те години на XX в. на набралите мощ днес информационна индустрия и информационен пазар[2] позволяват *диференцираната* (: *разделянето – класическа представа за дивергенция*[39]) *синтагма* на знаниявия клъстер на тривиума *библиотекознание – библиографознание – книгознание* (и неговите вихри: *библиографознание – полиграфия – архивистика – палеография – документалистика – информатика – информационни технологии – музеезнание...*) към феноменологичния старт на процесите (към 40-те години на XX в.) – благодарение на машиночитаемите библиографски данни от електронноизчислителните машини – да станат платформа на постоянно обхващащата в единно системологично цяло на *конвергентна*[38] (: *свързването – постНЕкласическа представа*[18]) *синтагма* на глобалното (което е *културно*, а не политическо понятие) планетарно познание (от последната четвърт на XX в.).

Именно от последната четвърт на XX в. става възможно наблюдаването на моделирането на научната ИСТОРИОГРАФИЯ за информационно-търсещи цели (Д. Кембъл[30], М. Елиаде[35], А. Корбен[31]): изграждането на ОТСЪСТВАЩАТА СТРУКТУРА (У. Еко)[34] на планетарната ментална библио – инфо – ноосфера[9, 11].

Принципът на *конвергенция* е върхов за структурирането на действащите днес програми в областта на информатизацията, разпространявани под егидата на ЮНЕСКО за целите на планетарно информационно моделиране[29, 34].

Конвергентната кардинала на германската духовност и научна мисъл (която е *културно*, а не географско понятие) в това *интердисциплинарно – конвергентно – универсално хуманитарно моделиране* кулминира в личността и библиографското дело на Тодор Боров (1901–1993) в сферата на световната универсална библиография[2, 6, 15, 36], който въвежда ризомно-ретикуларната (мрежеста) *методология и терминология: СИТО за информацията* (1937)[3, 14, 20, 22].

И този – методологичен и терминологичен – манифест на конвергентно мислене, възпътен от Тодор Боров в самото навечерие на информационния бум от 40-те години на XX в., предшества аналогичните идеи на системолозите на XX–XXI в.:

- *РЕТИКУЛА* – Александър Любищев (1890–1972) – *лат.*: reticulum – мрежа, мрежичка[23, 24];

- *РИЗОМА* – Жил Делюз (Gilles Deleuze, 1925–1995) и Феликс Гуатари (Pierre-Félix Guattari, 1930–1992) – *старогр., старолат., старофр., фр., англ.*: rhizome, rhizoma – корен, коренище; ствол, разклонение; *прен.*: род, поколение, раждане, произход (на нивото на строежа на разклоненията ѝ), интерпретираща смисъла на отразеното знание; *хоризонтална* мрежа за представяне на информация[32];

- *ФРЕЙМ* – Марвин Мински (Marvin Minsky, 1927–2016) – *англ.*:

frame – *вертикална* решетка за представяне на информация[25, 37];

- *СТЪЛБА* – Умберто Еко (Umberto Eco, 1932–2016) – *ит.*: scala – *вертикална* решетка за представяне на информация – *отсъстваща структура* на текста / текстовете[34];

- *РОЗА / КЪЛБОТО НА АРИАДНА* – Александра Куманова (1956–), Николай Василев (1954–) – *лат., ит., фр., нем., англ.*: rosa – *цялостно системно многомерно и постоянно трансформиращо се ризомно-ретикулярно съоръжение от връзки*, изграждащо отсъстващата структура на информацията като културолого-феноменологичен *историографски* планетарен гео-космически аналог, действащ на принципа на ретината на човешкото око, но – в ноосферичен план[10].

Като ХУМАНИТАРЕН ФЕНОМЕН НА УСТАНОВЯВАНЕ НА ВРЪЗКИ (: окоето – огледало на душата, рефлектиращо импулс до мозъка под формата на ОБЕКТИВНО- /осъзнават се и се изразяват представи – понятия/ СУБЕКТИВНИ /често не са изразими и дори са неосъзнати от разсъждаващия/ ПРЕДПОСТАВКИ НА МИСЛЕНЕТО /Р. Декарт – И. Кант – Г. В. Ф. Хегел – А. Шопенхауер – Ж. Делюз, Ф. Гуатари, У. Еко/, СЪЗНАНИЕТО /индивидуалното съзнание – безсъзнателното: З. Фройд – М. Хайдегер – М. Фуко – Е. Фром – Ж. Лакан – Ж. Дерида – Ж. Делюз, Ф. Гуатари, У. Еко/) – разбиране за *единството* на света като *жизнено многообразие*, изградено от много равнища, *вертикалност, хоризонталност, тектоничност* (на *реалността* и *съзнанието*), където физически окоето вижда *сектор* от Информационната *роза*, но в ХУМАНИТАРЕН (ИДЕАЛЕН) ПЛАН – съзнанието обхваща „цялата“ Информационна *роза*.

Точката на пълнота на обхвата на Информационната *роза* е философско-религиозната картина на връзки между нещата, фиксируема чрез символа на Кръста.

Основата на Кръста, забит в земята, символизира Вярата (по християнската естетика: Вярата – основа на Кръста – съответства на съда – цветоложието /*рус.*/ – torus, receptaculum /*лат.*/ – toro, receptaculo /*исп.*/; torus, receptacle /*англ.*/; Torus, Kelch /*нем.*/ – на Информационната *роза*), с което се обозначава идеята на информационното моделиране именно в ХУМАНИТАРЕН ПЛАН, основан върху *културно – философско – религиозното* начало на установяване на връзки – на възможното виждане на *цялостния* план / планове на информационния обект

(съдържащ / съдържащи се в редица първични документи, които следва да бъдат интерпретирани адекватно във вторично-документалните бази от данни) („истината е плуралистична“ – Ю. М. Лотман).

...Метафората на уподобяването (образно сближаване като *хармонично единно обобщено цяло*) на ретикуларно наблюдаваните чрез ризоматика АСПЕКТИ и РАКУРСИ на информационно моделиране, трактувани в качеството им на *листенца*, позволява да се установи, че КАКВИТО АСПЕКТИ (ЛИСТЕНЦА) НА ИНФОРМАЦИОННО МОДЕЛИРАНЕ СЕ ФОКУСИРАТ (в процесите на създаване, търсене, съхранение, разпространение на информация), ТАКИВА РАКУРСИ СЕ ИЗВЕЖДАТ В АРХИТЕКТОНИКАТА НА ВТОРИЧНО-ДОКУМЕНТАЛНАТА ИНФОРМАЦИЯ.

...Розата е забележително със своята красота, форма и уханье УНИВЕРСАЛНО цвете, което често се използва в западната култура (*златна сърцевина на вечната роза – райската любов* (Данте Алигиери), но и в Индия (*космическа роза*), и в мюсюлманската мистика (*роза в градината на съзерцанието*)...

Розата е символ на *колелото, кръга – съвършенството*, но с оттенък на *несъвършенство*, защото става дума за света на *бъдещето*, на *безкрайното сътворение*, а, следователно, и за *преходното*, – символ, съответстващ и на *източния лотос*, и на *северната и южната лилия*... на Дева Мария...

...Кълбото от връзки на БОГОРОДИЧНОТО начало на *информационната роза* ни отвежда към апокрифа „*Ходене на Богородица по мъките*“, цитиран от Иван Карамазов пред Альоша Карамазов – главата „*Великият инквизитор*“ на романа на Фьодор Достоевски (1821–1881) „*Братя Карамазови*“ (1880). Смята се, че именно от апокрифа „*Ходене на Богородица по мъките*“ Данте Алигиери (Dante Alighieri, 1265–1321) е взимствал идеята за първата част на „*Божествена комедия*“ – „*Ад*“...

Чрез метода на *информационната роза* се обозначава **ДВИЖЕЩАТА СЕ ИЗМЕНЧИВА И ПОСТОЯННО ТРАНСФОРМИРАЩА СЕ – КАТО НЕВРОЛИНГВИСТИЧНО СЪОРЪЖЕНИЕ – ГЕОКОСМИЧЕСКА ВЕЧНОСТ, КОЕТО СЕ ФИКСИРА КАТО НООСФЕРИЧНО РИЗОМАТИЧНО УСТРОЙСТВО НА ИДЕАЛНОТО МЕНТАЛНО ИНФОРМАЦИОННО ПРОСТРАНСТВО**, от чиито недра – чрез **ИНТЕРАКЦИИТЕ** – се развива и усъвършенства РЕАЛНАТА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА.

Самото название на метода „А. Куманова – Н. Василев“ (*Информационна роза*) изцяло е РАЦИОНАЛНО фундирано в КОГНИТИВЕН план.

Това название разкрива – обобщава философско-филологическата традиция на познанието.

Методът на *Информационната роза* има универсална приложимост във всички сфери на изследване, защото касае *структурата* на свързаност на елементите в научното изследване и на самото изследване с *историографския* контекст на съответната област.

Едновременно с това *този* метод е инструмент на теория на познанието – *сито – ретикула – ризома – фрейм – стълба – роза: Кълбото Ариадна*.

И като обобщава философско-филологическата традиция на познанието – чрез *сито – ретикула – ризома – фрейм – стълба – роза: Кълбото на Ариадна* – разглежданата методология (метода на *информационната ризома*) обозначава, изразява и въплъщава пълния историографски план от взаимозависимости на линиите на информационното моделиране.

Самото естество на *ризоматизма* – фиксирано от *Информационната роза* – посочва, че нито едно от въплъщенията му (*сито – ретикула – ризома – фрейм – стълба – роза / Кълбото на Ариадна*) не следва да се абсолютизира: това са ИНСТРУМЕНТИ (МЕНТАЛНИ ПРИБОРИ) ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА ИСТИНАТА, които (инструментите) – след достигането до истината – следва да се заменят с нови инструменти...

Но названието на метода на *Информационната роза* е вдъхновено и от контекстовите пространства на творчеството на Умберто Еко: *Il nome dela rosa* (ит.) [33] – „Името на розата“, и е получило вече признанието на научната академична общност във вида на внедрени в информационната практика *ризомни* построения на световната универсална библиография и видовете библиографска информация, създадени за справочно-информационни цели чрез *ретикулата* от *седем структури на социалната информация* (документална, адресна, библиографска, видова, функционална, съдържателна, организационна)[12, 16, 17, 21, 36].

Своеобразен контрапункт на названието на този метод (*Информационна роза*) е и метафилософският трактат „Роза Мира“ (рус.)[1] – „Световната роза“ на Даниил Леонидович Андреев (1906–1959) – в космологическия и във филологическия аспект на *свързаност* на универсалната световна информация в *метаисториографска* перспектива като проява на *вечната борба* между светлата (просветлена) информационна ХУМАННОСТ и тъмната (хтонична) мегавселенска ЕНТРОПИЯ...

МЕТОДОЛОГИЯТА на ИНФОРМАЦИОННО МОДЕЛИРАНЕ на ТЕКСТ (*информационното съдържание на документа*) и ДОКУМЕНТ (*материален или виртуален обект, съдържащ в зафиксиран вид информация, оформен по установен начин и имащ съответствие с действащите закони правово значение*) чрез СИТО – РЕТИКУЛА – РИЗОМА – ФРЕЙМ – СТЪЛБА – РОЗА / КЪЛБОТО НА АРИАДНА е акт на проява на системологичното холистично постнекласическо мислене в познанието, установяващо връзки между РЕАЛНОСТТА (*информационната среда*[16]: МАТЕРИАЛНИЯ и ВИРТУАЛНИЯ план: факти, документи) и СЪЗНАНИЕТО (*информационното пространство*[17]: ИДЕАЛНИЯ план: факти, метасистеми, философски картини), което има огромен научно-практически, евристичен и справочно-търсещ настоящ и футуристичен потенциал за структуриране на ИНТЕРАКТИВНИ информационни ресурси от ново поколение, основани на *ризомно-историографската природа*.

Моделирането на информацията за *текст* и *документ* чрез СИТО – РЕТИКУЛА – РИЗОМА – ФРЕЙМ – СТЪЛБА – РОЗА / КЪЛБОТО НА АРИАДНА е хуманитарен способ за наблюдаване и фиксиране за активиране на ДРУГИ прочити на ФИЛОСОФСКО-ИНФОРМАЦИОННАТА КАРТИНА съвсем не само НА ИЗСЛЕДВАНИЯ ТЕКСТ и ДОКУМЕНТ, но и за да се изгражда самата СЪВРЕМЕН-

НА ФИЛОСОФСКО-ИНФОРМАЦИОННА КАРТИНА ЗА СВЕТА (в която – както е известно – не фигурира свързаното със съзнанието)...

Моделирането на информацията за *текст* и *документ* чрез СИТО – РЕТИКУЛА – РИЗОМА – ФРЕЙМ – СТЬЛБА – РОЗА е *триумф* на индивидуалната невронна система (на мозъка) на водещия това моделиране, който се съотнася във феноменологична ИНТЕРАКЦИЯ, осъществявана през времето и пространството с менталността на кодираната в изследвания от него текст и документ информация с мисленето на автора на текста (документа)...

Уникалният *невролингвистичен потенциал* на метода на ИНФОРМАЦИОННОТО СИТО – РЕТИКУЛА – РИЗОМА – ФРЕЙМ – СТЬЛБА – РОЗА / КЪЛБОТО НА АРИАДНА е в *декодирането* на смисъла на текстовите, надтекстовите, подтекстовите и хипертекстовите пространства на езика и мисленето на човека.

И това декодиране е предназначено за осъществяването на *особено фини информационно-комуникативни актове* на познанието. То информологично съответства на парадигмалната *конвергенция* на *естествените* и *хуманитарните* науки днес, основано на последните открития в областта на функционирането на ДВЕТЕ полукълба на човешкия мозък, притежаващи БЕЗКРАЙНИ възможности за осъществяване АСОЦИАТИВНИ ВРЪЗКИ – благодарение на ОБЩАТА за *тези* полукълба НЕВРОННА МРЕЖА, допълнително настройвана много *фино* и *ефективно* за *креативна дейност* от продуктивността на първата и втората (особено) *сигнална системи* на всеки индивид.

Приведеното разбиране е и в основата на владения смисъл в *метода на ИНФОРМАЦИОННОТО СИТО – РЕТИКУЛА – РИЗОМА – ФРЕЙМ – СТЬЛБА – РОЗА / КЪЛБОТО НА АРИАДНА*, като *вбиращ* в когнитивния си обхват – като *способ* и *път* на *изследване* и *познание*, *теория*, *практика* и *учение* – МНОГООБРАЗИЕ от *прийоми* и *операции*, разглеждани *не* като *линейни* построения от причинно-следствени връзки, а като **МНОГООБРАЗНО свързани, ВГРАДЕНИ ЕДНА в ДРУГА СИСТЕМИ на ЦЯЛОСТНО МНОГОСТЕПЕННО МНОГОМЕРНО** трактуване на реалността и съзнанието в ЕДИНСТВО НА МНОГООБРАЗИЕТО, обхващащо *целия* гео-космически планетарен тектоничен план на свързаност.

Ретикулите (тук в см.: *информационни скици*) на ЧЕТИРИ планетарно значими за информатизацията *периодични издания* са постоянно във фокуса на внимание на апробиращите метода на ИНФОРМАЦИОННАТА РОЗА (КЪЛБОТО НА АРИАДНА) – авторите на този метод в „Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ“ (София, 2008–) [27].

ТРИ от *тези* УНИКАЛНИ УНИВЕРСАЛНИ НАУЧНИ ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ, оценявани като *гръбнак* на *хуманитарното постмодерно познание* на ХХ–ХХІ в., са най ярките в съвременната инфосфера, на която сами са и МОДЕЛИРАЩИ ЗНАКОВИ СИСТЕМИ.

Тези издания представят на страниците си изследователските позиции и на *най-изявените учени*, и на *тези*, които се намират в зората на творческия си път...

И *трите* периодични издания са създадени и редактирани от най-видните семиолози на планетата, които научната общественост възприема като трите културологични вектора на информационното пространство.

Тези издания излизат и днес.

Те емблематизират МЕНТАЛНОСТТА на СВЕТОВНИТЕ ЦЕТРОВЕ на ХУМАНИТАРИСТИКАТА.

До *кончината* на посочените по-долу учени, формирали и оглавявали за дълъг период от време уникалните периодични издания, самите тези периодични издания са редактирани от своите създатели и отговорни редактори:

- проф. ЮРИЙ М. ЛОТМАН (1922–1993) – Тартуско-московска школа – *Тартуски държавен университет* – Естония: „Труды по знаковым системам. Ученые записки Тартуского государственного университета“ (Тарту, 1964–) [28] – от 1992 г. загл.: *Tartu. Ülikooli. Tartu ülikooli toimetised* = *Ученые записки Тартуского университета* = *Acta et comentationes Universitatis Tartuenssis*“ (Тарту, 1992–). <https://www.twirpx.com/files/science/languages/linguistics/semiotics/trudy_po_znakovym_sistemam/> (изданието има предшественик: „Ученые записки Тартуского государственного университета“ – Тарту, 1946–1958); след кончината на Ю. М. Лотман от 1998 г. излиза като списание със загл. *Σημειωτική* = *Труды по знаковым системам* = *Sign Systems Studies*, под редакцията на Калеви Лембитович Кулль (Kalevi Kull, 1952 – естонски биолог и семиотик, специалист по биосемиотика – до 2008 г. се публикува един том годишно, от 2009 г. – четири книжки годишно на английски и руски;

- проф. ТОМАС СИБИЪК (Thomas Albert Sebeok, 1920–2001) – Англо-американска школа – *Университетът на Индиана* – Блумингтън, САЩ: *Journal of the International Association for Semiotic Studies / Revue de l'Association Internationale de Sémiotique* (Bloomington, 1969–) [40] (изданието е с ориентация към био- и зоосемиотиката);

- проф. УМБЕРТО ЕКО (Umberto Eco, 1932–2016) – Западноевропейска школа – *Болонски университет* – Италия: *Versus: Quaderni di studi semiotici (VS)* (Bologna, 1971–) [41] (списанието - записки по семиотични изследвания, излиза два пъти годишно).

Цитираните тук *три* периодични издания са системологично планетарно моделиращо коренище на структуриране на съвременните информационни потоци – в това число и на свързаните с научноизследователското творчество и на студенти, и на докторанти...

Поради тази причина именно *цитираните* издания са ОРИЕНТИРА (ХОРИЗОНТА НА ОЧАКВАНЕ) – заедно със *създадения* и *редактиран* от проф. ТОДОР БОРОВ (1901–1993) „Годишник на Българския библиографски институт „Елин Пелин“ (София, 1948–1963) [5] – ЧЕТВЪРТТО периодично издание, стоящо във фокуса на вниманието ни, – демиург на информационния бум на планетата от 40-те години на XX в. (когато България е диктувала чрез *това издание* моделите на планетарно информационно моделиране!) – на „Трудовете на СНО при УниБИТ“, на чиито страници е въведен *методът на Информационната роза (Кълбото на*

Ариадна) от неговите създатели и кръг от съмишленици – редактори на продукцията...

С помощта на метода на *Информационната роза* в „Трудовете на СНО при УниБИТ“ е направена основната част от *цитираните* в поддържаната база от данни TABULA GRATULATORUM публикации на студентите, докторантите и младите изследователи на УниБИТ, осъществени от тях не само на страниците на универсалния и специализирания научен периодичен печат, но и в учебна монографична литература – речници, библиографски указатели, пътеводители[26].

МЕТОДЪТ НА ИНФОРМАЦИОННАТА РОЗА – КЪЛБОТО НА АРИАДНА („А. КУМАНОВА – Н. ВАСИЛЕВ“) ПОВИШАВА СТЕПЕНТА НА ФУНКЦИОНАЛНА ГРАМОТНОСТ, ПРЯКО ВЪЗДЕЙСТВА ВЪРХУ ЕЗИКОВАТА КУЛТУРА, ФОРМИРА УМЕНИЯ ЗА АНАЛИТИЧНО МИСЛЕНЕ, ПРИЛОЖИМИ ВЪВ ВСИЧКИ СФЕРИ НА ЗНАНИЕТО.

В два блока представяме описанието на метода на *Информационната роза* (Кълбото на Ариадна) за създаване на **УНИВЕРСАЛНА ИНФОРМАЦИОННА КАРТИНА**, включваща многообразието от гледища за:

- **ЛИНГВИСТИЧНИЯ КОД НА ТЕКСТ / ТЕКСТОВЕ** (в центъра на внимание са художествени текстове);

- **БИБЛИОГРАФСКИЯ МОДЕЛ НА ПЪРВИЧЕН И ВТОРИЧЕН ДОКУМЕНТ / ПЪРВИЧНИ И ВТОРИЧНИ ДОКУМЕНТИ** (в центъра на внимание са научни текстове).¹

V. Лингвистичен код на текст / текстове: философия на лингвистичния код – дидактичен алгоритъм на метода „Информационна роза“

V. I. Философия на лингвистичния код на художествен текст

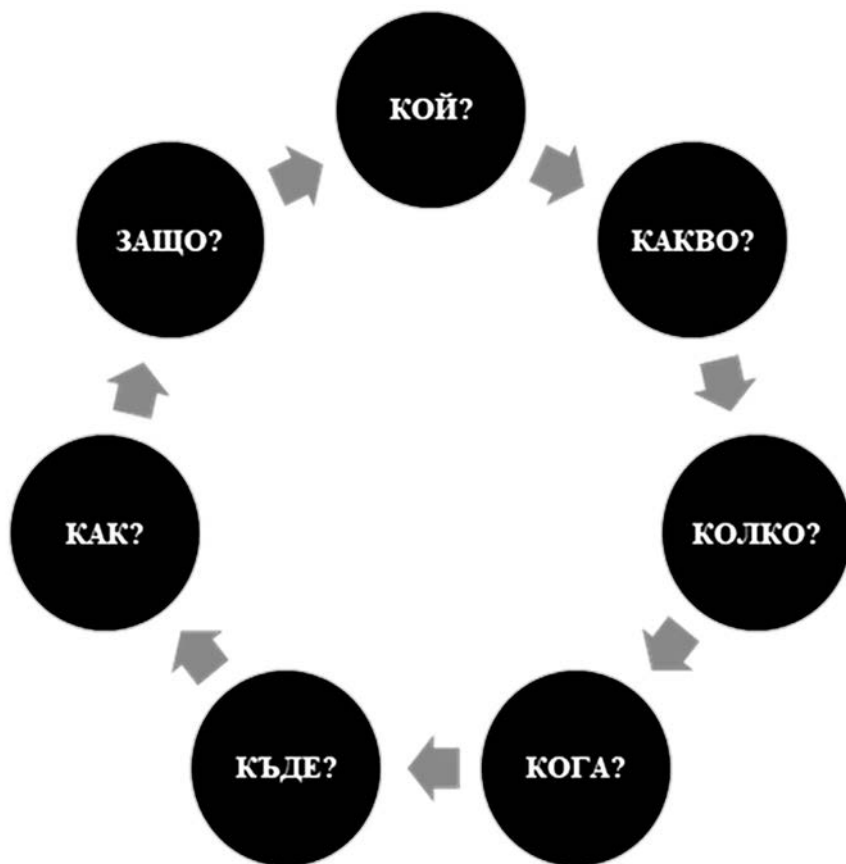
Философията на лингвистичния код, но като приложен дидактичен метод, а не като теоретична интерпретация на умозрителна педагогически практика, съдържа дидактичен алгоритъм, който най-обобщено бихме могли да наречем „СЪЗДАВАНЕ НА УНИВЕРСАЛНА ИНФОРМАЦИОННА КАРТИНА“ – ИНФОРМАЦИОННА РОЗА (*reticula* – мрежа от връзки, *frame* – вертикално структурирана мрежа от връзки, *rhizoma* – хоризонтално структурирана мрежа от връзки), която най-напред подрежда (*фрагментира...*), а след това преподрежда (*дефрагментира...*) – художествената структура на произведения, включени в антологията „Златна христоматия на България“[4, 7, 8].

V.I.1. Седемте интегрирани въпроса

Алгоритъм съчетава в непрекъсваема аргументативна верига отговорите на седем базови интегрирани въпроса със силна темпорална характеристика, валидна както за *вертикалните* (фреймови), така и за *хоризонталните* (ризоматични) парадигматични структури на знанието за библиографски, историографски, естетически, философски и антропологически величини, съществуващи в сферата на националната художествена литература (IX–XXI в.) – изследване на нейните

¹ В настоящата статия се спираме на първия от двата аспекта. – Бел. авт.

текстове (вж Фиг. 1): 1. КОЙ (?); 2. КАКВО (?); 3. КОЛКО (?); 4. КОГА (?); 5. КЪДЕ (?); 6. КАК (?); 7. ЗАЩО (?).

Фиг. 1. Седемте интегрирани въпроса в питащата темпорална характеристика на изследването на текста

Вътрешната интеграция на седемте въпроса в интериора на *Информационната роза* (*frame, rhizoma...*) определя динамиката, скрита в стимулиращия любознателен алгоритъм:

1. **КОЙ** (: коя, кое, кои...) е авторът? (→ *биография на автора...*).
2. **КАКВО** (: какъв, каква, какви...) е създал авторът? (→ *биография на творбата, родова и видова характеристика на литературното произведение, сюжет, герои...*).
3. **КОЛКО** други произведения е написал авторът? (→ *библиографска справка за автора, включваща български и чужди издания...*).

4. **КОГА** се развива действието в творбата? (→ *време...*).
5. **КЪДЕ** се развива действието в творбата? (→ *пространство...*).
6. **КАК** се развива действието в творбата? (→ *тема, особености на художествения стил...*).
7. **ЗАЩО** е написана творбата? (→ *интериорни и екстериорни културни и антропологически мотиви...*).

Конкретните отговори на тези въпроси **уплътняват** структурата на (1) ФРАГМЕНТАЦИЯТА (*подреждането*), която задължително предговаря (2) ДЕФРАГМЕНТАЦИЯТА (*преподреждането*).

Фрагментацията се стреми да създаде самостоятелна база от данни (семантично ядро). След това разкритията се сглобяват в дефрагментацията, чиято задача е да интерпретира творбата, следвайки жанровите характеристики или на интерпретативното съчинение с аргументативни техники (*кратка или разгърната теза, съдържаща: увод, микротези и заключение...*), или на есето (*кратък текст, който разкрива чувствата и вълненията, които поражда творбата...*)...

V.I.2. Дидактичен алгоритъм

Вертикалният интегритет на тази питаща местоименна конструкция твори твърда метонимична информационна картина, посредством елементарни и достатъчно прости изследователски действия (вж *Фиг. 2*), подредени в СТРОГ АКАДЕМИЧЕН ПОРЯДЪК: 1. ОБЕКТ; 2. ПРЕДМЕТ; 3. ЦЕЛ; 4. ЗАДАЧИ; 5. МЕТОД.

Фиг. 2. Вертикален интегритет на хоризонта на очакванията в изследването на текста

Тази *вертикална* парадигма може да интегрира безкраен хоризонт на очакванията в хоризонталната перспектива, тъй като разчита на дефинитивно ясен, но и сравнително безкраен сбор от входящи данни, които експонират различни когнитивни посоки на знанието.

Ето какво може да се получи само в ОБЕКТ (вж *Фиг. 3*):

Фиг. 3. Хоризонтален интегритет на хоризонта на очакванията в изследването на текста

Знаменателят, който играе ролята на своеобразен мост на търсеното въображаемо уравнение между хоризонтала и вертикала, е също толкова детерминиран и дава максимална възможност за структуриране на информация за синтаксиса на научното дирене: 6. СУБЕКТ → *посочва се в третия ред на подзаглавието и уточнява кой е извършителят на научното дирене – напр.: име на студента, курс, специалност...*; 1. ОБЕКТ → *посочва се в заглавието и изяснява за какво (за кого...) се извършва научното дирене – напр.: „ЖИТИЕ НА БЛАЖЕНИЯ АПОСТОЛ СВЕТИ ПЕТЪР“, „ОБРЪЩЕНИЕ КЪМ СВЕТА ПЕТКА“ ОТ СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ, „КЪЩА ОТВЪД СВЕТА“ ОТ ГЕОРГИ ДАНАИЛОВ, ОСОБЕНОСТИТЕ НА ХУДОЖЕСТВЕНИЯ СТИЛ В ПОЕТИКАТА НА ХРИСТО БОТЕВ...*; 7. ПРЕДИКАТ → *посочва се в уточняващо подзаглавие, изяснявайки какъв е глаголният темпоритъм на научното дирене – напр.: културно-антропологичен дискурс, аналитична информационна картина, изоморфна фрагментация, компаративистичен дискурс...*; и 9. ТЕМА → *чрез различни определения досемантизира обекта и директно фиксира когнитивната посока на научното дирене – напр.: „Универсални модели на човешко поведение в апокрифа...“, „Екзистенциални философски мотиви в романа...“.*

1. ОБЕКТ + 2. ПРЕДМЕТ + 3. ЦЕЛ + 4. ЗАДАЧИ + 5. МЕТОД
6. СУБЕКТ, 7. ПРЕДИКАТ, 8. ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА, 9. ТЕМА

Субектът, предикатът и библиографските описания, включени в използваната литература и бележки, нямат предпоставени цифрови означения в приложния вариант на формулата, тъй като са променливи семантични величини и са пряко зависим от времето и пространството (→). При входа, който съвсем педантично определя субектно – обектно – предикатните взаимодействия в научното дирене, неподвижни са само три от функциите на алгоритъма, защото притежават стойност на предварителен академичен регламент: 2. ПРЕДМЕТ (↓ : създаване на академична информационна картина); 3. ЦЕЛ (↓ : структуриране на научен коментар); 5. МЕТОД (↓ : създаване на информационна картина на изоморфни когнитивни величини). Най-висока е динамиката в 1. ОБЕКТ (+∞), 4. ЗАДАЧИ (+∞) и 8. ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА И БЕЛЕЖКИ (+∞). Специално внима-

ние се обръща на 4. ЗАДАЧИ, тъй като те изграждат алгоритъм в алгоритъма, който реструктурира синтаксиса на аргументативната верига (4.1. Фрагментация: $+\infty$), за да се превърне в неотменна част от темпоралните, морфологичните и синтактичните характеристики на една свободна научна интерпретация (4.2. Дефрагментация: $+\infty$)...

Тъй като маркира причинно-следствените връзки в академичното писане, *фрагментацията* не може да съществува без *дефрагментацията* и обратно ($\leftrightarrow$) (вж Фиг. 4):

$$x = \frac{1. (+\infty) + 2. (\downarrow) + 3. (\downarrow) + 4. (4.1 + \infty \leftrightarrow 4.2. +\infty) + 5. (\downarrow)}{6. (\rightarrow), 7. (\rightarrow), 8. (+\infty), 9. (\rightarrow)}$$

Фиг. 4. Алгоритъм на метода *Информационна роза (Кълбото на Ариадна)*

Ето аспектите на информационно моделиране, разкриващи тънкия пласт на текста чрез метода на „Информационна роза (Кълбото на Ариадна)“, описани най-обобщено по съответните учебни дисциплини:

- АКАДЕМИЧНО ПИСАНЕ (фрагментация на текст);
- БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА (фрагментация и теза на текст);
- ИНФОСФЕРА: КОГНИТОЛОГИЯ (информационен план на текст);
- МЕТОДИКА НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ (фрагментация и дефрагментация на текст);
- КУЛТУРНА АНТРОПОЛОГИЯ (семантика на модел за човешко поведение, структуриран в текст);
- ИСТОРИОГРАФСКИ МОДЕЛ НА Е-БИБЛИОТЕКА (лингвистичен и историографски информационен модел на текст);
- БИБЛИОГРАФСКИ ИНТЕГРАЛ НА Е-БИБЛИОТЕКИ (литературоведски и историографски информационен модел на текст в компаративистичен дискурс) – създаване на универсална информационна картина.

Не е случайно, че с помощта на метода „Информационна роза (Кълбото на Ариадна)“ се извежда градиво за библиотечната (каталожната библиография).

Именно в лабораториите за създаване на библиографско описание на документи на основата на познаването *de visu* на съдържанието на библиографираните текстове, се структурират *мрежите* за установяване на връзки на самия библиографски запис. Именно тази традиция следва бащата на библиографията Калимах Александрийски (III в. пр.Хр.), стъпвайки на образците на своите предшественици – методиката на структуриране на библиографския запис от библиографите на Древния изток.²

Продължение в книжка № 3

² Именно тази логика следват и съвременните библиографи – библиографоведи и историографи, което отразява методът „Информационна роза (Кълбото на Ариадна)“.

Библиотеката в Зренянин насърчава четенето и развитието на дигиталната грамотност на децата

ВЛАДИМИР АРСЕНИЧ, МАЯ КАЧАРИЧ, ДРАГАНА САБОВЛЕВ

The library in Zrenjanin promotes reading and development of children's digital literacy

Vladimir Arsenich, Maya Kacharich,
Dragana Sabovlev

Summary

The authors review ways of learning through fun and play at the “Zharko Zrenjanin” Public Library in Zrenjanin, Republic of Serbia. Activities that are regularly held in this institution are presented. Some of them, such as the “Poetic Relay or the Reader's Badge”, have been traditional for more than 40 years. They are the basis for the development of learning through fun and play concept, as well as the motivation of children to visit the library. Other activities of the Children's Department of the Library in Zrenjanin are also described and analyzed.

Key-words: “Zarko Zrenjanin” Public Library, Zrenjanin, Republic of Serbia, children's department, poetic relay, reader's badge, electronic library, workshops, digital literacy, traditions, innovations.

Въведение

Градската народна библиотека в Зренянин е институция, която в развитието си съчетава традиционното и модерното¹. Следвайки технологичното развитие и зачитайки своето културно наследство, Библиотеката има постоянен цикъл на препроектиране и модернизирание на собствените си дейности в рамките на общността, в която е създадена.

Градската народна библиотека „Жарко Зренянин“ е културна институция, която се занимава с библиотечно-информационна и издателска дейност, с книговезки услуги и печатна дейност. Официално основана през 1944 г., тя се основава върху богатите традиции на немски, унгарски, сръбски, религиозни, занаятчийски и други читалища и читални от XIX в. В Централнобанатската област днес тя е модерно организирана обществена културна институция – централна методична библиотека е за 97 библиотеки – училищни, местни, специални и др.

Това, което прави Библиотеката в Зренянин специална, е богатата ѝ издателска дейност с традиция от над 40 години, като са публикувани над 500 монографии.

¹ Статията е базирана на презентацията на Maja Kačarić и Vladimir Arsenić: *Reinventing Library, Reinforcing Children*, представена в New Library Professionals for Children and Young Adults, IFLA Satellite Conference in Belgrade.

„Улазница“, списание за култура, изкуство и социални въпроси, излиза от 1967 г. насам – всяка година се провежда литературен конкурс за непубликувана поезия, проза и есета.

Една от прокламираните цели на Библиотеката е цялостният процес, свързан с книгата. Тя притежава собствена печатница и книжен клуб (книжарница), предоставя книговезки услуги. Известна е и с отличната си организация на културни програми (промоции на книги, изложби, работилници, работа с деца, работа с всички потребителски структури върху развитието на информационната грамотност и ученето през целия живот). В рамките на Библиотеката действат фондовете на Тодор Манойлович, Воислав Деспотов и Ружица Решин Туич, които събират наследството, представят, популяризират творбите на известни личности от Зренянин. Библиотеката връчва награди, свързани с творчеството на тези художници.²

Осъзнавайки, че като обществена библиотека има специална отговорност да подпомага обучението за четене и дейности, свързани с библиотечните услуги, в Детския, но и в другите отдели с дейности с деца, тя насърчава най-малките да я ползват от най-ранна възраст. Това увеличава вероятността те да останат нейни потребители през целия си живот. Библиотекарите организират дейности през цялата година, за да популяризират своята институция и да подчертаят значението на четенето за развитието и растежа на детето. Градската народна библиотека „Жарко Зренянин“ внимателно подбира програми и работилници за деца, спазвайки стандартите и препоръките на IFLA³.

Добри практики в работа с деца

Най-добрите примери от практиката могат да бъдат разделени на четири групи:

1. Традиционни събития.
2. Работилници.
3. Нови технологии.
4. Експериментални дейности.

Те популяризират идеята децата да имат свой личен, безопасен кът в Библиотеката, да им се предоставя качествено съдържание – от най-ранните си дни да

² Вж и на уебсайта на Библиотеката в Зренянин: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“. [онлайн]. [прегледан 15.02.2021]. <https://www.zrbiblio.rs>; **Арсенић**, Владимир, Сабовљев, Драгана. Први кораци са Улазницом: Издавачка делатност Градске народне библиотеке „Жарко Зрењанин“ у Зрењанину. – В: *Крагујевачко читалиште: Лист Народне библиотеке „Вук Караџић“ у Крагујевцу*, год. 22, бр. 43 (јун 2017), с. 3–6.

³ **IFLA**, IFLA/UNESCO Public Library Manifesto 1994. [онлайн]. [прегледан 24.01.2021]. <https://www.ifla.org/publications/iflaunesco-public-library-manifesto-1994>; IFLA, IFLA/UNESCO смернице за развој јавних библиотека. Београд: Народна библиотека Србије; Библиотека града Београда, 2005; IFLA, IFLA Guidelines for Library Services to Children aged 0-18. [онлайн]. [прегледан 02.10.2020]. https://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ifla-guidelines-for-library-services-to-children_aged-0-18.pdf

заобичат и да използват услугите на Библиотеката. В съответствие с Конвенцията на ООН⁴ за правата на детето, която подчертава правото на всяко дете да разгърне пълния си потенциал, независимо от пол, раса, религия, националност, култура, език, социален статус, умствени и физически способности и умения, традиционни прояви са *Поетична щафета*, малката и голямата *Читателска значка*. Те наблягат на творчеството за деца, на творчеството на самите деца, на културата на четене и активното развитие на критичното съзнание. Целта е приобщаването на децата към творчеството и любовта към книгите и четенето.

Мероприятието *Поетична щафета*⁵, освен традиция от повече от 45 години, е уникално по своята концепция. То е предназначено:

- чрез пряка среща на писателя с детето, да се даде възможност за обмен на стихове от млади автори с най-изявени автори на детска литература в градските и селските райони;

- да популяризира нова колекция от съвременна детска литература, издадена от Библиотеката;

- да утвърждава млади поети от началната училищна възраст и да развива таланти на различни художествени изрази.

Избраният поет – заедно с библиотекари от Градската народна библиотека „Жарко Зренянин“ – пътува в десет дни и посещава около 60 училища в Централен Банат. Той избира най-добрите поетични творби на ученици и представя стихосбирката си, която Библиотеката е публикувала като част от издателската си дейност. На голямата церемония, с която завършва събитието, се награждават малките автори на най-добрите стихотворения и им се присъждат специални награди.

Издателството и детската литература са друг важен сегмент от дейността на Градската народна библиотека „Жарко Зренянин“. Благодарение на *Поетичната щафета*, домашната детска литература става по-богата с 42 заглавия на книги от всички велики имена на родната поезия и проза за деца и юноши. За приноса на Библиотеката в разпространението на детската литература известният, преждевременно починал поет и детски писател Игор Коларов преди няколко години каза:

⁴ UN, Human Rights, Convention on the Rights of the Child. [онлайн]. [прегледан 15.04.2020]. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

⁵ Вж **Матијевић**, Милица, Георгиев, Елизабета. Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин: Песничка штафета. – В: *Култура читања: право детета и обавеза библиотекара*, Лазаревац, Библиотека „Димитрије Туцовић“, 2014, с. 86–88; **Сабовљев**, Драгана. Дечја манифестација Песничка штафета Градске народне библиотеке „Жарко Зрењанин у Зрењанину = Children's event Poetic Relay organized by City Public Library “Žarko Zrenjanin' in Zrenjanin”. – В: *Савремена библиотека*, год. 27 (2015), бр. 32, с. 35–42; **Сабовљев**, Драгана, Арсенић, Владимир. Песничка штафета Зрењанинске библиотеке – идентитет и традиција. – В: *Библиозона: часопис за библиотекарство, информатику и културу*, Ниш, апр. 2019, бр. 7, с. 30–38.

„Завладявайки книгата с любов, въображение, всеотдайност, четене и писане, Градската народна библиотека „Жарко Зренянин“ постига това с *Поетичната щифета*, наред с други неща. Тя е най-красивото литературно чудо в нашата страна: чудо, което е с дължина над 1500 километра, продължава две седмици, обхваща 60 училища, в които участват над 10 000 ученици от началните училища и където от 3000 стихотворения се избират 12-те най-добри. Чудо, което ни украсява като хора и ни прави по-добри в продължение на 45 години. А зад тези очарователни цифри се осъществява важна и творческа среща между писателя и писателите, читателя и читателите, любопитния и любопитните, въображаемия и въображаемите. Среща, чрез която се разкриват загадките и красотите на света и книгите. Да бъдеш участник в *Поетичната щифета*, по какъвто и да е начин, който допринася за нейната благородна мисия, означава, сега и тук, да участваш в самото бъдеще“.⁶

Читателската значка развива естетическо-литературния вкус и културата на четене. Всяка година над 30 училища в областта Централен Банат участват в това събитие. Така се насърчава мултикултурализмът и зачитането на многообразието, давайки възможност на децата да се развиват чрез качествена литература. Училищата предоставят над 500 читателски дневници, които децата водят, четейки избрани книги. Следвайки съвременните тенденции, с цел преосмисляне на *Читателската значка*, учениците от V до VIII клас получават възможност да публикуват читателските си дневници в блога⁷ на Библиотеката или в свои собствени блогове. По този начин те участват чрез писмена дума, рисунка, презентация, снимка или филм в *Читателската значка*. С цел да се изтъкне значението на тези събития пред местната общност, които са уникално културно наследство, в залата на Библиотеката са създадени постоянни експозиции за *Поетичната щифета* и *Читателската значка*.

В съответствие с инструкциите на манифестите на IFLA, на най-малките си съграждани Библиотеката осигурява безплатно записване чрез добре организирани и обмислени първи срещи с книгата и с Детския отдел. Библиотекарите се опитват първата среща на децата с библиотеката да ги впечатли възможно най-добре. Ето защо за най-малките са създадени специално изработени членски карти с познати герои. Опитът на служителите от Детския отдел показва, че тези деца, които до голяма степен започват да посещават библиотеката в предучилищна възраст, продължават да го правят през израстването си и така стават редовни потребители на библиотечните услуги. След като станат членове на библиотека-та, организираното им другаруване с деца от предучилищна възраст продължава по време на Детската седмица⁸, когато се организира викторина „Какво знаеш за

⁶ Градска народна библиотека „Жарко Зренянин“, Краеведски отдел, Архив на Библиотеката.

⁷ *Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“*. – В: *Čitalačka značka*, [онлайн]. [прегледан 12.07.2020]. <https://zrznacka.wordpress.com/>

⁸ Провежда се през първата октомврийска седмица, когато културните и образователните институции в Република Сърбия организират различни програми за най-малките.

приказките“. В нея участват всички детски градини, стотици деца, възпитатели и сътрудници. Чрез тези дейности децата придобиват навик да четат и представят впечатленията си от прочетените книжки с картинки чрез илюстрация, като участват в събитието *Малка читателска значка*. През май всички участници се награждават с книжки с картинки и със значка, а в читалнята на Детския отдел се организира изложба на техни творби.

Сред образователните работилници в Библиотеката се откроява Storytelling, който е един от примерите за препроектирането ѝ, така че да се напускат помещенията ѝ и тя да ползва други културни институции, в случая с Народния музей в Зренянин⁹. Работилниците са предназначени за деца от първите класове на началната училищна възраст. Целта е да бъдат заинтересувани от интересни факти от местната история и традиции по нов начин, чрез интерактивна форма на организирани уъркшопове или с устно разказване на истории (**storytelling**) от гледна точка на интимността на разказа на място, пред избран музеен експонат. По този начин децата не слушат пасивно за традицията и историята. В обстановката на музея, край експонатите от определен период, чрез впечатляващото разказване на истории от страна на библиотекарите и чрез игра с реквизити, те могат да се „докоснат“ и да почувстват избраната част от местната история. Така децата се запознават с важни личности и събития от историята на града и областта, които са допринесли за по-ясно очертаване на европейските тенденции в местната култура и наука.

Освен образователни, екологични работилници в сътрудничество с Центъра по геронтология, които свързват децата и възрастните хора, Библиотеката организира и хуманитарни събития, от които се откроява сътрудничеството с Nurdor (Национална асоциация на родителите на деца болни от рак). Съзнавайки задължението на публичната библиотека да предоставя услугите си на хора с физически увреждания, в сътрудничество с Асоциацията на слепите и хората с увредено зрение, бяха издадени шест аудиокниги за деца и подрастващи и беше създаден кът, наречен „Слушаща библиотека“. За да се преосмисли ролята на Библиотеката, на образованието и овластяването на децата, организират се работилници за превенция на насилие сред връстници и цифрово насилие, както и работилници за добро поведение.

С желанието да се постигнат по-качествени основни цели, акцентът се поставя върху насърчаването на четенето. Библиотекарите, в сътрудничество с издателските къщи, организират работилници за „умно“ четене, които са придружени от творческо създаване на предмети, свързани с прочетеното произведение. Също така за по-малки деца се организират работилници с илюстратори, в които те се учат как се илюстрират книги, докато тийнейджърите, организирани от Библиотеката, учат „занаята“ от известни комикс художници. За тийнейджъри и ученици

⁹ Вж **Граовац**, Тања. Причам ти историју: пројекат сторителинг радионица у сарадњи зрењанинског Музеја и Библиотеке. – В: *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства*, год. 19, бр. 36 (мај 2020), с. 13–23. [онлайн]. [прегледан на 22.08.2020]. doi: 10.19090/cit.2020.36.13-23; https://citaliste.rs/casopis/br36/graovac_tanja.html

в гимназията библиотекарите от заемната, научния отдел и краеведския организират Клуб по четене, който популяризира качествената литература и гледането на филми в салона на Библиотеката.

Поддържа се постоянно сътрудничество със средните училища в Зренянин, например, в началото на всяка учебна година библиотекарите посещават училищата и популяризират библиотечните услуги. След това те организират посещения на учениците в научния отдел и разговори по различни теми, свързани с училищния материал по определен начин. От средните училища, където има специалности, свързани с информатиката и компютърните науки, децата идват организирано и от време на време провеждат уроците си в Библиотеката, използвайки модерното ѝ IT оборудване. Така им се предоставя отворен достъп до информация, възможност за постигане на свобода, напредък и развитие.

В съответствие с интернет¹⁰ манифеста на IFLA и за да преосмисли библиотечните функции в съвременния технологичен момент, Библиотеката в Зренянин следва иновативни IT тенденции и се стреми да е в крак с постиженията на XXI в. IT отделът е винаги на разположение и провежда работилници, в които децата се обучават в основите на програмирането с микробитове и роботи, подготвя децата за състезания по роботика. По празниците, освен настолни игри „Не се сърди, човече“, шах или Double, децата играят компютърни игри. По случай Международния ден на Хари Потър, например, учениците от началните училища имат групова викторина на таблети за книгите от тази поредица, а победителят получава специално издание на книгата. Ето как Библиотеката се превръща в приятно място за общуване и забавление.

Като се има предвид, че „новите технологии са феномен, който много често заема най-важно място и съответства на скоростта и ритъма на живота на младите хора“¹¹, миналата година основахме е-библиотечна класна стая, съобразена със стандартите на младите хора. С основаването ѝ по съвременен, иновативен, креативен, мултиобразователен начин се доближихме към младите хора, „защото създадохме добра атмосфера в приятна среда, в която те придобиват знания и умения, но също така ги представят на връстниците и по-широката общност“¹². Разбира се, както всички наши програми, и този изпълняваме в сътрудничество с началните училища и училищните библиотекарите. Тъй като статистиката показва, че всяка година броят на потребителите в по-напреднала начална училищна възраст намалява, ние осъзнахме задължението да разширим обхвата на услугите и да предложим на децата и тийнейджърите електронна читалня като допълне-

¹⁰ **IFLA**, IFLA-in Manifest o Internetu. [онлайн]. [прегледан на 22.08.2020]. <https://www.ifla.org/files/assets/faife/publications/policy-documents/internet-manifesto-hr.pdf>

¹¹ **Milivojević**, Ljiljana. Deca i kultura u Srbiji. – В: *Kultura*, 2011, бр.130, с. 183–198. [онлайн]. [прегледан на 22.08.2020]. <http://www.casopiskultura.rs/MagazinePublication/ShowPublicationPdf?magazinePublicationId=653>

¹² **Георгиев**, Елизабета. Библиотека као забавна учионица: образовне и културне услуге јавних библиотека за децу и тинејџере. [онлайн]. [прегледан на 12.09.2020]. https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=5590

ние към справочната колекция. Така позиционираме библиотеката като приятно място и като добър източник на информация, оборудвана със съвременни технологии (компютри, принтер, скенер, телевизор с голям диагонал, 3d принтер, робот Lego, VR очила). В него учениците, по съвременен и креативен начин, с подкрепа на библиотекарите, компютърните специалисти, учителите и преподавателите, овладяват основите на дигиталната грамотност, разширяват знанията на обработените учебни единици и в края на цикъла самостоятелно ги представят като Power Point презентация. Работилниците са комбинация от избран предмет, компютърни науки, граматика, правопис и дизайн при използването на всички библиотечни ресурси. Фокусът е върху индивидуалната работа на учениците във всички области на придобиване на знания, всичко с цел създаване на трудови навици и изследователски дух, който е в основата на по-нататъшното образование и напредък в живота им. Тъй като потребностите на младите хора от използването на тематично и функционално различни източници на информация нарастват, Библиотеката има задължение да запази позицията си на институция с важно значение в образователния процес чрез осигуряване на модерно IT оборудване и професионален персонал. По този начин се превърнахме в пример на добри практики в местната общност.

Основната цел на е-библиотечната класна стая е да разшири и адаптира библиотечните услуги чрез мониторинг на технологични и социални промени с цел по-ефективно предаване на знания и информация на подрастващите. Потребителите на е-библиотечната класна стая са деца в по-напреднала начална училищна възраст (V–VIII клас). Те се научават да използват компютъра и интернет за образователни цели и стават функционално грамотни. Децата научават, че компютърът не се използва само за социални мрежи и игри и „развиват умения за използване на печатни и електронни материали, както и културата на четене на всички видове и форми на текстове и прилагане на знания“¹³.

Библиотеката реализира така значителен потенциал за инициране на социални дейности в работата с деца в библиотечната среда. Става по-сговорчива и приспособима към съвременните потребителски изисквания и получава по-видим статус в местната среда. За да подобрим библиотечните услуги, ние също така организираме обучение за най-възрастните съграждани (60+), които, за да улеснят комуникацията с децата си, изразяват все повече нужди и желания да се запознават и използват интернета на компютрите и мобилните си телефони. Те посещават работилници по отваряне на имейл акаунти, акаунти в социалните медии, четене на онлайн вестници и изпращане на откъси от тях по имейл. Те също така се научават да прехвърлят снимки, направени с мобилен телефон на компютър и да ги изпращат по имейл или други социални мрежи. Работилниците за възрастни граждани се провеждат два пъти седмично в ранните вечерни часове.

Освен традиционни събития, с които Библиотеката се гордее, провеждат се и експериментални дейности, които са много привлекателни сред по-младото население. Става дума за снимане на късометражни филми и „Живи библиотеки“.

¹³ Пак там.

След като Градската народна библиотека „Жарко Зренянин“ издаде книгата на Ясминка Петровиц¹⁴ „На крилата на книгата“ и това е първата книга на сръбски език, в която е разбит стереотипът, че библиотеката е тихо и скучно място, зренянинските библиотекари стигнаха до идеята да се направи късометражен филм и да покажат на децата всъщност колко библиотеката може да им бъде интересна. С голям ентузиазъм филмът посрещна и авторката на книгата, и библиотекарите от други библиотеки, а също така, с придружаващи уъркшопове, той беше популяризиран по време на Нощта на музеите.

„Живата библиотека не оценява книгата по корицата“ е проект на Съвета на Европа. По време на срещите посетителите могат да чуят истории, които нямат често възможност да прочетат, посветени на хора, които поради своето положение в обществото и принадлежността си към определена социална група са изправени пред неразбиране и заклеймяване.

Заклучение

Библиотеката в Зренянин е много важен фактор за културното развитие на Централен Банат. Избирайки програми и дейности, библиотекарите се стараят качеството да е първокласно и представянето да е дълготрайно. Подхранвайки традицията и обръщайки голямо внимание на опазването на традиционните събития и на издателската дейност, но също и чрез постоянно обучение на служителите и чрез следване на световни културни и технологични тенденции, се показва ясната й посока тя да бъде винаги новаторска и интересна, особено за младите хора. Благодарение на баланса между историята и бъдещето, с голям ентузиазъм и работа в екип, Градската народна библиотека „Жарко Зренянин“ отдавна е разпознаваема културна марка в Централен Банат, във Войводина и в Република Сърбия.

*Превод от сръбски
Елизабета Георгиев*

¹⁴ Ясминка Петровиц е една от най-добрите съвременни детски писатели в Сърбия.

Първото българомохамеданско дружество „Просвещение“

Уставът му е отпечатан от Драган Манчов през 1884 г. в Пловдив

СТОЯН РАЙЧЕВСКИ

The first Bulgarian Muslims' society "Prosvetshenie"
Its statute was printed by Dragan Manchov in 1884 in Plovdiv
Stoyan Raichevski

Summary

The establishment of the first Bulgarian Muslims' student society "Prosveta" in the Rhodopes in 1884 is traced whose purpose was the accession of the Bulgarian Muslims to the Bulgarian Christians. Its statute, printed by Dragan Manchov, is published.

Key-words: Bulgarian Muslims (Pomaks), Rhodopes, "Prosveta" student association.

Българите, изповядващи мюсюлманската религия, наричани в миналото „българи мохамедани“, „ахряни“ или „помаци“, до Освобождението остават извън вниманието на деятелите на Българското възраждане и това е обяснимо, като се има предвид големите задачи, които стоят пред тях – да просветят и организират подтиснатия от османската власт и фанариотската Патриаршия православен български народ на борба за духовно и политическо освобождение. Българската интелигенция не е безразлична и към събратята – ислямизирания след османските завоевания българи, които са запазили чист и непроменен своя майчин език, знае и за тяхната драматична съдба. Достатъчно е да надникнем в книжовното наследство на Георги Раковски, Любен Каравелов и др. дейци на националноосвободителното ни движение. Въпреки обективните пречки за работа сред помаците, които като мюсюлмани османската власт третира като свои правоверни поданици, възрожденски просветни дейатели още през 60-те години на XIX в. започват да обмислят начините и способите, чрез които просветителските им идеи да стигнат до тях.

Найден Геров, като руски консул в Пловдив има поводи и възможност да общува с българите мохамедани в Родопите. След обиколка из Чепинското корито, за да се запознае по-отблизо с бита и нагласите им, той изготвя и изпраща на 4.X.1869 г. изложение до граф Игнатиев, с което предлага да се работи за образованието и за развитието на народното съзнание на помаците. Отговорът на Игнатиев, с дата 22.X. с.г., го насърчава много, защото руският дипломат го запитва и за средства-

та, които ще му са необходими за такава дейност. Найден Геров оставя на Игнатиев сам да прецени какъв да е размерът на средствата.¹ Предложенията на Геров са конкретни и са свързани с образованието и с просветителската дейност сред това забравено и от Бога планинско население:

„В местности и селища, населени едновременно с помаци и българи (християни) могат да се изпратят за учители хора, способни да вършат пропаганда между помациите... Съдейки по впечатлението, което направи на помациите моето кратко-временно пребиваване между тях в Чепино, където аз ходих миналата година на бани, твърде полезно би било, ако ми бъде позволено от време на време да правя обиколки из места, обитавани от помациите, под разни предлози, като например на лов, за събиране на старини и др.“²

Направеното от някой предложение в училищата на родопските села с мюсюлманско население да се изпращали ходжи (българомохамедани) за учители по турски език Найден Геров намира за „напрасно губене на време“, защото ходжите преподавали по старата турска система.

Когато през 1871 г. определеният от Самоковската община българин за стипендиант в Киевската духовна семинария не заминал, руското правителство взело решение той да бъде заменен със стипендиант от Родопите. За такъв бил определен Петко Гиджийски от Ахъчелебийско (Смолянско), но и той отказал да замине и предпочел да остане учител в с. Райково (дн. кв. на гр. Смолян). На негово място през ноември 1871 г. за Русия заминал Атанас Каишев от с. Чокманово, който по-късно се явява един от големите радетели за просвещението на българите мохамедани в Родопите.

Учителят в Пазарджик Михаил Маджаров публикува през август 1879 г. в пловдивския вестник „Народний глас“ своето виждане какво трябва да бъде отношението на свободните вече българи в Източна Румелия и в Княжество България към образованието и просвещението на това българско население, изпаднало в неяснота за своето бъдеще и статут след оттеглянето на османската власт, към която то преди се е чувствало свързано поради своята мюсюлманска религия. Становището на Маджаров и предложението му са в духа на напредничавата българската следосвобожденска интелигенция, която продължава традицията на българските възрожденски просветители хуманисти. Като посочва, че както в него момент „всички българи католици взимат живо участие в общонародното дело, нищо не пречи и на един евангелист, както и на един мохамеданин да прави същото“, защото вярата не е бариера за това. „Думата ми е за българите мохамедани, т. нар. „помаци“ – добавя той. – Към тях трябва да обърнем вече вниманието си. Догдето турците владееха, ние можехме да се извиняваме и действително не бе възможно да се работи, но какво може да ни спре сега да им покажем, че сме еднокръвни братя и че сме готови да действаме за тяхното въздигане и преуспяване?...

¹ Архив на Найден Геров: Ч. 1: 1857–1870. София: БАН, 1931, с. 519–520.

² Пак там.

От нас се изисква само една добра воля и малко пожертвования, защото, който е живял поне един ден в някое помашко село, който е чул песните им, който е вникнал в обичаите, които те държат, който е видял техните черковища, на които те често палят свещи, и най-сетне, който е чул езика, който те говорят, няма да се поколебае за тяхната българщина и няма да откаже да работи за тях, както за другите българи. Нека забравим тяхното минало, на което естествена причина е невежеството. Нека го отстраним и тогава ще имаме еднокръвни братя... Всякой знае, че досегашното тяхно образование, не само, че се състоеше от басни, но се преподаваше на един език свършено чужд и непознат за тях. Затова те и днес са останали в същото положение. Ако ги оставим на себе си, те може би дълго още ще продължат да се блъскат из мъглата и да търсят светлина там, където я няма. Нужна им е помощ. При настоящите обстоятелства аз не виждам друг по сгоден начин за постигането на тази благородна цел освен чрез училищата. Те са свестили по-голяма част от българския народ, те ще спасят и тях... Те ще останат мохамедани, но ще бъдат българи, разпространители на български език и защитници на България.³

Излизащият в Пловдив източнорумелийски вестник „Марица“ също помества статия за българите мохамедани, озаглавена само „Помаците“, чийто автор не се е подписал, но явно добре е познавал живота в Родопите. Той силно критикува правителствата на Княжеството и на Източна Румелия за тяхната „осъдителна небрежност към нашите еднородци и еднокръвни братя – помаците“:

Турците и тяхното правителство всегда са гледали криво на тях, отстранявали са ги от обществени служби, а в същото време са ги съсипвали с данъци, наравно с техните братя християни... У помаците не е имало училища никак, а и да е имало, те са били безполезни, тъй като не разбират никак турски език... Нашето народно правителство на Южна България не е извършило за нашите еднородци почти нищо. Областното правителство с голямо равнодушие е гледало на окаяното им положение, но и самата Дирекция на просвещението не е направила нищо – не са употребили мерки за въвеждането на матерния им език в училище... За Княжеството можем да кажем, че и то не е извършили почти нищо за помаците, които се намират в България. Много министерства, увлечени в партизанските борби, не зная дали са си даже наумявали, че в Княжеството има българи мохамедани, които са опазили езика и нравите си; че тия техни еднородци трябва да се образуват, като се въведе матерният им език в училищата... И в печата дори на Княжеството нито дума не е станала за помаците, за тия наши еднокръвни братя, които са опазили езика си, непокътнат от страшните бури и катастрофи, които са ги принудили да изменят религията си... [Източна] Румелия може да извърши чудеса за помаците в оная част на Родопите, които спадат в нея. Тя може чрез разумни проповедници да ги убеди, че те са българи, че говорят български език, че са част от българския народ и че българският народ ги обича като свои братя...⁴

³ *Народний глас*, Пловдив, год. 1, бр. 8, 16.08.1889.

⁴ *Марица*, Пловдив, бр. 274, 3.01.1881.

В статията се отправя директен упрек към румелийското правителство. Дирекцията на просвещението би могла да вземе няколко помачета и да ги изучи на правителствена издръжка, тъй като техният майчин език е български и съгласно чл. 22 на Органическият устав на Източна Румелия те трябва да се броят за българи, независимо, че принадлежат към друго вероизповедание. Прилагането на този член ще даде възможност на помачетата да си служат и писмено с майчиния си език и „да се подготвят от тях хора за по-високи служби, които да заемат и в бъдеще, когато стане съединението“.⁵

Дошлият през 1880 г. в Каменица (дн. квартал на Велинград) като учител Стою Докумов от Провадийско предприема обиколка из близките села, в които има българи мохамедани, среща се и разговаря с мнозина от тях и успява да убеди някои семейства да изпратят децата си за ученици в Каменското училище. Първите ученици българи мохамедани, които се записват в училището в резултат на неговата агитация, са Али Молла Исеинов и Мехмед Молла Халилов Тумбев от с. Баня (дн. кв. Чепино на Велинград). В следващите години идват ученици от Дорково, Доспат, Костандово, Ракитово. Впоследствие броят на учениците българи мохамедани достига 43 души. Правителството на Източна Румелия отпуска средства за закупуване на учебни пособия. За започване на строеж за училищна сграда са дадени 50 турски лири, каквато сума е събрана и под формата на дарения.

Друг общественик от Пазарджик, Константин Величков, като министър на Народното просвещение в София, а преди това още като румелийски директор на просвещението също започва да работи за просвещението на българомохамеданското население. Той схваща най-добре по думите на Николай Вранчев – автор на брошурата „Българите мохамедани – помаци“, „какви трябва да бъдат задачите на българската държава по отношение на българите мохамедани, за да могат с течение на времето те да получат добро образование и да станат неразделна част от българския народ“.⁶ На него се дължи разкриването на първите българо-мохамедански училища с български учители в Родопите, както и преместването на училището от Оряхово в крайграничното тогава с. Чепеларе, за да могат да го посещават и българите от Смолянско, които до Балканската война от 1912 г. се били от другата страна на границата, в пределите на Турция.

Българо-Мохамеданско ученическо дружество „Просвета“

По инициатива на Стою Докумов, свещ. Илия Попатанасов и учителката Яна Грънчарска от Якоруда, Разложко, възпитаничка на американското училище в Самоков и специално подготвена да работи сред българите мохамедани⁷, решават да създадат Българо-Мохамеданско ученическо дружество „Просвета“ с главна цел просвещение на българите мохамедани. То се явява първата у нас спонтанно възникнала „организирана формация, която има съществен принос за културно-про-

⁵ Пак там.

⁶ Вранчев, Николай. Българи мохамедани: Помаци. София: Бълг. природонауч. д-во, 1948, с. 46.

⁷ СбНУ, 1898, кн. 15, с. 255.

светното издигане на българите мохамедани в Родопите“.⁸ Подкрепяно е от чепинската интелигенция и от редица български общественици и държавници – проф. Константин Иречек, Петко Каравелов, Петко Р. Славейков, Т. Иванчов, пещерските околийски началници Отон Иванов и Христо Ф. Попов и др.

Ръководството на дружеството се състои от четиричленно настоятелство: Стою Докумов – председател, Юсуф Исмаилов Синапов – деловодител, свещ. Илия Попатанасов – ковчезник, Исмаил Иманов – библиотекар.

Дейността му се осъществява съобразно изготвения от учредителите и утвърден устав, отпечатан в печатницата на Драган Манчов в Пловдив.

Устав

**на Българо-Мохамеданско ученическо дружество „Просвета“ в Цепиново⁹,
Пещерска околия, Т. Пазарджишки департамент, 1884 г.¹⁰**

Глава I

Цел на дружеството

Чл. 1. Целта на дружеството е да спомага на ученици Българо-Мохамеданчета в научно отношение.

Глава II

Състав на дружеството

Чл. 2. Дружеството се състои от неопределено число членове, ученици Българо-Мохамеданчета, учащи се по матерний си език.

Глава III

Поддръжка на дружеството

Чл. 3. Дружеството се поддържа от разни подаръци...

Глава IV

Управление на дружеството

Чл. 4. Дружеството се управлява от четиричленно настоятелство: председател, деловодител, касиер и библиотекар.

Чл. 5. Настоятелството се избира на края на годината в главното събрание измежду членовете на: 1-во, председател; 2-ро, деловодител; 3-то, касиер; и 4-то, библиотекар. Тия могат да се избират изново всяка година. В случай на разногласие, хвърля се жребие.

Чл. 6. Членовете на настоятелството служат безплатно и са взаимно поръчително отговорни за всички дружествени имоти.

⁸ **Пашов**, Георги, Ушев, Костадин Дружба „Родина“ в Чепино. Велинград, 2010, с. 11.

⁹ Цепиново – Чепино.

¹⁰ **Устав** на Българо-Мохамеданско ученическо дружество „Просвета“ в Цепиново, Пещерска околия, Татарпазарджишки департамент. Пловдив: печ. Д. Манчов, 1884.

Глава V

Права и длъжности на настоятелството

Чл. 7. Настоятелството се труди за материалното и нравственото улучшение на дружеството в научно отношение, за която цел:

- а) всеки петнадесет дни има редовни заседания и извънредни и извънредни, когато Председателят види за нужно;
- б) всякой член от настоятелството дава отчет за действията си;
- в) настоятелството разисква и решава по висшегласие разглежданите дела, за които се държи кратък протокол;
- г) в случай на равногласие, председателят има два гласа.
- д) председателят и дружествените членове действат според решенията, написани в протокола;
- е) председателят държи дружествения печат, разпорежда свикването на главните и извънредните събрания, които отваря и затваря и надзирава реда и тишината в тях;
- ж) ковчежникът има счетоводителството, пази всичките парични документи и ковчега;
- з) деловодителят държи протоколите и води писмената част, за която и отговаря;
- и) библиотекарът пази предадените му книги, които два на дружествените членове под разписка, що определя времето за прочит и има право за прибирането им;
- к) всички управителни писма на дружеството се подписва от председателя и деловодителя;
- л) всичките парични документи се подписват от ковчежника и деловодителя.

Чл. 8. В случай на непомирим спор между членовете на настоятелството или оставка, председателят свиква извънредно събрание за разглеждане на делото, за което може да се избере една троечленна комисия да проучи делото и да доложи в идущото редовно или нарочно свикано за това дело извънредно събрание, което се и произнася.

Глава VI

Длъжност на настоятелството пред главното събрание

Чл. 9. Настоятелството е длъжно:

- а) да дава подробни отчети за приходите и разходите на дружеството, заедно с оправдателните документи, които отчети, ако намери за нужно, събранието проверява и чрез една троечленна комисия, избрана при същите събрания;
- б) да дава отчет въобще за действията си;
- в) да представя на събранието доклади за делата, които има да се разгледват.

Глава VII

Дружествени събрания

Чл. 10. Събранията биват главни и извънредни. Главните събрания стават два пъти в годината през декември и август.

Извънредните събрания стават всякога, когато настоятелството намери за нужно или, с една трета от членовете.

Чл. 11. Петнадесет дни преди отварянето на главните или извънредните събрания председателят съобщава на членовете за това.

Чл. 12. Събранията са законни, ако присъстват половината от членовете.

Чл. 13. Разискванията стават явни или тайни според желанието на повечето присъстващите членове. Това желание може да се покаже. Това желание може да се изкаже, ако е нужно, с тайно гласуване.

Глава VIII

Права и задължения на членовете

Чл. 14. Всякой член в събранието може да запита настоятелството и то е длъжно да му отговаря.

Чл. 15. Всякой член, свикан от председателя, ако не се яви в три събрания, без да има извинителна причина, се изключва.

Чл. 16. Събранията решават, кои от неучащите се веч да се считат пак за членове.

Глава IX

Общи разпореждания

Чл. 17. Дружеството има печат: Българо-Мохамеданско Ученическо Дружество „Просвета“ в Цепиново.

Чл. 18. Дружествената година почва от 15 август.

Чл. 19. Настоятелството ще има един правилник, гласуван от него, за порядъка, за разискванията и действията му.

Чл. 20. В първото или извънредното събрания Настоятелството ще представи проект за вътрешен правилник на главните и извънредните събрания, който ще подлежи на изменение, когато вишегласието поиска това в някое главно събрание.

Чл. 21. Новоизбраните настоятелства приемат дружествените книжа и пр. След опис и съставен акт от бившето и новото настоятелство.

Чл. 22 В пет години, ако се окаже нужно, може да се изберат двама членове в Настоятелството българо-християни.

Чл. 23. Настоящият устав, освен целта, подлежи на изменение, когато го поискат две трети от присъстващите в главното събрание членове.

Председател: С. Докумов

В дописка, изпратена на 1.I.1884 г., в. „Марица“ оповестява създаването в Каменица, Пещерска околия, Татарпазарджишки департамент, на Българо-мохамеданското дружество „Просвета“ и дава кратки сведения за неговата предистория и цели:

„В Доспатските клонове на Родопите, в прочутата Чепинска котловина, искрата на народното самосъзнание скоро светна, тъй щото в малко време някои влиятелни заможни лица от българомохамеданите дойдоха до убеждението, че за да се образуват помаците и да си имат благоденствие и да се подигне народното благосъстояние, трябва да приемат за учение в училищата езика си майчин и татков, който разбират и говорят. Те са убедени вече, че с това никак не се докача мохамеданската вяра и някои от тях започнаха доброволно да проваждат децата си на учение в български училища. Но и нещо повече. В някои смесени от българи християни и българи мохамедани села отвориха се смесени училища, в които младите българчета и от двете вери се възпитават заедно, основа се ученическо дружество от християни и мохамедани ученици и сега – за по-скоро докарване в народно съзнание помаците в Родопските планини, полагат се усилия за отваряне на една Българска библиотека с колкото е възможно повече български и славянски книги. Таза библиотека ще бъде в едно от главните доспатски села и тя ще служи за съвръталище на всички млади интелигентни помаци, които от ден на ден умножават числото на учениците в българските и смесените села“.¹¹

Членовете отправят възвание към всички български писатели, издатели и общественици, да дарят книги за библиотеката на дружеството. Със същата цел те призовават и чрез в. „Марица“ „всички български патриоти, писатели, съчинители и издатели на разни книги и вестници“ да окажат помощ на дружеството:

„Обръщаме се към всички родолюбци, истински българи и славяни, да обърнат сериозно внимание на настоящите ни редове и да насърчават работниците на това поле чрез подаряване разни български и славянски книжки за съставянето на една Българо-Мохамеданска библиотека, основа на която вече е турена. Имената на пожертвователите ще бъдат публикувани или не, според желанието им. Надеем се най-много, че писателите и издателите ще ни зарадват“.¹²

На 14.XI.1884 г. 34 души в с. Каменица, членове на Българо-Мохамеданското дружество „Просвета“ и ученици, изготвят и подписват писмо-обръщение до Народното събрание на Княжество България, постъпило в деловодството му на 3 декември с.г. и регистрирано с входящ № 626:

*До Г-на Председателя на Народното Събрание, гр. София
Господине Председателю!*

Някои неумолими и необходими обстоятелства преди няколко години са принудили по-голяма част от българите в Родопските планини да приемат исляма, който изповядват и до днес. Този голям исторически преврат не можеше да остави без важни последици и нас, потомците на тези прозелити в ис-

¹¹ *Марица*, Пловдив, год. 7, бр. 629, 6.08.1884.

¹² *Пак там.*

лямизма, като ни отдели и отчужди от нашите еднородци и останахме да тлем така в най-дълбока простота дори до днес, както и да учим език чужд и нам съвсем непонятен и неизвестен.

След Освободителната война, благодарение на патриотизма и умението на някои от нашите еднородци българи християни, едни от българите мохамедани се свестиха и съзнаха, че за да излязат от невежеството, за да се подобри материалното им състояние, е необходимо да въведат матерния си език – български – в училищата, та по този начин да се разпространи науката и между нас, наречените помаци. С помощта и съдействието на родолюбците от Източна Румелия се отвори българско училище в Каменица, което служи за разсадък на просвещението в нашите заглъхнали места и в това само училище за сега малцина някои от българомохамеданските синове ходят да черпят скудни и недостатъчни знания.

Но тъй като времето не чака и за да можем и ние с време да влезем в пътя на просвещението и да не останем назад от другите си братя сънародници, оказва се нужда от много по-голяма помощ. Затова Българо-Мохамеданското дружество „Просвета“ се обръща към Вас, Господине Председателю, и към Господа Представителите на Народното Събрание и Ви молим да помислите и за тия Ваши сънародници и да съдействувате за нравственото им повишение, според както Вие за по-добре и по-целесходно видите.

Имайте уверение, Г-не Председателю, в нашата искреност и преданост към Народното дело.

Членовете от Дружеството и ученици от тукашната класна и Пловдивската реална гимназия и от Каменското училище¹³

Сред подписалите са и няколко дружествени членове, които по това време са ученици в Пловдивската гимназия. Писмото е заверено от кмета на с. Каменица и подпечатано с печата на кметството в уверение на верността и истинността на съдържанието и на положените подписи. В Народното събрание му е поставена резолюция: „С препоръка по-скоро да се докладва на Народното събрание“.

Дружество „Просвета“ създава из средата на чепинските българи мохамедани интелигенция, която след време заема важни обществени и административни постове. Али Молла Исеинов през 1887 г. става мюфтийски наместник в Чепинско, а Мехмед Молла Хасанов Тумбев, учил и в Софийската гимназия – кмет на с. Баня, Чепинско; работи и като управител на митницата в Лъджене. Мехмед Доспатски е назначен за полицейски пристав в с. Баня. Продължил образованието си в София, той става помощник на околийския началник, учител, секретар на софийския мюфтия и член на Шуменския окръжен съд. По предложение на дружеството неговият член Ахмед М. Къойбашиев от Доспат постъпва във военното училище в София и след завършване на курса му в 1887 г. получава офицерско звание и назначение в Родопския полк.

¹³ Следват подписите, саморъчно поставени от учениците, членове на „Просвета“, и от ръководството на дружеството. Вж ЦДА, ф. 173К, оп. 1, а.е. 177, л. 147–148.

Два източника за религиозната и политическа история на Балканите

Сравнителен анализ на вилайетнаметата
на Сейид Али Султан и Демир Баба

НЕВЕНА ГРАМАТИКОВА

Two sources on the religious and political history of the Balkans Comparative analysis of the vilâyetnames of Seyid Ali Sultan and Demir Baba

Nevena Gramatikova

Summary

The article examines two written sources, which we attribute to the Turkic folk literature with a religious-mystical character and which provide an opportunity to reconstruct aspects of the functioning of the Alevi-Bektashi tradition in some geographical areas of the Balkans. These are the vilâyetnames of Seyid Ali Sultan (Kizil Deli) and Timur (Demir) Baba, which belong to the type of biographies. The historical information in these works, interwoven with the stories with mythological motives about the miracles of these two spiritual leaders, revered by the Alevi-Bektashi community in the Bulgarian and Balkan territories, is considered.

Key-words: Vilâyetname, manuscripts, Balkans, Kizil Deli, Demir Baba.

1. Увод

В последно време вилайетнаметата и менакъбнаметата придобиват полагащата им се значимост като писмен източник в изследването на политическата и религиозната история на териториите, които са били част от османското политическо, религиозно и културно пространство, и в реконструирането на алевийско-бекташийската традиция в различните ѝ географски локализации. Макар още изтъкнатият учен Мехмед Фуад Кьопрюлю¹ в своите изследвания в началото на XX в. да

¹ М. Ф. Кьопрюлю изтъква значението им още във фундаменталното си изследване за първите мистици в турската литература, а след това и в други свои публикации. Вж **Köprülü**, M. F. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara, 1984; **Köprülü**, M. F. *Mısır'da Bektaşilik*. – В: *Türkiyat Mecmuası*, cild 6, 1936–1939, с. 13–40 [baskı yılı: 1939]. Опирайки се на това гледище, Орхан Кьопрюлю защитава през 1951 г. във Факултета по литература на Истанбулския университет докторска дисертация на тема: *Tarihi Kaynak olarak XIV ve XV*.

привлича вниманието върху тези писмени източници, тяхното пълноправно възприемане като исторически извор се дължи на по-новото и най-новото поколение изследователи. Голяма е заслугата на Ахмед Яшар Оджак. Неговите изследвания са продължени от по-млади учени, които представят съдържанието на отделни вилайетнамета или пък разработват една или друга тема в тях.²

Тази специфична литературна форма възниква в тясна връзка с теорията за светостта (velâyet), която се утвърждава в исляма с възникването и разрастването на мистицизма (tasavvuf), особено от IX в. насам. Култът към светците става неотменна част от тъканта на исляма въпреки съпротивата на пазителите на шериатския канон в лицето на авторитетите богослови и юристи. С времето той се развива като народно вярване, чиито корени ни отвеждат към доислямските вярвания и древните политеистични религии на народите, приели исляма.³ Голямото му

asırlardaki bazı Türk menakıbnâmeleri (Tarih Semineri Ktp. № 512, непубл.). Въз основа на нея той публикува статия върху вилайетнамето на султан Шюджаауддин: **Köprülü**, O. F. Velâyet-nâme-i Sultan Şücaüddin. – В: *Türkiyat Mecmuası*, cild 17, 1972, с. 177–184.

² Първото изследване на А. Я. Оджак върху подобен източник е върху менакъбнамето на Баба Илияс Хорасани, написано от неговия внук Елван Челеби: **Ocak**, A. Y. XIII. ve XIV. Yüzyıllar Anadolu Türk Tarihi Bakımından Önemli Bir Kaynak: Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye. – В: *Tarih Dergisi* (TD) (Uzunçarşılı Hatıra Sayısı), 32 (1979), с. 89–102. По-късно съчинението е транскрибирано и публикувано от него и от Исмаил Ерюнсал: Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-i Horâsani ve Sülâlesinin Menkabevi Tarihi. ншр. İsmail E. Erünsal-A. Yaşar Ocak. İstanbul, 1984. Би трябвало да посочим и обобщеното му изследване върху този тип източници (**Ocak**, A. Y. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara, 1992), както и др. работи (**Ocak**, A. Bektaşî Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri. İstanbul, 1983; **Ocak**, A. Evliya Menakıbnameleri. – В: **Ocak**, A. Y. Osmanlı Sufiliğine Bakışlar (Makaleler – İncelemeler). İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2011, с. 229–251). От набъбналите количествено заглавия в тази посока ще посочим само някои: **Inalcik**, H. Dervish and Sultan: An Analysis of the Otman Baba Vilayetnamesi. – В: **Inalcik**, H. The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society, 1993, Vol. 9, с. 19–36; **Граматицова**, Н. Отман Баба – един от духовните патрони на ислямската хетеродоксия в българските земи. – В: *Историческо бъдеще*, 2001, № 2, с. 75–110 (**Gramatikova**, N. Otman Baba – one of spiritual patrons of Islamic heterodoxy in Bulgarian lands. – В: *Etudes Balkaniques* (Institut d'Etudes Balkaniques), 2002, № 3, с. 71–102); **Граматицова**, Н. Житието на Демир Баба и създаването на ръкописи от мюсюлманите от хетеродоксните течения на исляма в Североизточна България (извор за културната и религиозната им история). – В: *Мюсюлманската култура в българските земи*, 1998, с. 400–435; **Граматицова**, Н. Агиографската традиция на неортодоксалния ислям в контекста на мюсюлманската житийна литература. – В: *Етнически и културни пространства на Балканите*: Ч. 1, Миналото – исторически ракурси. сб. в чест на проф. Цв. Георгиева, 2008, с. 164–205; **Şahin**, H. Alevi-Bektaşî Tarihinin Yazılı Kaynakları: Velayetnameler. – В: *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*. Ed. Doç. Dr. Halil İbrahim Bulut. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010, с. 357–366; и др., които тук не е възможно да цитираме повече.

³ **Гольдциер**, И. Култът святих в исламе: Мухамеданские эскизы. Москва, 1938, с. 33, 59;

разпространение е подхранено от жизнеността на народните традиции, станали средство за съхраняване под ислямска обложка на остатъци от предишни верски системи и домюсюлмански традиции. Катализатор за превръщането на „института“ на светците в потребност за вярващите в най-голяма степен стават психологическите фактори. Естественият човешки стремеж към търсене на посредници пред свръхестествения Абсолют принуждава исляма да се подчини на желанията и наклонностите на своите последователи и да се отклони от установената система на вероучение и култова практика. В култа към светците най-ярко се проявява и неговата синкретичност.⁴

Разцветът на култа към светците е тясно свързан с възникването и разпространението на мистичните ордени в мюсюлманския свят. Именно шейхове суфии (мистици) от различните тарикати съставляват най-многочисления контингент от мюсюлмански светци. Култът към светците прониква и в сунитския, и в шиитския ислям, но във втория приема повече формата на култ към мъчениците, за каквито са признати Али ибн Абу Талиб, синовете му Хасан и Хюсеин, техните потомци, загиналите в битката при Кербеля през 680 г. и от преследванията на Омеядите, Абасидите и сунитските династии. Впоследствие обаче този култ към мъченичеството се слива с вярата в светостта и в чудотворните способности на редица личности, свързвани с родословието на Али и Фатима и техните потомци (т.е. Алидите) или пък идентифициращи се с култа към тях.

В резултат на развитието и разпространението на мистицизма в исляма и в тясното му вплитане с култа към светците се появява значителна по обем биографично-агиографска книжнина. Съчиненията са важен извор в няколко посоки:

1. Източник са за религиозните идеи и вярванията на времето, в което са написани и дори за тези преди това.

2. Дават сведения за духовните вериги, получили признание сред мюсюлманските мистици и позволяват да се проследят връзките на духовна зависимост между тях, да се определи принадлежността им към определена мистична традиция.

3. Информират за политическата история, за отношението на владетели, представители на административно-управленския и военния елит и шериятската духовна власт към духовните водачи, почитани като светци.

4. Разкриват страни от социалния живот на мюсюлманските общности, които почитат описваните духовни водачи светци.

5. Важни са за осветляване на религиозната психология на населението, свързано с култа към тези персонажи.

Макар вилайетнаметата в голяма степен да са изпълнени с ирационални елементи и да съдържат предания за чудесата на светците, квалифицирани от ун-

Басилов, В. Култът на святих в исламе. Москва, 1970, с. 3.

⁴ Демидов, С. М. Суфизм в Туркмении: Еволюция и пережитки. Ашхабад, 1978; Сухарева, О. А. К вопросу о култе мусульманских святых в Средней Азии. – В: *Материалы по археологии и этнографии Узбекистана*, Ташкент, 1950; Абашин, С. Н., Бобровников, В. О. Соблазны культа святых: Вместо предисловия. – В: *Подвижники ислама: Култът на святих и суфизм в Средней Азии и на Кавказе*. Москва: Восточная литература; РАН, 2003, с. 3–17.

гарският ориенталист И. Голдциер като „плод на развинуто въображение на източния човек, на склонността му към небивалици и възхищение от невъзможното“, те в много случаи имат реална историческа основа и препращат към действителни исторически събития.⁵ Същевременно те разкриват образа на светеца в иррационалните му измерения, което дава представа за мирогледа на общността, която го почита, за нейната ценностна система и за нивото ѝ на образованост.

Ще обърнем внимание на два източника от посочения тип, които са важни за реконструирането на аспекти от политическата и религиозната история на Балканите и за изследването на отделни измерения на алевийско-бекташийската традиция. Това са вилайетнамето на Сейид Али Султан, популярен с прозвището Къзъл Дели, и вилайетнамето на Тимур Баба, популярен сред алевийско-бекташийската общност в Лудогорието (Североизточна България) като Демир Баба. Първият е духовен патрон на култов център, намиращ се на около 40 км от град Димотика (Дидимотихон) в Гърция – до стръмен планински проход, а вторият е духовен патрон на култов център в гориста долина в Лудогорието с изобилие на изворна вода. В първия източник името на Сейид Али Султан (Къзъл Дели) се свързва със стъпването на османците на Балканите и завладяването на Галиполи, Димотика и други крепости на Галиполския полуостров и в българските територии след 1354 г., а основаното от него текке в района на Димотика (най-късно към 1401 г.) е един от първите, ако не и първият център на бекташийската религиозно-мистична традиция на Балканите.

Героят на втория писмен източник – Демир Баба (в оригинала Тимур Баба), живее почти два века по-късно и се явява един от духовните водачи на румабдалското религиозно-мистично течение в българските територии във втората половина на XVI в. – вероятно и в началото на XVII в. Теккетто, на което той е духовен патрон, също е основано близо два века след това на Сейид Али Султан – през 50-те–60-те години на XVI в.

Ще направим паралелно представяне на двата източника и ще се спрем на епизода от вилайетнамето на Тимур Баба, отнасящ се за събитията в теккетто на Къзъл Дели, като акцентираме на връзката на този духовен водач с тази ключова обител на алевийско-бекташийската традиция. По-нататък ще използваме само популярната форма на името на тази личност – Демир Баба, за да избегнем повторенията.

2. Общият контекст на алевийско-бекташийската традиция в българските земи и мястото на Къзъл Дели и Демир Баба в нея

Сред ключовите имена на алевийско-бекташийската традиция на Балканите и в частност в българските територии са Къзъл Дели, Отман Баба, Аязъл Баба, Демир Баба. Именно и техните теккета в миналото, докато традицията е функционира активна, са били главните средоточия на алевийско-бекташийския религиозен култ и социален живот и продължават да играят тази роля и днес, макар в по-модернизиран и отслабен вариант. Освен тях, има и други духовни водачи

⁵ Голдциер, И. Цит. съч., с. 33.

на тази традиция, установили се тук и основали свои теккета, но те са популярни повече на местно ниво и култът към тях има предимно локален характер.

Една от причините за водещото място на посочените духовни водачи и за подобно отношение към тях е, че те са били почитани като *Кутб*, т. е. като *Полюси* на духовно съвършенство и святост. Като такива те са представени в житията, описващи живота и чудесата им, както и в преданията, разказвани за тях. Според концепцията за *Светостта* (*Velâyet*) светците изграждат въображаема йерархична система, начело на която стои Кутб, наричан също и *Гавс* (*Gavs, Gaus*).⁶ След Кутб-а в йерархията низходящо следват *Нукаба* (*Nukaba*), *Нюджеба* (*Nüceba*), *Евтад* (*Evtad*) и *Абдал* (*Abdal*), като суфийските автори дават интерпретации за техния брой към времето, в което живеят.⁷ В ислямската мистична традиция Светостта (*Velâyet*) е тясно свързана с идеята за *Съвършения човек* (*İnsan-iKâmil*) и Кутб-ът се възприема като негово олицетворение.⁸ Като такъв той се намира на най-високо стъпало, „удостоен“ е с най-висши способности и божествени пълномощия и може да управлява Вселената от името на Аллах. Според тази концепция това е личност, олицетворяваща глобалния смисъл в неговата цялост, ефективно усвоила и реализирала всички универсални истини, които стават отразени в неговата земна форма.

Така суфийските концепции за Вилайа и Съвършения Човек в опростен вариант се синтезират в образа на мюсюлманските светци. Вярва се, че в техните сърца и личности е концентрирана Божествената Истина. Светците-наставници стават ориентир по пътя към духовно извисяване за болшинството обикновени и неграмотни последователи на суфизма. Животът и поведението им се превръщат в образец за подражание.⁹ В този смисъл теорията за Светостта, силно въткана

⁶ **Осак**, А. Y. Türkiye Tarihinde Siyasal Otorite ve Sufi Çevreler: Genel bir Analitik Bakış (XIII.–XVII. Yüzyıllar). – В: **Същият**. Osmanlı Sufiliğine Bakışlar: Makaleler – İncelemeler. İstanbul, 2011, с. 105; **Çift**, S. Tasavvufta Velâyet Kavramı: Hakim Tirmizi Örneği. – В: *Bursa’da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü* – 2. Bursa Kültür Sanat ve Turizm Yayınları, 2003, с. 116–118.

⁷ **Осак**, А. Y. Evliya Menakıbnameleri, с. 229; **De Jong**, F. Kotb. – В: *Encyclopaedia of Islam*, 2, 1982, 5, с. 543–546.

⁸ Съгласно философската концепция, формулирана от Ибн ал-Араби (1165–1240) *Съвършеният човек* е разглеждан като венец на божественото творение и е знака, който Господ слага на своите съкровища. Той е пълномощник на Бога (халифе), пазещ сътвореното от Абсолюта. Съвършеният човек е постигнал същността на Абсолютното битие, т.е. Истината, а инструмент за това е мистичният опит или мистичната интуиция, ориентирана изключително към вглеждане в себе си, към самонаблюдение и самоанализ. Вж **Кныш**, А. Д. Мировоззрение Ибн Араби: К истории суфийских учений. – В: *Религии мира: История и современность*, 1984, с. 81–94; **Степанянц**, М. Т. Философские аспекты суфизма. Москва, 1987; **Schimmel**, A. Mystical Dimensions of Islam. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975; Index, s.v. “Perfect Man”; **Çift**, S. Bektaşî Geleneğinde Vahdet-i Vücut ve İbnü’l-Arabî. – В: *Tasavvuf / İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2)*, 2009, sayı 23, с. 257–279.

⁹ **Тримингъм**, Дж. Суфийские ордены в исламе. Москва, 1989, с. 137. (**Trimingham**, J. Spencer. The Sufi Orders in Islam. Oxford, 1971).

в мистицизма в исляма, създава един „пантеон на полу-божества“, надарени със свръхестествени качества, „споделящи“ качествата и атрибутите на Аллах и „разполагачи“ със свръхестествената мощ да направляват Вселената от Негово име. Както отбелязва и А. Оджак, тази теория влиза в противоречие с постулата за строгото единобожие (Tevhid) на исляма и предизвиква острите реакции на мюсюлманските богослови, като дискусиите за приемането ѝ или осъждането като ерес не стихват през вековете.¹⁰

В неортодоксалната тюркска мистична традиция култът към духовните водачи, почитани като светци, се слива и с култа към предците и родоначалниците на племето и рода биват обвити с ореола на светци и чудотворци. Всъщност в предислямската тюркска религиозна практика те се явяват и духовни водачи и това бива възприето и от неортодоксалната ислямска традиция.

Друга причина за водещата позиция на Къзъл Дели, Отман Баба, Акъзъл Баба и Демир Баба в „пантеона“ на алевийско-бекташийските светци в българските земи е, че теккетата им са били свързани организационно и чрез линия на духовна приемственост на техните патрони, както и на религиозните настоятели, които ги оглавявали след смъртта на патроните им.

Популярността на трима от посочените персонажи на балканската алевийско-бекташийска традиция – Сейид Али Султан (Къзъл Дели), Отман Баба и Демир Баба, е подхранена и от факта, че за тях са написани съчинения, описващи живота и *чудесата* им, и тяхното четене или слушане от последователите утвърждава в паметта им знанието за тези лица. За единия от тази четворка обаче – Акъзъл Баба, не разполагаме с житие. Според нас такова вероятно е било написано, но е „потънало в небитието“ в резултат на историческите превратности или пък все още чака своя „щастлив момент“ да се появи на бял свят. Основание за това предположение ни дава обстоятелството, че култовият център на този алевийско-бекташийски водач е бил доста голям и значителен комплекс, а самият той е поставен във важни контакти с представители на османската централна и провинциална власт в източниците, от които черпим информация за него. Сред тях е и вилаетнамето на Демир Баба.¹¹ Известно е, че много ръкописи от османската епоха, циркулирали в българските земи, са били унищожени по различни пътища и причини, а други са били изнесени в Турция в различно време след Руско-турската война от 1877–1878 г.

Вилаетнаметата на Сейид Али Султан (Къзъл Дели), Отман Баба и Демир Баба, разглеждани в цялост, разкриват исторически процес, обхващащ времето от началото на втората половина на XIV в. (1350-те) до началото на XVII в. Това са близо два века и половина, през които Балканите претърпяват кардинална

¹⁰ Ocak, A. Y. Evliya Menakıbnameleri, с. 230.

¹¹ Eyice, S. Varna ile Balçık arasında Akyazılı Sultan Tekkesi. – B: *Belleten*, CiltXXXI, Sayı 124, 1967, с. 551–592; Граматикова, Н. Неортодоксалният ислям в българските земи: Минало и съвременност. София: ИК Гутенберг, 2011, с. 255, 411–422; Evliya Çelebi. Seyahatname. İstanbul, 1314, т. 3, с. 349–352; Evliya Çelebi. Seyahatnamesi. İstanbul, 1986, Cild 3, с. 271–272.

политическа промяна с налагането на османската политическа, икономическа и религиозна власт. В рамките на тези векове алевийско-бекташийската традиция стъпва на Балканите по различни пътища и се утвърждава чрез изграждането на текета от духовни водачи, с които са свързани дервишки обкръжения и селски общности, следващи алевийско-бекташийския религиозен модел и начин на живот. Пътищата на установяването на отделни представители и на групи, свързани с тази традиция, сме разглеждали в различни наши работи. Тук, без да повтаряме казаното, условно ще обособим два пътя в нейното проникване:

1. „Западен“ – свързваме го с ранните и по-късните османски завоевания на Балканите, в които вземат участие по собствена воля или по стечение на обстоятелствата дервиши от неортодоксалните ислямски мистични течения, свързани с култа към Али и неговото потомство, а също и с преселването тук на тюркменски общности с хетеродоксни вярвания от Западна Мала Азия, които в редица случаи имат опозиционно поведение спрямо османската власт.

2. „Източен“ – свързваме го принудителните депортации тук на тюркменски алевийско-бекташийски общности или лица, свързани с тази традиция, които са резултат от османско-сефевидския конфликт от края на XV–първата половина на XVI в. Сред тях има военнопленници от войните със Сефевидската държава и групи, които вероятно са свързани с въстанията от първата половина на XVI в., насочени срещу централната власт.

Тук използваме квалификациите „Западен“ и „Източен“ напълно условно, изхождайки от отправната географска точка на събитията и маршрута на придвижване – в първия случай от Западна Мала Азия към Балканите, а във втория – от Среден и Източен Анадол. Между религиозните вярвания, социалната традиция и начина на живот на идващите и преселените по Западния път и депортираните по Източния път в голяма степен съществува идентичност, но се наблюдават и различия във възприемането на османската власт и османската държавна машина, което с времето търпи развитие в една или друга посока и при двете групи.

Отнасяме Сейид Али Султан и Отман Баба към „Западния“ път на установяване тук, макар те също да идват от Изток, за което свидетелстват вилайетнаметата им. Това обаче става в последните десетилетия на XIV–първата половина на XV в., т.е. преди извисяването на Сефевидите и османско-сефевидския конфликт и затова ги слагаме в първата група, въпреки общността на религиозните вярвания и връзките им с групите, подкрепящи Сефевидите. Другият житиен герой обаче – Демир Баба, е роден в Лудогорието според вилайетнамето му, потомък е на дервиш от румабдалската мистична традиция и на представителка на установилите се вече тук семейни алевийско-бекташийски групи. В този смисъл той вече може да се разглежда като местен представител на разглежданата традиция, чиито предци са дошли от Изток, като носител на същностните специфики и памет на тази традиция.

Хронологически начало на посочения процес е участието на Сейид Али Султан (Къзъл Дели) и неговите спътници в първите османски завоевания на Балканите, започнали с превземането на крепостта Цимпе на Галиполския полуостров

през 1354 г., и установяването му в новозавладените територии, където за бойните си заслуги получава земя в мюлково владение от султана. Тези събития са основен сюжет във вилайетнамето на Сейид Али Султан, а основание да поставим началото на XVII в. за горна граница на събитията, намерили отражение в сравняваните житийни текстове, е споменаването на султан на име Ахмед във вилайетнамето на Демир Баба. Ако тук се визира действителна личност, това трябва да е султан Ахмед I (упр. 1603–1617 г.). Освен това споменаване, всички събития в този източник се развиват в XVI в. и няма никакви индикации за събитие от XVII в. Вилайетнамето на Отман Баба пък разкрива събития от XV в. Тези три източника при паралелно анализиране дават възможност в значителен аспект да се възстанови картината на установяването на алевийско-бекташийската традиция на Балканите след втората половина на XIV в. и нейното разрастване в следващите две столетия и половина.

Цялостна представа за установяването и функционирането на алевийско-бекташийската традиция в посочените територии обаче дава интегрирането на информацията от посочените вилайетнамета с данните от османските регистри и друг тип източници. Някои податки от регистрите и вилайетнаметата навеждат на мисълта, че тези лица са били свързани с отделни племенни групи (*aşiret kolları*, *semaatler*), следващи алевийските вярвания и начин на живот, поддържали са връзка с тях и култът към техните персони е бил възприет и генериран именно от тези групи.

3. Вилайетнамето на Сейид Али Султан (Къзъл Дели) като исторически извор

Сред източниците, които дават информация за Сейид Али Султан, вилайетнамето, посветено на него, е най-пространния източник. Аналогична е ситуацията и с Демир Баба, за чийто живот и деяния научаваме също от подобен източник. Споменаванията и за двамата в други източници са изключително оскъдни, което подхранва въображението на разказвачите на предания, в които наратив и историческа реалност нерядко се разминават. Посоченото вилайетнаме се отличава сред съчиненията от този жанр с това, че съдържа важни исторически сведения, които се потвърждават от османски хроники и архивни източници. Поради тази му специфика Р. Йълдъръм го отнася към категорията „биографично вилайетнаме“, каквато обособява А. Оджак.¹²

Основна сюжетна линия в съчинението е мисията на Сейид Али Султан и неговите сподвижници (*erenler*) в помощ на османския владетел, насочил поглед към завладяването на Румелия, и „чудесата“, които подпомагат тяхната мисия. Тя се „осъществява“ по чудодейното внушение на пророка Мохамед по време на сън, сънуван паралелно и от османския владетел, и от Сейид Али Султан. Така моти-

¹² Yıldırım, R. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, с. 45; Ocak, A. Y. Evliya Menakıbnameleri, с. 236. В основата на почти всички вилайетнамета всъщност стоят биографични елементи, но при някои свръхестествените приказно разкрасени сюжети са повече, а чисто биографичните данни много по-малко.

вът за газавата е основен в посочения източник и в този аспект то се отличава от вилайетнаметата на Отман Баба и на Демир Баба, които описват живота, деянията и „чудесата“ на двама странстващи дервиши – духовни водачи и съдържат повече сведения за характера на вярванията, които споделят те. Независимо от лаконичността в тази посока обаче, и от това съчинение се извличат подобни сведения.

Вилайетнамето на Сейид Али Султан е известно от няколко преписа, които Р. Йълдъръм обособява в две групи:

- преписи, съхранявани в Турция;
- препис, който се е намирал в текето на Кайгусуз Абдал в Кайро.¹³

От преписите, съхранявани в Турция, 3 се намират в различни обществени библиотеки, а други 3 са в частни лица. От преписите в публичните библиотеки единият се намира в Националната библиотека в Анкара (Ankara Milli Kütüphanesi, Türkçe El Yazmaları, Sıra Nu. 1189), датиран е от 1313 г. х. (7 Teşrin-i sani) (1897) и е най-късният. Оформен е като самостоятелен ръкопис, а писмото е несих. Вторият препис се съхранява в Библиотеката на Истанбулската голяма община, в книжната колекция „Ататюрк“. Той е включен в един джъонк и в каталога е описан като „Gazi Erenler Hakkında Risale“ (İstanbul Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Bölümü, Sıra Nu: K. 734/4). Самият джъонк е съставен към 1306 г.х. (1890), към която се датира и преписът на вилайетнамето. Третият препис се намира в Библиотеката „Сермет Чифтер“ към Банка Япъ Креди (Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi, Nu: 62). Направен е през 1303 г.х. (1887) в училищна тетрадка от това време. Писмото е рика, а копист е някой си Мехмет Шериф, за който се разбира, че е преселник.¹⁴

Преписите, притежавани от частни лица пък, са на А. Гьолпънарлъ, Б. Ноян и Лютфи Айкурт (баба от оджака Къзъл Дели). Според Р. Йълдъръм всички посочени преписи са идентични като текст и съдържание, а преписът на Б. Ноян дори е копие от преписа в Анкарската национална библиотека. Вероятно такъв е и този на Гьолпънарлъ.

Освен посочените, препис на вилайетнамето на Сейид Али Султан се намирал и в библиотеката на текето на Кайгусуз Абдал в Кайро. Дирите на оригинала на този препис обаче изчезват със затварянето на текето през 1953 г. след военния преврат в Египет.¹⁵ За щастие обаче през 1932 г. последният шейх на текето

¹³ Yıldırım, R. Seyyid Ali Sultan..., с. 45.

¹⁴ Yıldırım, R. Seyyid Ali Sultan..., с. 46. Не се посочва откъде е преселник копистът, но не изключваме да е от територията на България.

¹⁵ Фредерик де Йонг посещава текето в Кайро през и след 70-те години на XX в. и издирва информация за него (Jong, Fr. De. The Takiya of Abdallah al-Maghawiri (Qaygusuz Sultan) in Cairo. A Historical Sketch and a Description of Arabic and Ottoman Turkish Materials Relative to the History of the Bektashi Takiya and Order Preserved at Leiden University Library. – B: *Turcica*, год. 13 (1981), с. 242–260).

Той успява да намери попаднали у книжари някои писмени източници, които са били съхранявани там, но за съжаление не споменава нищо за вилайетнамето на Сейид Али Султан. Мястото, където се намирало текето – Мукаттам тепеси (Mukattam Dağı), днес е

Ахмед Сърръ Баба (поч. 1965) е направил два идентични преписа от него в училищни тетрадки и днес текстът на ръкописа от Кайро е достъпен от тези преписи. Написани са с писмо рика. Опирайки се на езиковите специфики на текста, И. Белдичеану-Щайнер определя ръкописа в теккето на Кайгусуз Абдал в Кайро като най-стария от известните преписи на вилайетнамето.¹⁶

Като текст този препис е почти идентичен с останалите преписи, но се различава в един много съществен пункт – османският султан, в помощ на когото изпълняват мисия Сейид Али Султан и неговите спътници, е Орхан Гази (1326–1361?), докато в другите преписи това е Баязид Йълдъръм (1389–1402). Тази важна отлика на ръкописа от Кайро го превръща и в най-автентичен източник. Сравняването на информацията от вилайетнамето с тази от други източници – османски хроники и документи, води до заключението, че описаните събития се развиват при Орхан и Мурад I (1359 (61?)–1389) – завладяването на Галиполи през 1354 г., смъртта на Сюлейман паша (1357), завладяването на Одрин (1361). В този смисъл тезата на И. Белдичеану – Щайнер и Р. Йълдъръм, опираща се на преписа от Кайро, че идването на Сейид Али Султан и неговите спътници в османските територии и участието им в завоеванията в Румелия става при управлението на Орхан Гази и продължава при Мурад I, е най-основателна.¹⁷

Според Белдичеану – Щайнер грешката по отношение на името на султана в останалите преписи вероятно е плод на кописите, направена в резултат на неправилно тълкуване на сведенията от регистрите. В османските регистри съществуват вписвания, свидетелстващи, че Сейид Али Султан идва в Румелия в състава на първите османски отряди и най-късно към времето на султан Баязид Йълдъръм му е дадена като вакъф територия в района на Димотика. Това се потвърждава от берат от 804 г.х. (1402), за който черпим информация от регистър, съхраняван в Османския архив в Истанбул (BOA).¹⁸ Преписвачите на вилайетнамето, вероятно научавайки от дервишите в теккето Къзъл Дели датата на берата и владетеля, който е споменат в него, са ги изтълкували погрешно и така те са навлезли в преписите, съхранявани в Турция. Макар в цитираната теза на Белдичеану – Щайнер да има логика, все пак остава въпросът кой ръкопис е първооснова за следващите преписи – дали ръкописът от Кайро, или пък ръкописът от Кайро и преписите, намиращи се в Турция, са имали различни първоизточници, които не са известни.

военна зона и достъпът е забранен.

¹⁶ **Beldiceanu** – Steinherr, I. Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodox İslam'ın Trakya'ya Yerleşmesi. – B: *SoI* Kol. Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380–1639), ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, с. 53; **Yıldırım**, R. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi, с. 47. Единият от тези преписи се намира в библиотеката Hartford Seminary Library в Кънектикът (САЩ), а другият – в колекцията от турски документи на Държавния архив на Албания.

¹⁷ **Beldiceanu** – Steinherr, I. Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan, с. 52.

¹⁸ **BOA** (İstanbul), Ali Emiri Tasnifi, Musa Çelebi Dosyası, 1568. Tarihli Mufassal Tahrir Defteri. Датировката на този регистър съвпада относително с датировката на събитията, описани във вилайетнамето на Демир Баба, засягащи теккето Къзъл Дели, на които ще се спрем по-нататък.

Същата година – 804 г.х. (1402), фигурира и в надписа, намиращ се на входа на сградата за религиозните церемонии (Meydanevi), като се посочва, че тогава е било издигнато теккето. Пак в този надпис се посочва, че то било обновено през 1173 г.х. (1759). Всъщност не изключваме самата сграда да е била издигната в този си вид по-късно, а не в 1402 г., но в надписа да е посочена тази година, защото бераът за собственост е датиран тогава.¹⁹

По отношение на датировката на съчинението на базата на езиковите и стиловите особености е изказана тезата, че вероятно то е създадено през втората половина на XV–първата половина на XVI в. Според Р. Йълдъръм аргумент в полза на тази датировка е липсата на хуруфитски влияния.²⁰ Автор вероятно е лице с псевдонима Джебзи (Джебзийа), който се среща в края на стихотворната ода, вплетена в повествованието, но не е изключено също той да е само копист, а не автор. След казаното бихме резюмираме, че оригиналът на съчинението, написан от Джебзи или от друг автор преди него, засега е неизвестен. Всички посочени горе преписи са късни преписи – или от оригинала, или от негов препис.

Като езикови специфики текстът има общи белези с вилайетнамето на Демир Баба. На редица места в повествованието са използвани едни и същи изрази и лексика, което говори за възможна близост в периода на създаване. Текстологичният анализ на двата източника дава основание да заключим, че езикът и повествователният похват при този тип съчинения в продължение на 3–4 века (средата на XV–началото на XIX в.) е сходен. Разбира се, всеки отделен ръкописен паметник има своите специфики, но има един общ модел. Липсата на хуруфитски влияния обаче не може да се счита за сигурен индикатор при датироването на вилайетнамето на Сейид Али Султан, защото от текста личи, че авторът не е бил толкова вещ в религиозната доктрина на бекташизма, а по-скоро любител на разказите за бойните подвизи на ислямските бойци. Съчинението с успех може да се отнесе и към типа газаватнаме. Газийските подвизи на „ерените“ в завоеванията на Румелия и „чудесата“, които подпомагат мисията им, са основният сюжет. Вероятно тези разкази са били препредавани от уста на уста и са били записани по-късно, като са били използвани и сведения от по-стари източници. За това свидетелстват изрази в текста като *nice feth-ü fütühât olduğın râviler şöyle rivâyet ve tahrir-i makâlat iderler ki* (колко завоевания е имало разказвачите на предания разказват и записват в книгите така). Такива бележки от типа „ривайет“ присъстват и във вилайетнамето на Демир Баба.

Съчинението е озаглавено *Hâza Velâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan* и започва с обичайната прослава към Аллах Bismillahirrahmanirrahim, също както и вилайетнаме-

¹⁹ **ΖΕΓΚΙΝΗ**, ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Χ.Ο ΜΠΕΚΤΑΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗ Δ. ΘΡΑΚΗ. ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Institute for Balkan Studies, 1988, с. 180; **Faruqi**, S. Agricultural Activities in a Bektashi Center: the tekke of Kizil Deli 1750–1830. – В: **Faruqi**, S. Peasants, derwiches and traders in the Ottoman Empire. Collected Studies, London, 1986, с. 70–71.

²⁰ **Ocak**, A. Y. Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslâm Öncesi, с. 13; **Yıldırım**, R. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi, с. 50.

то на Демир Баба. Двете съчинения обаче имат някои различия в структурата и изложението на събитията. Докато вилайетнамето на Демир Баба започва с доста дълго въведение, в което се отправя прослава към пророка Мохамед, към Али и неговото потомство, споменават се библейските пророци и се представя родословието на описвания герой – духовен водач, в това съчинение прославата е съвсем кратка и се състои от две изречения. Благославят се Господарят на световите (Аллах), Мохамед и сейидите. Веднага след това авторът разкрива своята цел – да стане ясно как „гази еренлер“ са завладели Румелия и по каква причина са проявили търпение по този път, какви чудеса и тайни знаци са показали, как затова сега вярващите не спират да „ги посещават“ и да им засвидетелстват почит.²¹

Така, още във въведението, персонажът, на когото е посветено съчинението, е обвързан със завладяването на Румелия, като в преписа от Кайро това е отнесено към времето на Орхан, а в останалите – към времето на Баязид Йълдъръм.²² Още тук се постулира основната теза, че завоеването на тази земя се дължи именно на „помощта“ и „чудесата“ на тези лица. „Газаватът“ като реален исторически мотив в текста се съчетава с чудодейните мотиви, „разкрояващи“ образа на Сейид Али Султан и неговите спътници – Сейид Рюстем Гази и др.

От текста се извличат следните маркери за Сейид Али Султан и неговите 40 спътници. Те са наречени Кърклар, Кърк ер, Гази еренлер. Заявява се, че са препасали пояса на търпението (gayret kemeri), показали са чудеса (kerametler izhar idüp) и тайни знаци (gumuz ve gumuzatlar), преодолели са много затруднения (müşkilatlar), заслужили са живот във вечността, отличавали се с чиста вяра (pak i'tikatlar) и тези техни добродетели превърнали местата, където „почиват във вечността“, в места за посещение (dem be dem ziyaret olunub). Представени са като произхождащи от Хорасан (Horasan canibinden) и от рода на Мохамед (nesl-i pakimden), като „светци, притежатели на сила и мощ“ (kuvvet ve kudret sahibi veliyullah); под тяхната власт е било завладяването на Румелия.

Така Сейид Али Султан и 40-те му спътници се свързват в текста с Хорасанската мистична традиция. В момента, когато Йълдъръм Баязид хан сънувал съня, в който измолил помощ от пророка Мохамед за завладяването на Румелия, Сейид Али Султан и другарите му се намирали в обителта си в Хорасан (Horasan'da olan savmaalarında) и изпълнявали религиозния ритуал (dem ü devranını sürmekte).²³ Също така още в началото текстът ги свързва с бекташийската традиция. В съня им пророкът Мохамед им заповядал да обединят сърцата си в едно (gönlünüzü birleyüp) и да отидат в дергяха на Сейид Хаджи Бекташ Вели, да изпълнят обичая зиярет (посещение на обителта), и той да им даде своята благословия. Да ги препа-

²¹ Yıldıırım, R. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)..., transkripsiyon metni, с. 161–162.

²² Тъй като не разполагаме с копие на преписа от Кайро и с каквото и да е друго копие на османотурски препис, ще се базираме на транскрипцията и факсимилето, публикувани от Р. Йълдъръм, които се опират на преписа в Националната библиотека в Анкара, и на транскрипцията и факсимилето, публикувани от Б. Ноян. Тук събитията се отнасят към времето на Баязид I и се посочва, че „ерените“ стъпват в Румелия в 804 г.х.

²³ Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultan) Vilayetnamesi. Baskıya Hazırlayan: Doç. Dr. Bedri Noyan. Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1999, с. 79.

ше със сабя (*seyf-i himmet kuşatsın*), да им възложи задачи и да ги изпрати в страната на Йълдъръм Хан да му помогнат да завоюва Румили. Те се подчинили на тази заповед и за един миг стигнали до Сулуджа Карахьоук в дергяха на Хаджи Бекташ Вели. В текста той е наречен „полнос на времето“ и „полнос на светците“ (*kutb-ı zaman, Hazreti Hünkar-ı kutbu'l-evliya*). Научавайки за заръката на Мохамед, Хаджи Бекташ Вели ги благословил и възложил на всеки от тях определена задача (*hizmet*).

От 40-те души, за които се говори в текста, тук, в началото, са споменати имената на девет души, а още едно име – Тахир, е посочено към края на повествованието. Сред посочените са: Сейид Али Султан, сложен за водач на свитата (*cümlesine serdar*); Емир Султан – знаменосец (*sancakdar*); Сейид Рюстем Гази – кадъаскер (*kadiasker*); Абдюссамед факъх – имам; Сейид Зал – станал водоносец (*saka*); Сейид Ахмед – станал посочващ пътя (*kulağuz*); Сейид Хамза, Сейид Фурки и Сейид Укуфи – тъпанджии на битката (*kûs-i harbi*).

Разбира се, пряк контакт между Хаджи Бекташ Вели и свитата от Хорасан е изключен, тъй като смъртта на този духовен водач се отнася към 1271 г., а ако съдим от вилайетнамето, идването на Сейид Али Султан и спътниците му в Мала Азия и оттам в Румелия трябва да се отнесе към втората четвърт или към средата на XIV в. В този смисъл благословията, дадена им от Хаджи Бекташ е предание, лишено от истинност, но идването им в неговото текке и връзката с неговите духовни наследници вероятно е реална. Това се потвърждава от друг източник – вилайетнамето на Абдал Муса. Пасажи в това съчинение индикират, че Къзъл Дели вероятно е бил мюрид на Абдал Муса, който има голяма роля в разпространението на култа към Хаджи Бекташ. В него се посочва, че Абдал Муса дал благословия на Умур Бей Айдынгулу, сложил на главата му червен бърк (*Kızıl börk*) и му казал: „Дадохме и този Къзълдели на вас. Вземете и него и вървете!“²⁴

Според Р. Йълдъръм на базата на този източник може да се приеме, че Сейид Али Султан (Къзъл Дели) е бил в обкръжението на Абдал Муса и в свитата на Умур Бей (създател на Айдынския бейлик) между 1334–1348 г. и е възможно да е участвал в неговите набези в Румелия през 1345 г. След заминаването на Абдал Муса на юг към днешната провинция Анталия (Турция) и смъртта на Умур Бей той е преминал към османците и обкръжението на Сюлейман паша (син на Орхан).

От вилайетнамето на Сейид Али Султан черпим сведения и за външния вид на свитата – за материалните атрибути и облеклото им. Те носели наметала от чист филц (обработена вълна), а на главите си имали тадж от бяло кече, който бил една педя, покривала за глава от вълна в зелен цвят (*bunlar safi kıçeden vasla giyerler ve başlarında beyaz kıçeden tac-ı sultanı birer karış ve yünden yeşil şemle sarınmışlardır*). Били обвити в сияние (*nura gark olmuşlar*).²⁵ В това отношение обаче цитираното горе вилайетнаме на Абдал Муса, както и съчинението „Дюстюрнаме“ на Енвери,

²⁴ Yıldırım, R. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli), с. 144–145.

²⁵ Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultan) Vilayetnamesi, с. 81.

дават по-различна информация. В тях се посочва, че Къзъл Дели бил къзълбюрклю (kızılbüklü), т.е. носел червен тадж.²⁶

Според повествованието на зазоряване стигнали при Йълдъръм хан (т.е. султан Баязид), разкрили му своята мисия и казали, че са получили благословия от Хаджи Бекташ Вели. По-нататък основна сюжетна линия в текста е мюсюлманско-християнският сблъсък, чиито проявления имат различни измерения. Можем да ги систематизираме в няколко пункта:

1. Завладяването на крепости, населени места и планини с упорити и яростни атаки. В текста се казва, че Сейид Али Султан, развявайки сабята на войната (kus-i harbi urdurub), завладявал крепости с бойните си другари. Сред завладените крепости са Чардак, Бургаз (в текста се посочва, че се казвал още Булаир), Галиполи, населеното място Кавак, Хакии, Ипсала, Фере, Диметока, Вармаджин (?), Шумну (вер. Шумен), Русчук (вер. Русе), Йеркьок (вер. Гюргево), Силистре, Емлякче (наречен е още Янболъ, вер. Ямбол), Мути Дааларъ, Кърджали дааларъ.

2. Залавяне на пленници – християни и налагане на исляма на тях и на жителите на завладените крепости. Такива случаи са описани на редица места, което представя Сейид Али Султан и спътниците му като войнствени пропагандатори на исляма. Ако „неверниците“ приемат вярата, те се оказват благосклонни към тях, но в противен случай дори са безпощадни.

3. Налагане трайно на своята власт при превземането на крепости. Те налагали харадж на победените християни, ако не приемели исляма.

Тези моменти в житието представят 40-те посветени (Kırk erenler) не като мирни пропагандатори на вярата, внушаващи идеите за любов, братство, разбирателство, пропагандирани от Хаджи Бекташ Вели, а като безмилостни воители, което ги поставя в неособено привлекателна светлина, ако изхождаме от универсалната идея за доброто и злото. Този техен образ е по-различен от образа на неортодоксалните светци в редица устни предания, които акцентират повече на тяхното милосърдие и помощ за хората.

В текста е описано превземането на Челеб Яйласъ (наречено и Челеби Яйласъ) и завладяването на планините там, определени като „притежание, собственост на Бога“:

*Ol Hüdâ'nın hasları gör nitdiler
Ol cebeller çün Hüdâ' avniile
Fetholubencümlesi geldi ele*

Несъмнено тук се визира завладяването на Родоп в различните ѝ части. Сблъсъкът е много яростен, съпроводен със смърт, религиозно противопоставяне, отказ от старата вяра и приемане на новата победила вяра с цел съхраняване на живота и имуществото. Според текста част от жителите на планината станали мюсюлмани и намерили спасение, други предпочели да плащат харадж, а онези,

²⁶ Yıldırım, R. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli), с. 146; Enveri, Düstürname, с. 27.

които се противопоставили и на двете, намерили смъртта си. Всички бунтовници били наказани.²⁷

Подробното реконструиране на хода на завоеванието и идентифицирането на географските топоси, към които се насочват героите от житието, се налага да бъде направено при сравнение с други източници, но това е извън задачата ни. Но и данните от археологическите проучвания в Родопите говорят за много яростна съпротива на планинците и за големите жертви, които те дали. Битката е била на живот и смърт и вилайетнамето красноречиво илюстрира това. Тук пословицната толерантност на неортодоксалната, респ. бекташийската мистична традиция, отстъпва на газийската войнственост на героите.

В завоевателната си мисия Сейид Али Султан е поставен в контакти с известния османски военачалник Гази Евренос (с. 101–102):

*Var idi asker içinde bir kişi
Dün-ü gün daim gaza olmuş işi
Namına Gazi Evrenos derler idi
Pes niceler ni'metin yerler idi
Anı ser – asker ider ol Şâh-ı din*

С превземането на Челеби Яйласъ и на още една крепост, оказала голяма съпротива, чиято обсада явно била ръководена от Гази Евренос, приключва завоевателната мисия на Сейид Али Султан и свитата му. Повествованието минава на друга плоскост. След победата Сейид Али събрал при себе си ерените, благословил ги и ги занаставлявал с наставленията, получени в Пир еви (теккетто на Хаджи Бекташ Вели). После дал на всеки от 40-те разрешение да си хареса определено място, да се установи на него и да си изгради текке (с. 178):

*Kırlara ruhsat virildi ol zeman
Azm-i mesken eylediler ân be ân*

Частта за Сейид Али Султан приключва с възхвала за него от предполагаемия автор Джебзия в стихотворна форма. При описанието на бойните „подвизи“ на „ерените“ са вплетени чудотворни мотиви, подпомагащи тяхната мисия – от гръмовния глас на Сейид Али Султан се сривали крепостните стени, разлюлявали се планините, земята ехтяла. Тези чудотворни мотиви присъстват и във вилайетнамето на Демир Баба в епизода, където той се проявява като дервиш – газия – в битката при Будим (Буда). При превземането на един проход пък свитата на Сейид Али Султан се бори с таласъми, чрез които „неверниците“ ги завардили. Митичният персонаж бива победен от Сейид Рюстем Гази, който в този епизод се проявява и като дарител на вода. От мястото в скалата, където потънали краката

²⁷ Seyyid Ali Sultan..., с. 104.

му при битката, бликнала река, която станала известна с името Гьоз Ърмагъ (Göz Irmağı). Това място се превърнало в място за поклонение (ziyaretgâhdir).²⁸

Изборът на място за текке от Сейид Али Султан също е „разкрасен“ с чудотворни мотиви. След победата той хвърлил стрела от Челеби Яйласъ и тя се забила в една скала, от която бликнала вода и потекла надолу. Нарекли този извор Карапънар. След това той дошъл и извадил стрелата. Забил я в земята и тя мигом се превърнала в черна черница, която се разклонила и разлистила мигновено и веднага дала плодове. Всички бойци, които били там, яли от плодовете на черницата и благословили чудото (keramet) на Сейид Али Султан. Тази черница и до днес се намирала в близост до тюрбето му (türbesi kurbında ol dut aşikâr) и посещенията там (ziyaret) дарявало с късмет и щастие, а водата от извора Карапънар била наречена „райска вода“, „вода на живота“ (Ab-ı Hayat suyu).

Представянето тук на Сейид Али Султан и Сейид Рюстем Гази като дарители на вода, потекла от скала в резултат на удар от стрела или допир на ръката, е един от общите чудотворни мотиви с вилайетнамето на Демир Баба. Там Демир Баба е представен като дарител на вода чрез забиване на тоятата си в земята и чрез допир на ръката си в камъка. Този мотив присъства и в други подобни съчинения и е общ в образите на неортодоксалните водачи като светци-чудотворци.²⁹

Друг чудотворен мотив, адаптиран към действията на Сейид Али Султан, е разсичането и разрушаването на скали с един замах на меч. След като се разделил със спътниците си и благословил Гази Евренос, той стигнал Саръ Къзъл Яйласъ. Разсякъл и хвърлил във въздуха огромните скали, препречили пътя му. Издълбал много места в скалата, които все още се виждали и се били превърнали в място за поклонение (ziyaretgahdır). В алевийско-бекташийската традиция култът към скалите и причудливите скални каменни форми се трансформира в различни ритуални практики, свързвани обикновено с името на даден духовен водач – светец. Сведението от цитираното вилайетнаме е писмена илюстрация на този култ. Сведения в тази посока откриваме и във вилайетнамето на Демир Баба, както и в преданията за него.

В епизода присъства и други чудотворен мотив – само със знак на пръста си той прави така, че земята да се отвори и да поеме коня му, който умрял по време на пътя. Не след дълго той стигнал до мястото, където да се установи (geldi çün meskenine).³⁰ Смъртта на коня точно в този епизод може символично да се тълкува като трансформация на образа от войн-завоевател към дервиш-мисионер. Така според вилайетнамето чак след завоевателната си мисия Сейид Али Султан приема образа на дервиш-проповедник и мисионер на религиозно учение, около когото се събират ученици и последователи (talib). Той прекарвал с тях много време и ги наставлявал по правия път. Имал над 12 000 посветени мъже последователи, които му били предани и го почитали много, а обителта му (hankâh) била посещавана от много първенци.

²⁸ Yıldırım, R. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)..., transkripsiyon metni, с. 173.

²⁹ Ocak, A. Y. Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri. İstanbul, 2000, с. 250.

³⁰ Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultan) Vilayetnamesi, с. 106.

Епитетите, с които е квалифициран Сейид Али Султан в текста, са: *Erenler serveri Şâh-ı cihan, Şâh-i güzîn, Şâh-i din, Seyyid Şâh, Kızıl deli, Din serveri, Serdar-i Rum*³¹.

Оттук нататък в разказа се говори само за Сейид Рустем Гази. Според текста той се установил в Джебел-и Мегаир, а Абдюссамед – в Хиляле (*неуст.* засега). Харесвайки мястото в Джебел-и Мегаир, Сейид Рустем пратил прошение до султан Баязид Йълдъръм, за да му я отстъпи като мюлк. Тук в текста отново е вплетен мотивът с „провиждащия“ сън, сънуван от Баязид. Като се събудил, той видял върху възглавницата си писмото на Сейид Рустем и удовлетворил искането му.³²

За живота и за деянията на Сейид Рустем Гази има още един източник, който за съжаление не сме виждали лично, но който ни е известен от публикация на Ц. Райчевска. Този източник е бил включен в ръкописна книга, съдържаща разкази за живота и чудесата на Хаджи Бекташ Вели (вероятно вилайетнамето му) и други бележки. От бележка в текста става ясно, че ръкописната книга била притежание на Атали баба от казата Султанери (център Мастанлъ, сега Момчилград) и била вакфирана, но не е ясно за къде, защото бележката е нечетлива. Датирана е към 1213 г.х. (1799), а съчинението за интересуващата ни личност обхваща 15 страници – от 384 до 398 страници, като всяка съдържа по 21 реда. То е озаглавено „Това е книга за живота на Рустем баба, да го помене Аллах“.³³

Този ръкопис е много по-ранен от известните преписи на вилайетнамето на Сейид Али Султан. В наша по-предишна публикация бяхме предположили, че това съчинение е всъщност откъс от вилайетнамето на Сейид Али Султан, но тук подлагаме на съмнение тезата си и смятаме, че то по-вероятно е самостоятелно съчинение. Възможно е обаче при писането му да е ползван по-стар ръкопис на посоченото вилайетнаме, защото представените събития и сюжетната линия – офанзивата за завладяването на Румелия, са едни и същи. По сведения на Ц. Райчевска разказът обхваща онази част от живота на Рустем, който се вмести между 800–804 г.х. (1398–1402) до 824 г.х. (1422). Той започва с участието на Рустем Гази в похода за завладяването на Румелия и завършва с неговата смърт. Казва се: „Сейид Рустем гази завладя Румили в 800 г.[х.] [1398] или когато участва в похода беше на 20 години. В 824 г.[х.] [1421–1422] си отиде от този свят, да се смили Аллах над него и гроба му“.³⁴

Продължение в следващия брой

³¹ *Прев.:* Водачът на посветените, шахът на Вселената, шахът на вярата, Сейид шах, водачът на вярата, пазачът на Рум.

³² **Пак там**, с. 107–108.

³³ **Райчевска**, Ц. Житието на Рустем баба (Предварително съобщение). – В: *Rhodopica*, 1999, № 1, с. 185–189.

³⁴ **Пак там**, с. 186.

В ръкописа на вилайетнамето на Сейид Али Султан (в изданията на Б. Ноян и Р. Йълдъръм), датиран към 7 Тешрин-и сани 1313 г.х. (1897), се посочва същата година за смъртта на Сейид Рустем Гази – 824 г.х. (1421–1422). Това потвърждава тезата ни, че той е ползван като първоизточник.

Впечатляващ научен труд

ГЕОРГИ Н. НИКОЛОВ¹

Impressive scientific work

Georgi N. Nikolov

Summary

The review of Georgi N. Nikolov presents the book “Trends in the book industry” by Dr. Stella Georgieva and Prof. Dr. Lachezar G. Georgiev. The authors are university professors. The presented book “Trends in the book industry” includes research on the book, book publishing processes and print communications in Europe, Australia, USA and Latin America. The review notes the contributions of the two authors, points out the more important processes and current trends in the book industry around the world. The author of this review, the literary critic Georgi N. Nikolov is a member of the Board of the Union of Bulgarian Writers.

Key-words: authors, books, writers, book publishing, book industry around the world, printed communications.

Наскоро от печат излезе научният сборник „Тенденции в книжната индустрия: Изследвания за книгата“ с автори гл. ас. д-р Стела Георгиева и проф. д-р Лъчезар Георгиев. Веднага искам да допълня, че двамата са изявени представители на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Известни са на интересуващата се аудитория с редица публикации по тези и други теми, а в предговора си те уточняват: „На читателите ще припомним, че фрагменти от тези наши изследвания са представени пред научна аудитория – в списания, в периодични научни сборници, на научни конференции и други форуми, но тук са разширени и интерпретирани така, че да звучат актуално и да очертават процеси, тенденции, глобални стратегии. Изведени са и редица примери за успешни дейности от книжните индустрии във Франция, Германия, скандинавските страни, Белгия, Италия, Аржентина, Австралия, Съединените щати, Великобритания, Португалия, проследени са и процеси, свързани с книгата и печатните комуникации в Русия...“ (с. 3). Съставител на изданието е проф. Лъчезар Георгиев.

Сборникът е изграден от два раздела. В първия, дело на д-р Стела Георгиева, са включени редица особено интересни студии, които по специфика и географска отдалеченост стават още по-актуални: „Австралийската книжна индустрия за деца“, „Тенденции в книжната индустрия за деца в Аржентина“, „Книжни индустрии в Европейския съюз, Австралия и Латинска Америка“ и т.н., придружени и

¹ Георги Н. Николов е писател и литературен критик. Член е на Управителния съвет на Съюза на българските писатели.

допълнени с онагледяващи графики. Факт е, че делото на д-р Стела Георгиева е плод на дългогодишни сериозни изследвания и търсения; на вникване в спецификата на книжната индустрия по региони; на извеждане на преден план на общите тенденции в това интелектуално поле и разбира се, на различията в отделните направления на тази дейност. Прави впечатление задълбоченият анализ на авторката, която безспорно е водеща в тематиката, която прецизно изследва. Информацията, с която разполага и свободно борава, е впечатляваща, а текстовете са поднесени достъпно, за да могат в тях да се задълбочат и неспециалисти. Защото самата материя е много интересна, нетрадиционна и рядко адресирана към една по-широка публика. Няма да сгреша, ако кажа, че д-р Стела Георгиева се очертава като утвърден специалист в своята област на научни интереси и поднесеното от нея в „Тенденции в книжната индустрия“ е само поредното надграждане в нейните интелектуални интереси. Това означава да очакваме още и още проучвания, изследвания, анализи и студии, които да ни доближат до света на книгоиздаването, разпространението и по принцип: до печатното дело в XXI в.

Автор на втория раздел е Лъчезар Георгиев и носи обобщаващото заглавие „Щрихи от издателските и печатните комуникации в САЩ и Европа“. Бих искал да спомена само няколко заглавия на подбраните тук студии: „Тенденции за регрупирания, сливания, окрупняване, комуникационни стратегии“, „Влиянието на графичното изкуство върху книжната индустрия“, „Още факти от книжната индустрия в Европа. Примерът на „Мондадоригруп“, „Печатните комуникации в Европа. Издателски асоциации...“, „Бизнес комуникации в мениджмънта на крупните издателски структури в Русия“. Наблюдения върху медиаиндустрията и издателско-полиграфическите комплекси“ и др. Непременно искам да изтъкна и наблюденията на автора (създал и редица много сполучливи белетристични творби), върху представянето на книжните индустрии по време на юбилейния 90-и Лисабонския панаир на книгата FEIRA LIVRO, състоял се на 27 август–13 септември 2020 г. С професионално познание са изброени големите издателски компании, разказва се за привлекателните книжни експозиции и за хорското множество, което се струпва пред павилионите, за да се наслади на заглавия сред многоцветните корици: „Макар и в условията на пандемия – споделя проф. Георгиев – замисълът на организаторите е юбилейното 90-о издание на Панаира на книгата да се проведе отново на открито... смела и заслужаваща уважение инициатива за широко експозиционно представяне на португалската книга пред Европа и света в нелеките условия на нови форми за комуникация... на книгата. Недалеч от парка „Едуардо VII“, под сенките на Авенида да Либердаде, читателите могат да поседнат на някоя пейка под зеления тунел на дърветата, да направят фотографии, да разгърнат новозакупена книга“ (с. 106).

Още много може да се говори за сборника „Тенденции в книжната индустрия“, но винаги съм твърдял, че една несъмнено стойностна книга е по-добре да бъде прочетена, отколкото преразказвана. Днес пък, в хаоса у нас от практически безконтролно книгоиздаване той става особено полезен с прецизно подбраната научна фактология; с критериите си за сравнимост в тази все по-сложна дейност от

различни краища на света и с поднесените изводи за непрестанното обновяване и възходящо развитие на бизнеса: „Новите вериги книжарници конкурират независимите, конкурентната среда налага нови видове оферти – насърчаване на редовните читатели с по-ниски цени, предлагат се три книги на цената на две, дават се отстъпки за членовете на салоните и клубовете на книгата, които се изграждат при по-утвърдени издателства, промоциране със специални отстъпки и пр. Световна тенденция е фамилните издатели да се подменят с по-модерен и усъвършенстван апарат на съвременните бизнес комуникации, в които се изграждат нови холдингови структури, професионален мениджмънт. Прилагат се и механизмите на съвременната интегрирана маркетингова комуникация, модерната реклама и PR-комуникациите в бизнеса с книги и периодика“.²

Сборникът е с несъмнено приносен характер в тематичната си област и би могъл да се превърне в настолен професионален пътеводител за всички в България, ангажирани с тази индустрия. Безспорни адмирации заслужават двамата автори и с обстоятелството, че по принцип отварят българските граници за познанията и водещите тенденции на света, за иновативните дейности и прогнози какви ще бъдат пътищата за развитие на тази сфера в бъдните години.

Предварителната изследователско-научна работа на авторите е мащабна по обем и впечатлява с детайлното познаване на материята, която разглеждат и анализират. Наглед сухата уж фактология е съчетана с ясни и убедителни разсъждения и изводи. Не са пропуснати и исторически моменти от книгоиздаването в отделните страни, което прави познанията ни след прочита още по-пълни. Сигурен съм, че сборникът „Тенденции в книжната индустрия“ съдържа за читателите от различните възрасти и разбира се, за професионалистите, своя полезен научен заряд. Бих го оприличил като бяла лястовица в тематичната област, която го е родила за живот и съм убеден, че ще бъде оценен по достойнство в духовния живот на съвременна България. И се надявам, че тази книга няма да бъде само еднократно явление, излязло изпод перата на двамата творци, затова очаквам, че това надграждане в научния им и творчески път на свой ред ще бъде последвано от нови и нови, все така необходими на българската духовност заглавия.

Георгиева, Стела В., Георгиев, Лъчезар Г. Тенденции в книжната индустрия : Изследвания за книгата. състав. и науч. ред. Лъчезар Г. Георгиев. – София : изд. STAR WAY, 2021. – 128 с. : с ил.

Резюме на англ. ез.

² Вж *Раздел 2.3.* Засилена комерсиализация на издателската индустрия, с. 93.

Нови справочници в НБКМ

Обществено-политически науки

Караиванов, Никола Борисов. Велики и видни украинци – българолюбци : сборник статии, публикувани във вестник „Роден край“ (гр. Одеса) / Никола Караиванов ; състав. Татьяна Караиванова = Великі та видатні українці – болгаролюбци : збірник науково-популярних статей, опублікованих в газеті „Роден край“ (м. Одеса) / Нікола Караїванов ; упоряд. Татьяна Караїванова ; пер. Ольга Лисенко-Коновна. – 2. изд. – Одеса : Друк Південь, 2019. – 205, 203 с. : с портр.

Лемтюгова, Валянціна Пятроўна. Корни наших фамилий / В. П. Лемтюгова, И. О. Гапоненко. – Минск : Звезда, 2018. – 672 с. : с к., сх.
ISBN 978-985-575-170-1.

Снапкоўскі, Юрый Мікалаевіч. Минские губернаторы, вице-губернаторы и губернские предводители дворянства : 1793–1917 : биографический справочник / состав. Ю. Н. Снапковский ; редкол. В. И. Адамушко ... [и др.]. – Минск : Беларусь, 2016. – 400 с. : с ил., портр., факс., [16] л. : цв. ил.
ISBN 978-985-01-1200-2.

Biografický slovník českých zemí. Sv. 22, Han-Hau / red. Zdeněk Doskočil ... [и др.]. – Praha : Academia : Hist. úst. AV ČR, 2019. – IX с., с. 160–318. – ISBN 978-80-200-3021-4 (Academia); ISBN 978-80-7286-336-5 (Hist. úst. AV ČR).

Čolević, Lidija. Dicționar de termeni juridici și economici român-sârb = Rečnik pravnih i ekonomskih termina rumunsko-srpski / Lidija Čolević, Octavia Nedelcu. – Timișoara : Uniunea Sârbilor din România, 2014. – 418 с. – (Ediții speciale. Lucrări științifice ; cart. 5).
ISBN 978-606-8079-45-5.

Cvejić, Miroslava. Englesko-rusko-srpski poslovni rečnik = English-Russian-Serbian business dictionary = Английско-русско-сербский словарь бизнес терминов / Miroslava Cvejić, Larisa Kolomejceva Jovanović. – Beograd : Službeni glasnik, 2018. – 615 с. – (Biblioteka Lexis. Edicija Rečnici i enciklopedije).
ISBN 978-86-519-2158-5.

Ebner, Jakob. Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen / Jakob Ebner. – Berlin ; Boston, Mass : De Gruyter, 2018. – VIII, 1027 с.
ISBN 978-3-11-061179-3.

Klimeková, Agáta. Dizertačné tlačé študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 16. a 17. storočí v nemeckých knižniciach / Agáta Klimeková. – Martin : Sloven. nár. kniž., 2020. – 310 с. : с табл., факс. – (Výskum dejín knižnej kultúry. Séria Katalógy ; zv. 2).
ISBN 978-80-8149-123-8.

Mandachi, Dorina. Dicționarul personalităților dorohoiene. Vol. 2 / Dorina Mandachi și Ilarion Mandachi. – Ed. ad. și rev. – Iași : Pim, 2014. – 101 c.

ISBN 978-606-13-2006-6.

Polski słownik biograficzny. T. 39/1, z. 160, Słomkiewicz Stefan–Służewski Jan / red. nac. Henryk Markiewicz. – Warszawa : Inst. historii PAN ; Kraków : Pol. akad. umiejętności, 1999. – 160 c.

ISBN 83-86301-72-4.

Polski słownik biograficzny. T. 45/2, z. 185, Stulgiński Ferdynand–Suchorzewski Jan / red. nac. Andrzej Romanowski. – Warszawa : Inst. historii PAN ; Kraków : Pol. akad. umiejętności, 2008. – C. 161–320.

ISBN 978-83-88909-55-9.

Polski słownik biograficzny. T. 45/3, z. 186, Suchorzewski Jan–Sulistrowski Antoni / red. nac. Andrzej Romanowski. – Warszawa : Inst. historii PAN ; Kraków : Pol. akad. umiejętności, 2008. – C. 321–480.

ISBN 978-83-88909-68-9.

Polski słownik biograficzny. T. 45/4, z. 187, Sulistrowski Antoni–Surma Czesław / red. nac. Andrzej Romanowski. – Warszawa : Inst. historii PAN ; Kraków : Pol. akad. umiejętności, 2008. – C. 481–640, + 1 прил. (IX c.).

ISBN 978-83-88909-69-6.

Polski słownik biograficzny. T. 46/1, z. 188, Surmacki Leopold–Swolkień Bolesław / red. nac. Andrzej Romanowski. – Warszawa : Inst. historii PAN ; Kraków : Pol. akad. umiejętności, 2009. – 160 c.

ISBN 978-83-88909-70-2.

Polski słownik biograficzny. T. 46/2, z. 189, Swolkień Bolesław–Syska Józef / red. nac. Andrzej Romanowski. – Warszawa : Inst. historii PAN ; Kraków : Pol. akad. umiejętności, 2009. – C. 161–320.

ISBN 978-83-88909-76-4.

Polski słownik biograficzny : uzupełnienia i sprostowania do tomów I–XL / red. nac. Henryk Markiewicz. – Warszawa : Inst. historii PAN ; Kraków : Pol. akad. umiejętności, 2002. – 119 c.

ISBN 83-88909-00-2.

Šehić, Zijad. Bibliografija radova o državnosti Bosne i Hercegovine : 1943–2019 / Zijad Šehić ; ured. Adila Pašalić Kreso, Mirko Pejanović. – Sarajevo : Akad. nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2019. – 205 c. : с ил., портр. – (Posebna izdanja / Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine ; knj. 179. Odjeljenje društvenih nauka ; knj. 11/2. Odjeljenje humanističkih nauka ; knj. 46/2).

ISBN 978-9926-410-46-9.

Seke, Igor. Osnovni navatl (astečko)-srpski rečnik : sa gramatikom navatla / Igor Seke. – Novi Sad : Prometej, 2018. – 173 с. : с ил., табл. – (Lingvističke edicije. Edicija Mali rečnici ; knj. 7).

ISBN 978–86–515–1365–0.

Symington, Martin. Portugal / Hauptaut. Martin Symington ; Übers. Eva Dempewolf ... [и др.]. – München [и др.] : DK, 2017. – 480 с. : с цв. ил., к. + 1 брошура (15 с.). – (Vis-à-vis).

ISBN 978–3–7342–0109–7.

Литературознание, езикознание и изкуство

Българско–персийски речник : над 55 000 думи / състав. Е. Пешева ... [и др.] ; под науч. ред. на Иво Панов. – София : Авангард Прима, 2013. – 2 т.

Съд.:

Т. 1: А–Н. – 674 с. – ISBN 978–619–160–223–0.

Т. 2: О–Я. – 732 с. – ISBN 978–619–160–233–9

Сводный каталог русской книги : 1801–1825. Т. 4, П–Р / состав. Л. Ю. Белова ... [и др.] ; отв. ред. И. Ю. Фоменко. – Москва : Пашков дом, 2019. – 416 с., [32] л. : факс. (някои цв.).

ISBN 978–5–7510–0744–7.

Forssman, Berthold. Wörterbuch Estnisch–Deutsch = Eesti–saksa sõnaraamat / von Berthold Forssman. – 2., überarb. Aufl. – Bremen : Hempen, 2019. – XXVI, 1140 с.

ISBN 978–3–934106.

*Редактор Евелина Стойнева
e.stoyneva@nationallibrary.bg*

In memoriam

д-р Емилия Станева-Милкова

(23.II.1964–3.III.2021)

След кратко боледуване ни напусна д-р Емилия Милкова, директор на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна (от 1998 г.).

Д-р Емилия Милкова бе народен представител и член на Комисията по култура и медии към 44-ото Народно събрание, където работи всеотдайно за утвърждаването на библиотеките и библиотечното дело и по опазването на културното и историческо наследство. Смъртта я заvari и като председател на Управителния съвет на ББИА.

Специализира в САЩ по програма „Информационен мениджмънт и библиотечни науки“ (2002), в Германия по програма „Чуждоезиково обучение“ (2007) и пак в Германия по програма за „Културен обмен“ (2008). Д-р Емилия Милкова е член на постоянната комисия на секция „Обществени библиотеки“ на ИФЛА (2011–2015), на Национален експертен съвет по дигитализация към Фонд „13 века България“ (2013), на Национален съвет по библиотечно дело към Министерство на културата (2014).

Успешният мениджмънт, прилаган от д-р Емилия Милкова като дългогодишен директор, извежда Варненската библиотека на водещи позиции като модерен културен и информационен институт. Като професионалист и ръководител, тя гради публичния образ на Библиотеката като пространство за иновации, успешно изгражда и ръководи професионален екип, който печели участия в международни проекти. Изявен специалист, д-р Милкова участва в професионални форуми, където представя българската библиотечна общност. Разбирането ѝ за съвременния образ на библиотеката има своите проекции в реализацията на множество регионални, национални и международни проекти с библиотеки в съседните страни, Европа и САЩ. Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна под ръководството на Емилия Милкова е генератор на многобройни инициативи, превърнали се в национални кампании. Автор и съавтор е на публикации, съставител е на библиографски указатели и сборници.

Поклон пред светлата ѝ памет!